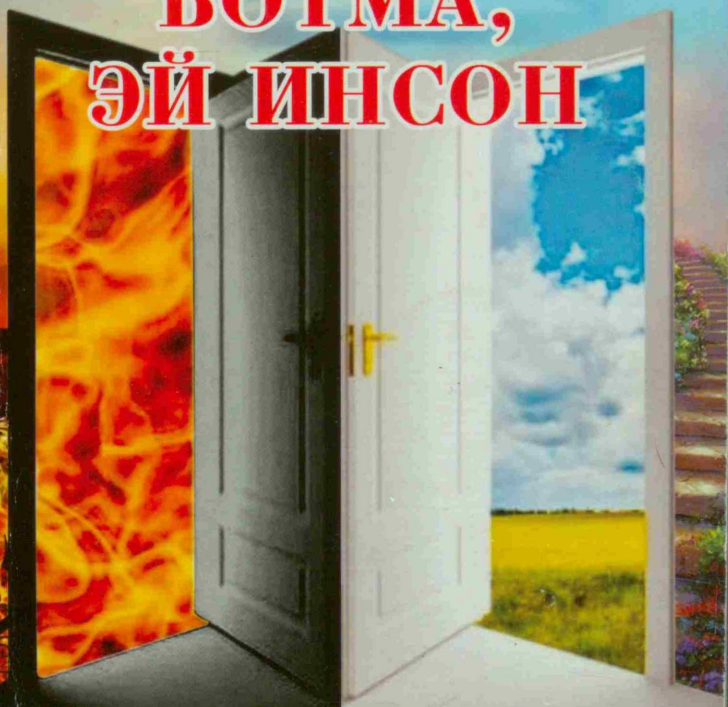

87.60
M-22

Тоҳир Малик

ЗАЛОЛАТГА БОТМА, ЭЙ ИНСОН

Книга должна быть возвращена не
позже указанного здесь срока

Количество предыдущих выдач _____

--	--

ТОҲИР МАЛИК

ЗАЛОЛАТГА БОТМА, ЭЙ ИНСОН

(Зулмат салтанати)

«Sano-standart» нашриёти
Тошкент – 2017

УЎК: 297.1

КБК: 87.60

Малик, Тоҳир.

Залолатга ботма, эй инсон (*Зулмат салтанати*) /
Маърифий рисола – Тошкент: «Sano-standart», 2017 йил,
208 – бет.

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Тоҳир Малик томонидан тартиб берилган бу китобда адиб бизларни энг ёмон иллат ҳақидаги суҳбатга чорлайди. Ҳеч биримизга сир эмаски, майхўрликка, гиёҳвандликка берилганлар, адашган бандалар орасида ўзимиз учун энг ардоқли бўлмиш инсонлар – бировимизнинг ота-онамиз, бировимизнинг оғаниларимиз, яна бировимизнинг фарзандимиз, яқин ёки узоқроқ қариндошимиз, қўшнимиз, ҳамкасбимиз... ҳам бор. Эҳтимол улар ҳидоятдан адашганларини биларлар, эҳтимолки, билмаслар. Билмаганларга билдириб қўйиш вазифамиз эмасми? Эҳтимол улар жаҳолат ва гуноҳлар жаридан қутулмоқчилару аммо тўғри йўлга чиқишга кучлари етмаётгандир. Уларга ёрдам қўлини узатиб, иймонсизликдан қутулишга кўмаклашиш бурчимиз эмасми? Мазкур китоб ана шу хайрли ишимизда кўмак берар, иншааллоҳ!

УЎК: 297.1

КБК: 87.60

ISBN 978-9943-4882-5-0

© «Sano-standart» нашриёти, 2017

© Тоҳир Малик, 2017

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм.

«Ичкилик, қимор, бутлар ва фол очадиган чўплар шайтон амалидан бўлган ҳаром ишдир. Бас, нажот топишингиз учун уларнинг ҳар биридан узоқ бўлинг».

(Моида сурасидан)

«Маст одамни даволаётган табибдан жоҳилроқ инсонни кўрмадим. Ахир у маст-ку, унинг мастлигига даво битта: кўзини очиб, тавба қилиш».

(Зуннун Мисрий)

БАРЧА ЁМОНЛИКЛАРНИНГ БОШИ

Муқаддима

Шароб ичиш ёмонлик сари йўл очишдир. Шароб ҳатто ақлли кишиларни ҳам шахвоний ҳисларга, ҳайвоний хаёлларга бошлайди. Шароб инсонга ёмонлик эшигини очадиган энг мудҳиш ичкиликдир. Танни заифлаштирувчи, моддий ва маънавий ҳаётни парчалагувчи ҳам шаробдир. Инсон шаробдан қутилгандагина инсоний қиёфасини тиклай олиши мумкин. Шароб ила ошно экан, ҳар қандай ифлосликка, ёмонликка қўл уриб, мудҳиш разолатни намоён этади. Шу боисдан айтиш мумкинки, шароб тайёрлаётганлар ва тарқатаётганлар инсониятга жуда катта ёмонлик қилаётирлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шунинг учун ҳам: «Ҳамр (яъни ақлли оладиган ҳар бир нарса) ёмонликларнинг онасидир», дея инсониятни огоҳ этганлар.

Бу рисолада Қуръони Карим ва ҳадиси шарифдан далиллар келтирилган бўлиб, «барча ёмонликларнинг онаси»дан етадиган офатлардан инсонларни огоҳ этиш мақсад қилинган. Ҳақ сўзларга ишониб, ҳидоят йўлидан юрганлар саодатга эришгайлар. Аксинча қилганлар ҳар қандай ёмонликка қўл уриб, ўзларининг ҳаётларига ҳам, бутун инсониятнинг тинчлигига ҳам раҳна солгайлар, рўзи маҳшарда эса, шармандаи шармисор, дўзах азобига мубтало бўлгайлар.

Ҳазрати Анас розияллоху анху Расулуллох соллаллоху алайҳи васалламдан ушбу ҳадиси шарифни ривоят қилади: «Аллоҳ шаробни, уни ичганни, қуйиб берганни, сотганни ва сотиб олганни, сиқиб тайёрлаганни ва тайёрлатганни, олиб келганни ва олиб келтирганни ҳамда ундан келган даромадни еганни лаънатлайди».

Бу саҳиҳ ҳадисдан шаробга алоқадор ҳар қандай ишга қўл урган киши Аллоҳнинг лаънатига дучор бўлиши билинмоқда ва шу орқали инсоният огоҳ этилмоқда.

Аллоҳга иймон келтирган одам, албатта, Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг бу сўзларига амал қилади, ўзини Аллоҳнинг лаънатига дучор бўлишдан сақлайди: шароб ичмайди, тайёрламайди, сотмайди, келтирмайди, шароб тайёрлаш учун узумини ҳам бермайди. Акс ҳолда, Аллоҳнинг ғазабига қолади. Унинг марҳаматидан маҳрум бўлади. Буни ҳамма ёдда тутиши ва бошқаларга ҳам эслатиб туриши лозим.

Ушбу рисолада Қуръони Карим оятлари ва муборак ҳадиси шарифларга, олим уламоларнинг

шарҳларига, тарихий манбаларга суянган ҳолда ба-
шариятга ҳақиқатни танитишга, шароб балосидан
огоҳ этишга ҳаракат қилдик. Тавфиқ Аллохдандир.

ШАРОБНИ ЎЙЛАБ ТОПГАН КИШИ

Эрон ҳукмдори Жамшид Жамнинг номи биринчи бўлиб ароқни ясагани боис тарихда қолган. У Эронда зардуштийлар динидан аввал ҳам шароб ичиш маросимларини ўтказган, йиғинларда ҳар турли ичкиликлар билан фуқароларини меҳмон қилган. Шароб ичиш аста-секин урфга кириб, инсонлар сархушлик балосига йўлиққанлар ва ахлоқсизликка юз тутганлар, жирканч ҳаёт тарзи вужудга келган. Асрлар ўтиб, Жамшид базмлари тилларда дoston бўлган, инсонлар бир-бирларини шароб билан сийлаб, ўша базмларни ёдга олганлар ва ёмонликларга қўл урганлар. Шу тариқа шаробни ўйлаб топган Жамшид Жамнинг номи одамлар орасида машҳур бўлиб қолаверган. Майхўрлар доимо Жамнинг шарафига ичишган, устозларини хотирлаб, май қадаҳини «Жоми Жам» деб аташган. Майпараст шоирлар уни шарафлаб шеърлар айтишган. Шундай қилиб, инсонлар орасига ёмонлик уруғларини сочишган, авлодларни разолатга бошлашган.

Жамшиднинг шаробни ўйлаб топиши бундай бўлган:

У бир куни ов қилиш учун аёнлари билан тоққа йўл олади. Кетаётиб, тасодифан ғарқ пишиб ётган узумларга дуч келади. Кейин узумларни тердириб, ачитқисини ўлимга маҳкум қилинган қотилларга

беришни амр этади. Орадан бироз муддат ўтгач, ачитқидан сиқиб олинган шарбатни маҳкумларга мажбурлаб ичирадилар. Шунда маҳкумларнинг биттаси қаттиқ уйқуга кетади. Бир қанча вақт ўтиб, уйғониб, ўзига келади ва яна озгина ичиришларини сўрайди. Иккинчи марта шаробга тўйиб олгач, кўзлари шавқ-завққа тўлиб, порлай бошлайди. Бу ҳолатни ҳайрат билан кузатиб турган Жамшид ҳам шарбатдан татиб кўришга журъат этади. Кейин аёнлар ичиб кўрадилар. Ҳаммалари ичкиликнинг кайфи билан хушларини йўқотишади. Шундай қилиб, Жамшиднинг барча маросимларида узумдан тайёрланадиган ичкиликлар ичиш одат тусига айланади. Ҳар гал дастурхон тузатилиб, Жамшид ёронлари билан давра қураётган экан, маст бўлиб, вақти чоғлик қилишар эди.

Бу анъана вақт ўтиши билан атрофга ҳам ёйилди. Унга «Жам анъанаси, Жам маросими» деб ном беришди (*Бизнинг юртларда «базми жамшид» ибораси маишхур экани маълум. Т. М.*). Кейинчалик асма дарахтининг узумлари ажратиб олиниб, ачитқисидан тайёрланган шарбат кўшни халқларга ҳам тарқатилган. Қадимги мисрликлар, ибронийлар, юнонлар шу ичкиликка мубтало бўлган эдилар. Кейинчалик Ҳиндистон, Рум, Хитой, Арабистон, Сурия ва Мисрда турли шакллардаги ичкиликлар пайдо бўлди, инсоният ичкилик сари тез-тез одимлаб кета бошлади.

Тавротнинг 10-боби 8–9-қисмларида баён этилгани каби Юҳанно Инжилининг 2-боби 8–9-қисмларида бундай дейилади: «Парвардигор Хо-

рунга деди: «Сен ва ўғилларинг жамоат чодирига кирганингизда шароб ва мускир (*маст қилувчи*) ичадиганлардан бўлмангиз».

Тавротнинг Сулаймонийа қисмига ўхшаш 20-бобида эса: «Шароб шарманда этади, мускир жанжалкашга айлантиради. Унга мубтало бўлган ақли эмасдир», дейилган. 23-бобнинг 20–21-қисмларида эса: «Сархушлар, вужудини хор қилганлар билан улфат бўлма», деб айтилган. Ва яна 23-бобнинг 29–35-қисмларида: «Уларнинг ҳолига вой, бу шовқин-сурон, сабабсиз жароҳатлар, қизарган кўзлар кимники? Шаробдан ажралмайдиганларники, уни қидириб юрадиганларники. Шаробнинг қизиллигига, қадаҳдаги рангига ва ажойиб қуйилишига алданиб қолма! Охир-оқибатда илон каби чақади, кўзларинг, қалбинг ёмон нарсаларни сўзлай бошлайди. Денгизнинг ўртасида ёнаётган кеманинг тубида ухлаётган каби бир ҳолатга тушсан», дейилади (*1885 йил Истанбулда турк тилида нашр этилган Инжил ва Тавротдан олинган мазкур оятлар христиан жамиятлари тарафидан эълон қилинган*).

Ийсо алайҳиссалом замонларида ҳам шаробхўрлик ниҳоятда авж олган, деярли ҳамма шароб ичарди. Инжилда ҳам бакрийлар (*доимий ичадиганлар*)нинг малакути самовотга ворис бўла олмаслиги айтилган. Самовий салтанат инсонлар эришиши мумкин бўлган шундай бир юксакликдирки, шароб ичганлар унга асло етиша олмайдилар. Чунки ичкилик кишини ёмонликка ундайди, руҳониятдан ҳайвониятга етаклайди.

ШАРОБ ҲАҚИДАГИ ОЯТИ КАРИМАЛАРНИНГ МАЪНОСИ ВА УЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ИБРАТЛАР

Шароб ҳақида турли вақтларда турли маънодаги ояти карималар нозил бўлган ва уларнинг энг сўнггиси билан ҳамр истеъмол қилиш қатъий ман этилган.

Араблар жоҳилият даврида кечаю кундуз шароб ичиш билан машғул эдилар. Шу туфайли киши ақлига келмаган ёмонликлар рўй берар, инсоний туйғулардан кундан кунга узоқлашиб борилар эди. Ичкилик оқибатида бетўхтов урушлар, жиноятлар юзага келар, одамлар ичкилик таъсирида бир оғиз гап туфайли ҳам ўзаро ёвлашиб қолишар эди. Оилалар барбод бўлиб, давлатлар бузуқликка юз тутарди.

Хуллас, ичкиликдан келаётган зиён-заҳматнинг саноғи йўқ эди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи вассаллам шунинг учун ҳам ичкиликни ёмонликлар онасидир, деб таърифлаган эдилар.

Қимор билан ичкилик ҳижратнинг учинчи йилида қатъий ҳаром қилинди. Олдинроқ нозил бўлган оятларда эса инсонларга ичкилик ҳақида ваъз-насихатлар берилган эди. Энг аввал Наҳл сурасида: «Сизлар маст қилувчи (ароқ)ни ҳам, гўзал – ҳалол ризқнинг ўзини ҳам хурмо ва узумларнинг меваларидан олурсизлар. Албатта, бунда ақл юритадиган қавм учун оят-ибрат бордир», деб марҳамат қилинган.

Бу ояти каримада ичкилик билан ҳалол ризқ биридан айри қўйилгани ҳолда маст қилувчининг

ўта ёмон ичкилик эканига ишора этилмоқда. Узум, хурмодан мазали таомлар, ширин егуликлар тайёрлангани каби ёмон ичкиликлар ҳам тайёрланиши мумкинлиги билдирилмоқда ва бу йўлда инсонларга ўғит-насихатлар берилмоқда.

Бақара сурасининг 219-ояти каримасида эса: «Сиздан хамр ва қимор ҳақида сўрашади. Айтинг: «Бу икковида катта гуноҳ ва инсонлар учун манфаатлар бор. Бу икковининг фойдасидан гуноҳи каттароқдир», деб айтилган.

Оятдаги «хамр»дан инсонларнинг ақл-хушини олиб, уларни турли ёмонликларга бошловчи барча ичкилик тури тушунилади.

Инсонлар ўртасидаги меҳр-оқибатни йўқотиши, турли ёмонликларни келтириб чиқариши, қалбни бузиши, танани фасод этиши, катта гуноҳларга, ёмон оқибатларга бошлаб бориши туфайли хамр ва қимор бу ояти каримада катта гуноҳ экани билдирилиб, уларнинг гуноҳи манфаатидан оғирроқлиги таъкидланмоқда. Шу аснода бу икки ёмонликдан сақланишга чақирилмоқда.

Хамр ҳали харом қилинмаган пайтда жуда кўпчилик уни истеъмол қиларди. Асҳобнинг улуғларидан бири Абдурроҳман ибн Авф бир сафар кечки овқатда шароб ичди, кейин хуфтон намозида жамоатга имомлик қилди. Намозда Кафирун сурасини ўқиркан, ичкилик таъсири оқибатида сурадаги «ла» сўзини ташлаб кетди. Натижада «Сизлар ибодат қиладиган нарсага мен ибодат қилмайман» оятининг маъноси ўзгариб, «Сизлар ибодат қиладиган нарсага мен ҳам ибодат қиламан» бўлиб қолди. Бу

ҳақда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳабар қилишганда, Аллоҳ таолонинг қуйидаги ояти нозил бўлди: «Эй мўминлар! Токи гапираётган гапларингизни билишингиз учун маст ҳолингизда намозга яқинлашманглар» (Нисо, 43-оят).

Моида сурасининг 90–91-ояти карималари индирилиши билан эса ичкилик қатъиян ҳаром қилинди: «Эй иймон келтирганлар! Ичкилик, қимор, бутлар ва фол очадиган чўплар шайтон амалидан бўлган ҳаром ишдир. Бас, нажот топишингиз учун уларнинг ҳар биридан узоқ бўлинг. Ичкилик, қимор сабабли шайтон ўрталарингизга буғзу адоват солишни ҳамда сизларни Аллоҳни зикр қилишдан ва намоз ўқишдан тўсишни истайди. Энди тўхтарсизлар!»

Бу ояти карималар нозил бўлгандан сўнг Мадинадаги бутун мусулмонлар ичкиликларини ариққа оқиздилар. Шундан кейин ҳеч бир мусулмон шароб ичмаган ва сотмаган.

Қуръони Каримда ароқни «хамр» деб аталмоқда. Аслида, хамр ақлни оладиган нарсаларнинг ҳар қандай турини англатади. Уни ичиш мумкин эмас. Чунки бу амалларнинг барчаси ақлга, ахлоққа, инсоний фитратга салбий таъсир этади.

Ояти каримада хамр билан бир қаторда қиморнинг ҳам катта гуноҳлардан экани айтилди. Унинг инсонлар ўртасида ёмонлик уруғини сочиши, зикрдан, намоздан жудо этиши баён қилинди. Хуллас, қимор ўйнаш ҳам қатъиян ман этилди.

Шунингдек, ояти каримада яна жоҳилият замонидан қолган чўплар билан фолбинлик қилиш урфи хусусида ҳам сўнгги ҳукм айтилди. Ўша пайтда

киши бирор ишга ёки мушкулотга дуч келса, «Амарани робби» (яъни, Роббим менга буюрди), “Ниҳаи робби” (яъни Роббимнинг қайтариғи) ва «Ғофала» сўзлари ёзилган учта ўқни аралаштирар, сўнгра улардан бирини хосиятли одам деб билган киши-сига торттирар эди. «Амарани робби» чўпи чиқса, ўша ишини амалга оширарди. Мабодо, «Ниҳаи робби» қўлга илинса, ишни кечиктирар, вақти келиб қиларман, деб орқага ташлаб қўяр эди. Агар «Ғофала» чиққудек бўлса, ниятидан тамоман воз кечарди.

Аллоҳ таоло мазкур ояти каримада бу ишларнинг ҳам шайтон амалидан эканини айтиб, тийилишга буюрмоқда.

Юқорида айтиб ўтилганидек, ҳамр деганда ақлни оладиган нарсаларнинг барчаси тушунилади. Шароб, ароқ, афлоқ, наша, кокаин – буларнинг ҳаммаси, бир сўз билан айтганда, ҳамрдир. Ҳамр ҳаётда ўта нохуш ҳолатни келтириб чиқариши мумкинлигидан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни «Уммул хобааис», яъни ёмонликларнинг онаси, қиморни эса «Абул хобааис», яъни ёмонликларнинг отаси, дея атаганлар.

Ичкилик ичиш, қимор ўйнаш, фол очиш ва очтириш инсонларни ҳақ йўлидан оздириб, ёмонликка етакловчи амалларнинг энг ёмонидир. Шунинг учун ҳам бизнинг динимизда бу ишлар қатъиян ман этилган.

ҲАДИСИ ШАРИФ ШАРОБ ҲАҚИДА

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам марҳамат қилиб айтдилар: «Хамр ичувчи хамрни мўмин ҳолида ичмайди». Бу ҳадис саҳиҳдир. Унда ароқ ичган пайтда киши мўминликдан чиқиб туриши билдирилмоқда. Ва яна Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам айтадилар: «Миннат қилувчи, ота-онасига оқ бўлган киши ва доимий ароқ ичувчи жаннатга кирмайди» (*Имом Насоий ривояти*). Ҳадисда айтилаётган уч тоифа киши Аллоҳнинг ғазабига йўлиққанлардир: улар учун жаннатнинг эшиги ёпиб қўйилган. Яна бир ҳадиси шарифда: «Хамрни доимий истеъмол қилиб юриб вафот этган кишининг юзига дунёдан узилаётганида қайноқ сув сепилади», деб айтилган. Яъни умри шаробнинг кайфи билан ўтган кимсаларнинг юзига жони узилаётган пайтида Аллоҳ амри ила жаҳаннамнинг қайнаб турган суви сепилади. Улар азоб устига азоб билан жон берадилар.

Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган яна бир ҳадиси шарифда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ҳар бир мускир ҳаромдир. Ҳар бир мускир хамрдир. Дунёда хамр ичиб, уни ташламасдан ва тавба қилмасдан ўлган одам охиратда жаннат шаробидан ичмайди», деб айтганлар.

Бу ҳадиси шарифда ақлни олувчи барча ичкиликларнинг ҳаром эканлиги айтилмоқда. Хуллас ароқ, коньяк, виски, пиво дейиладими ёки бошқача ном билан аталадими, фарқи йўқ, ақлга таъсир этаркан, бир томчиси ҳам ҳаром ҳукмидадир. Ичишдан

тийилмаганлар агар тавба қилмасдан ўлсалар, охи-
ратда мўминлар учун бериладиган шаробдан бена-
сиб қоладилар. «Роббилари уларни пок шаробдан
суғорди», ояти каримасида хушxabари етган неъ-
матдан бебахра бўладилар. Демак, ичкиликка ружу
қўйганлар охират неъматларидан махрумдирлар,
жаннат аҳли қаторидан жой ола билмайдилар.

Бир куни Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васал-
ламга Абу Хурайра розияллоҳу анҳу набиз келтирди
(набиз – узумнинг шарбати). Кейин: «Эй Расулulloҳ!
Бугун рўза тутганингизни билиб, ифтор қиларсиз,
дея сизга набиз олиб келдим», деди. Расулulloҳ
соллalloҳу алайҳи васаллам идишнинг қопқоғини
очганларида шарбатнинг тахаммур этганини, яъни
бузилганини кўрдилар. Шунда айтдиларки: «Буни
олиб, деворга ур. Бу шаробдир. Уни Аллоҳга, қиёмат
кунига ишонмайдиганлар ичади».

Бу ҳадиси шариф биз учун катта сабоқдир. Демак,
узумлардан олинган шарбатларнинг ачитқиларидан
эҳтиёт бўлмоғимиз лозим.

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам яна айт-
дилар: «Хамрдан сақлан. Унинг дарахти бошқа да-
рахтлардан ошиб ўтгани каби, гуноҳлари ҳам бошқа
гуноҳлардан ошиб тушади».

Энди мана бу ҳадисга эътибор беринг: «Умма-
тимдан ким хамр ичса, Аллоҳ қирқ кун унинг намо-
зини қабул этмайди».

Бу ҳадисни изоҳлаб, имом Суютий: «Шаробнинг
инсон вужудига тарқалиб, сўнгра бутунлай чиқиб
кетишининг муддати қирқ кундир», дейди. Хуллас,

шароб ичган кишининг бир ривоятда айтилишича, етти кунлик, бошқа ривоятда айтилишича, қирк кунлик намози қабул қилинмайди. Чунки шу муддат мобайнида инсон танасида шайтоннинг улуши туғён уриб туради.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бошқа бир ҳадисларида ҳамр ичиш ширк келтириш билан баробар экани хабар берилган: «Давомли ҳамр ичган киши бутга топингувчи кабидир. Ўлса, Аллоҳнинг ҳузурига бутпараст каби боради».

Ҳазрати Анас розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ушбу ҳадисни ривоят қиладилар: Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам марҳамат қилдилар: «Жаҳолатнинг зоҳир бўлиши, илмнинг озайиши, зинонинг ошқора қилиниши, ҳамр ичилиши, эркакларнинг камайиб, аёлларнинг кўпайиши, ҳатто бир эркакка элик аёлнинг тўғри келиши қиёматнинг аломатларидандир».

Ҳазрати Абу Дардога Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шароб ҳақида бундай деган эдилар: «Ҳамр ичма. У барча ёмонликларнинг калитидир».

Бу ҳадиси шариф жуда гўзал ҳақиқатни баён этмоқда: ҳар бир нарсанинг калити бўлгани каби, ёмонликларнинг қулфини очувчи калит ҳам бор, у шаробдир.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг яна бир ҳадиси шарифларида ҳаромдан ҳалолни ажратмайдиган болаларга шароб ичирувчиларнинг жаҳаннамга тушиши ва улар энг ёмон, аччиқ ичкиликлар билан суғорилиши айтилган.

Бу ҳадиси шарифлар бизни шаробнинг ёмон оқибатларидан, шаробхўрлар топажак жазолардан хабардор қилади. Хуллас, хамр ёмонликлар онаси эканида шубҳа йўқ. Шундай экан, хамр билан иймон бир вужудда, бир қалбда бирлаша олмайди. Шароб кирган жойда иймон бўлмайди, ибодатлар эса мардуддир.

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу бир куни хутба ўқиётиб, Аллоҳга қасам ичган ҳолда айтдиларки: «Эй жамоат! Аллоҳга онт ичиб айтаманки, хамр билан иймон бир қалбда бўлиши мумкин эмас, албатта, бири бошқасини қувиб чиқаради».

Ҳазрати Билол розияллоҳу анҳу «Шаробнинг бир қатраси қудуққа тушса, кейин ўша қудуқнинг устига минора қурилса, у минорада азон чақирмайман. Агар шаробнинг бир томчиси денгизга томса, денгиз қуриб, у ердан ўт-ўлан униб чиқса, ўшандан ҳам фойдаланмайман», деган эдилар. Саҳобаларнинг ҳеч бири қатъиян ман этилганидан сўнг асло шароб ичишмаган. Унинг савдоси билан ҳам шуғулланишмаган. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Аллоҳ хамрга ва уни ичганга, соқийлик қилганга ва ичирганга, уни сотганга ва ҳақини бериб олганга лаънат айтди», деб огоҳ этганлар.

Аллоҳга иймон келтирганларнинг шаробдан мутлақо узоқ бўлиши шубҳасиздир, чунки ўзини билган киши Аллоҳнинг лаънатига қолишдан қандай бўлмасин, сақланади.

«ШАРОБ ЁМОНЛИКЛАРНИНГ ОНАСИ»

Ичкилик ақл-хушни олувчи, ҳар қандай ёмонлик сари бошловчи, диндан узоқлаштирувчи ёмонлик булоғидир. Кимки бу ёмонлик чашмасидан бир томчи ичса, у томчи бутун ёмонликларнинг қалбда авж олишига сабаб бўлади. Қалбда уйғонган ёмонлик ақлни ҳам йиқитади, кейин ҳар қандай разилликка қўл уриш мумкин бўлади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Хамр барча ёмонликлар онаси», деган муборак ҳадиси шарифларидаги «хамр» умумий маънони ифодалайди, яъни ақл-хушни олувчи ҳар қандай ичкилик ёки чекимлиқ ёхуд улардан бошқача истеъмол қилинадиган нарсаларнинг ҳаммасига тегишлидир. Баъзи кишилар оз-оз ичиб турса зарари йўқ, дейишади. Уларга Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ушбу ҳадислари жавобдир: «Кўпи маст қилувчи нарсанинг ози ҳам ҳаром».

Инсонни биргина микроб ҳалок қилиши мумкин бўлгани каби ёмонликлар онасининг қатралари ҳам қалбни Парвардигорни зикр этишдан, Унга итоат этишдан тўсиб бораверади. Унинг туфайли инсонлар диндан чиқадилар, нима деб гапираётганларини унутадилар, Аллоҳга ширк келтирадилар, ёмонликка юз тутадилар, разолат ботқоғига ботадилар ва ҳоказо. Ароқни тарғиб ва ташвиқ қилганлар, ишлаб чиқарганлар икки ҳисса разолатдадирлар. Шунинг учун ҳам Аллоҳга иймон келтирган киши хамрдан ўзини йироқ тутати. Агар дунёда кимдир бир ёмонликни ижод этса ва бу ёмонлик маълум

муддат ҳукм сурса, албатта, ундан ҳосил бўлган гуноҳлар ўша ижодкорнинг бўйнига тушади. Бордию киши дунёда ўзидан кейин бир яхшилик қолдирса, яхшиликдан ҳосил бўлган савобдан унга ҳам ёзилиб туради. Шу жиҳатдан қараганда, дунё жуда катта имтиҳон майдонидир. Инсон нима қилаётганига эътибор бермоғи, тутган йўли исёнми, ислоҳми эканини ўйламоғи, қадам қўйган кўчаси қайси манзилга олиб боришини англамоғи даркор. Бу борада Қуръони Карим хабарлари, Пайғамбаримизнинг панд-насиҳатлари бандаи ожизларга йўлчи юлдуздир.

Бугунги кунда заминимизда содир бўлаётган салбий ҳолатларнинг аксариятига ҳамр «оналик» қилмоқда. Бунга оилавий нотинчликларни, жамиятдаги нохушликларни, салбий хислатларни, турли хил хасталикларни мисол қилиб келтириш мумкин.

Тиббиёт тақдим этаётган кашфиётлар ароқнинг касофатини англашга яхши ёрдам беради: ичкиликка мубтало бўлганлар, аввало, саломатлигини йўқотади. Энг ёмони бу нарса фарзандларига ҳам таъсир қилади. Сил, асаб ва бошқа турли хасталиклар ичкилик оқибатида пайдо бўлмоқда. Буйрак, димоғ, меъда-ошқозон касалликларининг аксарияти ҳамни истеъмол қилиш туфайли юзага келади.

Ичкиликка ружу қўйганларнинг наслари ҳам бузилади. Ҳар бир янги туғилган чақалоқда унинг оқибатини кўриш мумкин. Майиб-мажруҳ, ақлан заиф дунёга келаётган гўдакларнинг сўлғин нигоҳларига қараш осонми?!

Машхур доктор Ванкамо айш-ишрат қилувчиларнинг фарзандларини тиббий кўриқдан ўтказганида уchtасидан икkitасининг бошида чандиқ кўрган. Уларнинг руҳияти текшириб кўрилганда эса бундан-да аянчли ҳолатларга дуч келинган.

Болаларда ахлоқий бузилишлар, асабий ҳолатлар, жинойтга қўл уриш каби салбий жиҳатлар оиладаги майхўрлик туфайли пайдо бўлмоқда. Айниқса, оналарнинг ароққа ружу қилишлари келажак авлод ҳаётига раҳна солмоқда.

1866 йил Нью-Йоркда икки мингта фоҳиша текширувдан ўтказилганда 569тасининг отаси, 347тасининг онаси мунтазам равишда майхўрлик қилгани, қолганларининг оиласида эса ўрта меъёрда ичилгани маълум бўлган. Хуллас, уларнинг барчаси ичкилик туфайли ёмон йўлга кириб кетганлиги кўрилган.

Машхур доктор Алфина Деброч ҳаёт ва ароқ ҳақидаги мулоҳазаларида бундай ёзади: «Спиртли ичкиликларни кўп истеъмол қиладиган миллатларда ўлим кўпайиб, туғилиш камайиб кетади. Ароқнинг мудҳиш оқибати миллат фаолиятини сусайтиради, жинойтларни авж олдиради, ижтимоий иллатлар ҳам кўпайиб кетади. Сархушлик натижасида кўплаб ҳалокатлар рўй беради. Касалманд болалар туғилади, шунингдек, ўлим кўпаяди. Ҳар бир инсон миллатини сақлаб қолишни ўйласа, ичкилик деб аталувчи заҳри қотилга қарши турмоғи лозим».

*Муҳаммад Камол Пилав ўғли
Туркчадан Алимардон Ҳайит таржимаси.*

«ТАФСИРИ ҲИЛОЛ»ДАН

«Сендан хамр ва қимор ҳақида сўрарлар. Сен: «Бу икковида катта гуноҳ ва кишилар учун манфаат бор ва гуноҳлари нафларидан каттадир», деб айт» (Бақара сураси, 219-оят).

Тафсир:

Оятдаги «хамр» сўзини «ичкилик», «ароқ» ёки «вино» деб таржима қилмадик. Чунки «хамр» сўзи умумий бўлиб, истеъмол қилган кишининг ақлини тўсувчи, яъни бир оз бўлса-да, таъсир ўтказувчи барча нарсага айтилади. Бунинг ичига барча спиртли ичимликлар ҳамда наша, қорадори, кўкнори ва бошқалар ҳам киради.

Пайғамбар алайҳиссаломдан хамр ва қимор ҳақида сўрашган. Исломга тўлиғича кириш жараёнида бундай савол бўлиши, албатта, зарур эди. Ислом инсон ҳаётининг ҳамма тарафларидан қамраб олган, муслмонлар тасаввурига янгича ўйлаш ҳиссини солган эди. Одамлар жоҳилият қоидаларидан, одатларидан тез қутулиб, исломий қоидаларга тезроқ амал қилишга шошилишар эди. Ислом жиҳод, намоз каби нарсаларнигина эмас, ундан бошқа ишларга ҳам масалан, озиқ-овқатнинг ҳалол-пок бўлишига, касбнинг поклигига, молдунёни ҳалол йўл билан топишга ва уни жойини топиб нафақа қилишга ҳам эътибор беради. Чунки булар инсоният ҳаётидаги энг муҳим ҳолатлар ҳисобланади.

Дунёда адолат ўрнатиш, ер юзида Аллоҳнинг халифаси бўлиш вазифаси юклатилган шахс ароқхўр

ёки қиморбоз ва молини ноўрин сарфлайдиган бўлиши мумкинми? Албатта, йўқ. Ҳолбуки, хамр ичиш, қимор ўйнаш ва ноўрин нафақа қилиш ҳоллари жоҳилият вақтида кишилар ҳаётига сингиб кетган эди. Хамрсиз ҳаётни тасаввур қила олмас эдилар. Шунингдек, қимор ва нотўғри мол сарфлаш ҳам кенг тарқалган эди. Мусулмонлардан баъзилари ўзларидаги пок ҳис-туйғу таъсирида бу ишларнинг ўнгланиши лозимлигини ҳам ҳис қилар эдилар.

Ҳазрати Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу: «Эй Аллоҳ, бизга хамр ҳақида шифо бўлувчи баён бергин», деб дуо қилиб юрар эдилар.

Аллоҳ таоло кишилар ҳаётига сингиб кетган ароқхўрлик иллатини аста-секин муолажа қилишни ирода қилди. Аввал «Хурмо ва узумларнинг мевасидан маст қилувчи нарса ҳамда яхши ризқ оласизлар», деб «Наҳл» сурасида маст қилувчи нарса-ни яхши ризққа қарама-қарши қўйди. Кўпчилик хамр яхши эмас экан, деб ичишни ташлади. Кейин ҳазрати Умар бошлиқ бир гуруҳ мусулмонлар: «Эй Аллоҳнинг расули, хамр ҳақида бизга фатво беринг, бу ақлни кетказувчи, молни тортиб олувчи нарса», – дедилар. Аллоҳ таоло «Бақара» сурасидаги биз ўрганаётган ушбу оятни туширди.

Кейинроқ Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу уйларида меҳмондорчилик уюштирдилар, у ерда ичиб маст бўлишди. Намозда имомлари Кафироун сурасини хато қилиб ўқиди. Шунда Аллоҳ таоло: «Маст ҳолингизда намозга яқинлашманг», деган оят туширди. Яна кўпчилик ичмай қўйди.

Бир муддат ўтгандан кейин Атабон ибн Молик зиёфат бердилар. Ичиб ўтириб, маст бўлиб жан-

жал чиқди, муштлашув бўлди. Шунда Аллоҳ таоло хамрни бутунлай ҳаром қилувчи оятни нозил қилди. Хамр ва қимор ҳақидаги саволга жавоб беришни Аллоҳ таоло Пайғамбар алайҳиссаломга: «Сен: «Бу икковида катта гуноҳ ва кишилар учун манфаат бор ва гуноҳлари нафларидан каттадир», деб айт», деб ўргатмоқда. Хамрнинг ҳам, қиморнинг ҳам катта гуноҳ эканлиги аввалдан таъкидланмоқда. Шу билан бирга, ўша вақтдаги кишиларнинг эътиқоди бўйича, манфаатлари ҳам борлиги эслатиб ўтилмоқда. Хамр сотиб пул топишни улар манфаат деб тушунишган. Шунингдек, қиморда пул ютишни, ундан одамларга чўтал беришни ҳам манфаат деб тушунишган. Лекин бунга ўхшаш манфаатлари уларнинг гуноҳи олдида ҳеч нарса эмаслиги ҳам уқдирилмоқда. Хамрнинг жамиятга, шахсга, давлатга ва инсониятга келтирадиган зарари ҳозиргидек кўзга яққол кўринмаган бўлса керак. Эслашимиз керакки, ақлни тўсувчи ҳар бир нарсага хамр дейилади. Унинг номи турлича бўлиши мумкин, пиводан тортиб морфи ва бошқалари ҳам, ҳаммаси ҳаром.

* * *

«Эй иймон келтирганлар! Маст ҳолингизда – то айтаётган гапингизни биладиган бўлмагунингизча – намозга яқинлашманг...» (Нисо сура-си, 43-оят).

Тафсир:

Ароқни ҳаром қилиш йўлида татбиқ қилинган чоранинг яна бир босқичи мазкур ояти каримадан жой олган. Жоҳилият даврида кенг авж олган разо-

нафрат ҳисси яна ҳам кучайди. Кўпчилик ичишни ташлади. Лекин бу, ароқни тамомила ҳаром этиш, дегани эмас эди.

Имом Термизий ва Ибн Аби Ҳотимлар Али ибн Аби Толиб каррамаллоҳу важҳаҳудан ривоят қилган ҳадисда, у киши қуйидагиларни айтадилар:

«Абдурроҳман ибн Авф таом қилиб бизни меҳмонга чақирди. Ароқ ҳам қуйиб берди. Бизга ароқ ўз таъсирини кўрсатди. Намоз вақти бўлиб қолувди, фалончини олдинга – имомликка ўтказдилар. У: «Эй кофирлар! Сиз ибодат қиладиганга мен ибодат қилмайман ва сиз ибодат қиладиганга биз ибодат қиламиз», деб ўқиб юборди. Шунда Аллоҳ: «Эй иймон келтирганлар! Маст ҳолингизда – то айтаётган гапингизни биладиган бўлмагунигизча – намозга яқинлашманг... » деган оятни нозил қилди». Бу мусулмонларга қаттиқ таъсир қилди. Чунки намоз энг зўр ибодат, уларнинг кўз қорачиғи ҳисобланар эди.

Иккинчидан, кофирлар билан тикма-тик тортишиб турган ғоялари улар ибодат қилган нарсага ибодат қилмаслик эди. Намозда туриб оят маъноси-ни тескари қилиб, «сиз ибодат қилганга биз ибодат қиламиз», деб юборилиши катта мусибат эди. Бу оят тушгандан сўнг, ароқ ичиш имконияти яна ҳам камайди. Чунки беш вақт намознинг орасида маст бўлмай туриш осон эмас эди. Кейинроқ ароқни бутунлай ҳаром қилувчи оят нозил бўлди.

Шу тариқа Ислом тўрттагина оят билан асрлар бўйи тузалмас дард бўлиб келаётган ижтимоий иллатни муолажа қилди. Ҳозиргача ҳеч ким бу ишни

уддалай олмаяпти. Албатта, ҳозир биз ўрганаётган оятдаги ҳукм вақтинчалик ҳисобланган. Чунки кейинги тушган оят ароқни буткул, бир томчисини ҳам ҳаром қилган.

* * *

«Эй иймон келтирганлар! Албатта, хамр, қимор, бутлар ва фол очадиган чўплар ифлосдир. Шайтоннинг ишидир. Бас, ундан четда бўлинг. Шоядки, нажот топсангиз» (Моида сураси, 90-оят).

Тафсир:

Араб тилида «хамр» сўзи «тўсиш», «беркитиш» маъноларини англатади. Тановул қилган кишининг ақлига таъсир этадиган, унинг ақлини тўсадиган, беркитадиган, бошқача айтганда, маст қиладиган ҳар бир нарсага «хамр» дейилади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларида: «Ҳар бир маст қилувчи нарса хамрдир, ҳар бир хамр ҳаромдир», дейилган. Бундан англашиладики, «Ароқдан бошқа нарсаларни ичса бўлаверадими? Ичмаса-ю, чекса нима бўлади?» каби саволлар, шунингдек, «ароқнинг ўзи ҳаром эмас экан-у, маст қилиши ҳаром экан», деганга ўхшаш «шарҳ»лар ҳаммаси ўринсиз ва мантиқсиз гаплардир.

«Қимор» аслида арабча сўз, аммо оятда айнан «қимор» сўзи эмас, балки унинг муродифи «майсир» сўзи келтирилган. Бу эса осонлик билан мол топиш маъносини билдиради. Яъни қиморнинг ҳақиқий маъносига далолат қиладди.

Аллоҳ таоло ушбу оятда ҳамр тановул қилиш ва қимор ўйнаш каби амалий гуноҳларни бутга чўқиниш ва фолбинга ишониш каби куфр ва ширк саналган улкан маънавий жиноятларга тенглаштирмоқда. Баъзи одамлар бутга чўқинишдан қаттиқ ҳазар қиладилар, ўлиб кетса ҳам бу ишни қилишга кўнмайдилар. Аммо ароқни ичаверадилар, қиморни ўйнайверадилар. Фолбинга бориш ҳақида ҳам шу фикрни айтса бўлади. Аллоҳ таоло бу ишларнинг барчасини қўшиб-жамлаб туриб бир хил баҳо бермоқда ва иймон келтирган бандаларига хитоб қилиб: «Бас, ундан четда бўлинг!» – демоқда. Яъни мўмин бандаларнинг нажот топишларига, шояд, ушбу ифлосликдан ва шайтоннинг ишидан четда туриш сабаб бўлса, демоқда.

* * *

«Албатта, шайтон ҳамр ва қимор туфайли ораларингизга адоват ва ёмон кўришликни солишни ҳамда сизларни Аллоҳнинг зикридан ва намоздан тўсишни хоҳлайди. Энди тўхтарсизлар?!» (Моида сураси, 91-оят).

Юқорида ўтган оятларда аввалги умматларнинг ҳалокатига уларнинг ораларига тушган адоват ва ёмон кўришлик ҳам сабаб бўлгани эслатилган эди. Бундай ўзаро адоват ва ёмон кўришлик мусулмонлар орасида ҳам пайдо бўлишига ҳамр билан қимор сабаб бўлиши мумкинлиги таъкидланмоқда. Ҳамрнинг шахсга, оилага, жамиятга ва бутун инсониятга келтирадиган зарарлари ҳақидаги маълумотлар жуда ҳам кўп, маълум ва машҳурдир. Бу

ҳақиқатларни бутун дунё – мусулмон ҳам, кофир ҳам, худосиз ҳам, ҳатто ароқхўрлар ҳам яхши билади. Биз у маълумотларни такрорлаб ўтирмайликда, ушбу ояти каримада закр қилинган зарарини – кишилар ўртасида адоват ёмон кўришга сабаб бўлишини эслаб ўтайлик. Агар эътибор берадиган бўлсак, қаерда ичкилик бўлса, ўша жойда кўнгилсизлик келиб чиқади. Ичкилик туфайли бузилган оилалар қанча, ака-укалар, ота-болалар, дўст-оғайни, кўникўшнилар бир-бирига душман бўлгани қанча. Ишхона, маҳалла-кўй, тўй-маросим, дам олиш жойлари ва жамоатчилик тўпланадиган ерлардаги адоват ва ёмон кўришларнинг ҳисобига етиб бўлмайди. Ҳозирга келиб ичкилик, ароқхўр давлат раҳбарлари сабабли, мамлакатлар орасига ҳам адоват солмоқда.

Шунингдек, қимор ҳам зарари кўп иллатдир. Айниқса, кишилар ўртасига адоват ва ёмон кўришлик солиши ҳаммасидан ўтиб тушади. Буни содда мантиқ ҳам кўрсатиб туради. Ютқизган қиморбоз ўзидан бир дақиқада бир ҳаракат ила катта ёки оз миқдордаги маблағни ютиб олган қиморбозни ҳеч қачон яхши кўрмайди ёки унга ўзини дўст санамайди. Қиморнинг орқасидан чиққан жанжаллар, душманликлар, ёмон кўришлар, қотилликлар ҳақида ҳар доим эшитиб турамыз.

Аллоҳ таоло бу икки нарсани – хамр ва қиморни «ифлослик ва шайтоннинг иши», деб атамоқда. Аллоҳ Ўз бандаларига меҳрибон бўлгани учун уларни ифлослик ва шайтоннинг ишидан қайтаради. Нопок таомларни зарарли бўлгани учун ҳаром қилганидек, ифлос ишларни ҳам бандаларига зарарли бўлгани учун ҳаром қилади.

Ушбу ояти каримада зикр қилинган ароқ билан қиморнинг зарарларидан иккинчиси – улар одамларни Аллоҳнинг зикридан ва намоздан тўсиши. Бу маълум ва тушунарли ҳол. Ароқхўрнинг ароқ ичинининг ўзи Аллоҳни эсламаслигига далил. Ичиб маст бўлиб олгандан кейин эса, умуман эсга олмайди. Намоз ҳам, бошқа ишлар қатори, ароқхўрнинг эсидан чиқади. Шунингдек, қиморга берилиб кетган қиморбоз Аллоҳнинг зикрини ҳам, намозни ҳам унутади. Бу нарса ароқ ва қимор келтирадиган зарарларнинг энг каттасидир. Бошқа жиноятлар шу унутишдан келиб чиқади.

Ароқхўр халқларнинг вакиллари ароқдан фазилат топмоқчи бўладилар: «Бу дунёнинг ғам-ғуссаларини унуттиради, бир оз бўлса ҳам, бўшашиб, ўша ғамлардан, аламлардан узоқлашиш имконини беради», дейдилар.

Исломда бунга масъулиятдан қочиш, ғам-ғусса устига яна ғам-ғусса қўшиш, деб қаралади. Албатта, биров ароқни ичиб, маст бўлиб, ғам-ғуссани унутгани билан, ҳушига келганда ғам-аламлардан қутилиб қолмайди. Балки, аввалги ғам-ғуссаларига ароқхўрлик туфайли келган ғам-ғуссалар қўшилади. Исломда ҳаётнинг ғам-ғуссаларини улардан қочиш билан эмас, балки уларга қарши курашиш билан муолажа қилинади. Мусулмонлар қийинчиликларни енгиб ўтишда доимо Аллоҳ таолодан ёрдам сўраган ҳолларида иш олиб борадилар. Ҳамиша Аллоҳ таолонинг зикрида бўладилар, намозни қанда қилмайдилар. Аллоҳнинг зикри ва намоз дунёдаги барча ғам-ғуссаларни тўкиб-соладиган, уларни ҳал

қилишда, улардан халос бўлишда ҳақиқий ёрдамчи бўлмиш Аллоҳдан мадад сўрайдиган энг қулай фурсатдир. Бундай қулай фурсатни ароқ ичиш, қимор ўйнаш билан қўлдан бой бериш катта бадбахтликдир.

Ароқхўрликка қарши гапирсанг, баъзилар: «Сенинг ишинг нима? Ичса, ўзининг пулига ичибди. Зарар кўрса, ўзи кўради», дейишади.

Исломда бундай фалсафа йўқ. Мусулмон одам фақат ўзи учун яшамайди. У, ўзидан ташқари, оиласи, қариндош-уруғи, жамияти, қолаверса, бутун инсоният олдида масъулиятли шахс ҳисобланади. Энг муҳими – Аллоҳнинг олдида масъулиятлидир. Шунинг учун ҳам у, аввало, ўз жони олдидаги масъулиятни ҳис этиб, ароқ туфайли молу мулкни, соғлиғини ва обрўйини йўқотиш билан ўзини қийнамаслиги керак. Шунингдек, оиласини ҳам қийнашга ҳаққи йўқ. Оилани боқиб, кийинтириб, яхши жой билан таъминлаб, унинг обрўйини ҳимоя қилиш ўрнига, топганини ичиб, етмаса, оиланинг бошқа аъзолари топган унча-мунча маблағни ҳам сарфлаб, уларнинг обрўйини тўкиш катта жиноят ҳисобланади. Шунингдек, қариндош-уруғлар ҳам ундаги ҳақларидан бебаҳра қолмасликлари керак.

Ароқхўр киши жамият унга яратиб берган имтиёзлардан фойдаланса-ю, ўзи унга хизмат қилиш ўрнига, тирик товон бўлиб, ногиронлик нафақаси сўраб турса, шунда ҳам ароқхўрлик «ўзининг иши» бўладими?!

Ароқхўрнинг Аллоҳ таоло олдидаги масъулияти ҳақида ҳар қанча гапирсак, шунча оз. Қисқа қилиб

айтганда, ароқхўр умуман Аллоҳни унутган одам бўлади. Бунақа одам ҳақида қандай қилиб, «ичса ўзининг пулига ичибди, зарар кўрса, ўзи кўради», дейилади?!

Булар оддий фуқаронинг ароқхўрлиги ҳақидаги гаплар. Энди агар ароқхўр масъул одам, вазифадор ёки ҳоким бўлса нима бўлади? Ароқни ўз пулига эмас, халқ пулига ичса, порага олган пулига ичса, ҳаромдан топган, бировнинг ҳақидан юлиб қолган маблағига ичса-чи? Унда жинойт бир неча чандон кучаяди ва зарарлар ҳам шунчалик кўпаяди. Табиийки, Аллоҳнинг олдидаги гуноҳлар ҳам шунга яраша бўлади.

Ушбу икки оят Қуръони Каримдаги ҳамр ҳақидаги сўнгги оятлардир. Бу ерда унинг батамом ҳаром эканлиги баён қилинган.

Ҳамр ҳақидаги оятлар тўрт марта, босқичма-босқич бўлиб тушган... Бу оятлар Уҳуд урушидан кейин, учинчи ҳижрий санада нозил бўлган. Демак, Қуръон нозил бўла бошлагандан ўн олти йил ўтгандан сўнг тушган. Биринчи сабаби – одамлар берилиб кетган иллатни аста-секинлик билан даволаш экани гапириб ўтилди. Аммо энг муҳим сабаб, ҳақиқий омил ҳақида энди гаплашамиз.

Қуръони Карим оятлари Маккаи Мукаррамада ўн уч йил нозил бўлиб турди. Агар ўша даврда нозил бўлган оятларга назар солинадиган бўлса, ҳаммаси ақийда масаласига, кишилар қалбида «Ла илаҳа иллаллоҳ»ни ўргатишга қаратилгандир.

Узоқ муддат ҳидоятсиз юрган, ширк ва куфр моғори босган қалбларни тозалаш-поклаш ва

ягона Аллоҳнинг борлиги, бирлиги, холиклиги, розиклиги, ҳокимлиги, илоҳу маъбудлиги, бутун оламнинг тарбиячиси, қиёмат кунининг молики эканлиги ва бошқа сифатларини яхшилаб тушунтириб, кишиларнинг ягона ақийдасига айлантиришга ҳаракат бўлди. Шу билан бирга, «Ла илаҳа иллаллоҳ» ахлоқиётлари, яъни шу калимаи тоййибага иймон келтирган кишининг ахлоқлари қандай бўлиши кераклиги ҳақида йўл-йўриқлар бўлди. Иймон келтириб мусулмон бўлган кишиларнинг қалби покланиб, «Ла илаҳа иллаллоҳ»дан бошқа ақийда сиғмайдиган бўлди. Бу қалбларга ягона Аллоҳнинг муҳаббатидан ўзга ҳеч қандай муҳаббат йўл топа олмайдиган бўлди. Борликда Аллоҳ таолодан ўзга ибодатга сазовор зот йўқлигини кишилар тушуниб етдилар. Яъни бу дунёда унга одамлар банда бўлишига ҳақдор зот, инсонлар унинг айтганларини қилиб яшашига ҳақли зот, розилигини олишга ҳаракат қилиш керак бўлган зот ягона Аллоҳ таолонинг Ўзи эканлиги уларнинг мустаҳкам ақийдасига айланди. Мусулмонлар бу дунёда нима ҳалол, нима ҳаром эканлигини тайин қиладиган зот битта – Аллоҳ эканини тушуниб етдилар. Улар ўз ҳаётларининг барча соҳаларида фақат Ислому кўрсатмалари асосида яшашлари лозимлигини тушуниб етдилар. Уларнинг иймон-этиқодлари қувватланди. Аллоҳдан келган ҳар бир амрни катта қувонч билан, шавқу завқ билан кутиб оладиган ва ўша амрга амал қилишда бир-бирлари билан мусобақалашига шошиладиган ҳолга келдилар. Исломдан олдинги ҳаётлари тўла залолатда бўлганини, ўзлари буту санамларга сиғиниб юрган-

ларини, ўзларига ўхшаш одамлардан кўрқиб, уларнинг иродаларига итоат этиб юрганларини, ҳамма эътиқодлари, тасаввурлари нотўғри эканини англаб етдилар. Жоҳилият зулматларидан Ислом нурига чиққанларидан ниҳоятда севиндилар. Уларга бу улкан неъматни берган Аллоҳнинг амрига итоат этишни ўзларига шараф деб биладиган бўлдилар. Мана шундай ҳолат ўзгаришларидан кейингина амалий ҳукмларга оид оятлар туша бошлади ва мусулмонлар уларни мисли кўрилмаган аниқлик билан ҳаётга татбиқ этишга киришдилар.

Хамрнинг ҳаромлигини баён қилувчи ушбу оят нози бўлганда кишилар хамр сақлайдиган идишларини кўчага олиб чиқиб ерга урганлар. Мадинаи Мунаввара кўчаларида ароқ оққан. Одамларга ушбу оят тушганлиги хабари етганда ичишга шайланиб турган хамрларини қайтарганлар, ичиб қўйганларини қусиб ташлаганлар. Шу билан бу иллатдан жамият тамоман қутулган.

Бунга ўхшаш иллатларнинг муолажаси фақат чуқур иймон ва эътиқод асосида бўлмаса, муваффақиятсизликка учраши турган гап. Кўплаб тажрибалар шунга далилдир. Ҳозирда хамрнинг инсоният ҳаётига таҳдид солиб турган хатар эканини каттаю кичик, эркагу аёл, ҳокиму маҳкум – ҳамма илмий асосда тушуниб етди. Аммо айнан шу иллат кундан кунга авж олиб кетмоқда. Хамрнинг турли янги навлари пайдо бўлмоқда. Унга қарши ҳукуматларнинг кўраётган чоралари ҳеч фойда бермаяпти. Ҳукуматлар ўлим жазосини чиқарса ҳам, хамрга қизиқувчилар кўпайиб бормоқда. Чунки му-

олажанинг асоси нотўғри. Иймонга, Аллоҳга тақво қилишга, Унинг амрига бўйсунушга суянмайди. Аллоҳдан қўрқмаган ароқхўрга ўзидан ҳам баттар ароқхўр бир ҳокимнинг чиқарган қарори қандай таъсир қилиши мумкин? Фақат Исломгина бу ва бунга ўхшаш иллатларни муолажа қила олади.

*Шайх Муҳаммад Содиқ
Муҳаммад Юсуф*

ҲАДИСИ ШАРИФ ҚОРАЛАЙДИ

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда бундай дейилган: «Хамр ҳаром қилинган, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг айрим саҳобалари бошқаларининг олдига бориб: «Хамр ҳаром қилинди ва ширкка тенглаштирилди», дейишди» (Табароний ва Ҳоким ривояти).

* * *

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтдилар: «Ҳар бир маст қилувчи нарса хамрдир ва ҳар бир маст қилувчи нарса ҳаромдир. Ким бу дунёда хамр ичса ва уни ичишга одатланган ҳолда вафот этса, охират шаробини ичмайди» (Бухорий, Муслим, Абу Довуд, Термизий ривояти).

* * *

Бошқа ҳадисда бундай дейилган: «Уч тоифа одам жаннатга кирмайди: хамрга муккасидан кетган, қариндош-уруғ алоқаларини узган ва сеҳрни

тасдиқлаган кимса» (Аҳмад, Табароний, Абу Яъло ривояти).

* * *

Жобир ибн Абдуллоҳдан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтадилар: «Уч тоифа одамнинг намозини Аллоҳ таоло қабул қилмайди ва уларнинг биронта яхшилиги осмонга кўтарилмайди: қочоқ қулнинг, токи у хўжайинига қайтиб қўлини қўлига қўймагунича; эрини норози қилиб ғазаблантирган хотиннинг, то эри ундан рози бўлмагунича; мастнинг, токи у ўзига келмагунича» (Табароний, Ибн Ҳиббон, Ибн Ҳузайма, Байҳақийлар ривояти).

* * *

Жобир ибн Абдуллоҳдан ривоят қилинади: «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Кўпи маст қилган нарсанинг ози ҳам ҳаромдир», дедилар» (Абу Довуд, Термизий ва Насоий ривояти).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтдилар: «Ким зино қилса ёки ҳамр ичса, худди инсон бошидан кўйлагини ечиб олганидек Аллоҳ ундан иймонини ечиб олади» (Ҳоким ривояти).

* * *

Абдуллоҳ ибн Умардан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Аллоҳ ҳамрни ҳам, уни ичувчини ҳам, қуювчини ҳам, сотиб олувчини ҳам, сотувчини ҳам, тайёрлатувчини ҳам, олиб келувчини ҳам, олиб келтирувчини ҳам

лаънатлади», дедилар (Абу Довуд ривояти). Ибн Можа ривоятида: «Пулини еювчини ҳам», дейилган.

* * *

Абдуллоҳ ибн Аббосдан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бундай деганларини эшитдим: «Олдимга Жаброил (алайҳиссалом) келиб: «Эй Муҳаммад, албатта Аллоҳ хамрни ҳам, уни сиқтирувчини ҳам, сиқувчини ҳам, ичувчини ҳам, олиб келувчини ҳам, олиб келтирувчини ҳам, сотувчини ҳам, сотиб олувчини ҳам, қуювчини ҳам, қуйдирувчини ҳам лаънатлади», деди» (Аҳмад, Ибн Ҳиббон, Ҳокимлар ривояти).

* * *

Воил ибн Ҳижр айтадилар: «Ториқ ибн Сувайд Жаъфий Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан хамр ҳақида сўраган эди, уни тақиқладилар. Шунда у: «Уни даво учун тайёрлайман, ахир», деган эди, «Хамр даво эмас, аксинча дарддир», дедилар» (Муслим, Абу Довуд, Термизий, Аҳмад ривояти).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтдилар: «Албатта менинг умматимдан баъзи одамлар хамрни ичурлар ва уни ўз номидан бошқа ном билан атарлар» (Абу Довуд, Насайй, Ибн Ҳиббон ривояти).

* * *

Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Хамрдан четда бўлинглар! Чунки у ифлосликларнинг онасидир. Сизлардан олдин ўтган-

лардан бир киши бор эди. Бир бузуқ аёл унга илашиб қолди. У унинг олдига қиз хизматчисини юбориб, гувоҳликка ўтишини сўради. Эркак у (қиз) билан кетишди. У қайси эшикдан кирса, қиз эшикни маҳкам беркитиб бораверди. Охири бир гўзал аёл хузурига етиб борди. Унинг олдида бир ғулом (қул) ва идишда хамр (ичкилик) турарди. Аёл: «Аллоҳга қасамки, мен сени гувоҳликка чақирганим йўқ. Аммо сени менга яқинлик қилишинг (учун чақирган эдим) ёки манави идишдаги хамрдан бир қадаҳ ичишинг ёки манави ғуломни ўлдиришинг учун чақирганман», деди. Эркак (енгилроқ деб ўйлаб): «менга манави хамрдан бир қадаҳ ичир», деди. Аёл унга хамрдан ичирди. Эркак: «Яна беринглар», деди. У ўша ернинг ўзида у (аёл) га яқинлик ҳам қилди, ғуломни ҳам ўлдирди. Бас, хамрдан узоқ бўлинглар! Аллоҳга қасамки, албатта у абадул-абад иймон билан жам бўла олмас. Агар иккиси жамланиб қолса ҳам, бири иккинчисини чиқариб юборади» (Насоий ривояти).

***

Майнинг бир неча қултумини баданингга киритиб, ундан бир-икки қатрани чиқазиб ташлама. У қултум ташвиши билан роҳатингдан айрилиб, у қатранинг хуружидан бало дарёсига ботма. У қултум дин ва иймоннинг уйини йиқувчи бало селобидир. У қатра ранж-кулфатдирки, у билан ҳаётнинг нақди – жонинг чиқар. Ахир баданинг қутичасидан қатра-қатра дурларни тўкиш билан, у қутини гавҳардан бўшатасан, жисм шишасига у қултумлар учун йўл очасан. Бу билан нафсу ҳаво қурбони бўласан. У

култум фасодга ўхшаган бир моддадирки, уни танингга яқинлатма: у қатра ҳаёт нақдидирки, ундан воз кечма. Май ичиш билан шайтоннинг истagini юзага чиқазган бўласан... Май ичмоқ – жигар қонинг ичмоқдир; май ичиш билан заҳар ютма; жонинг нақдинасини сочиш билан наслинг тухумини курутма!

(Алишер Навоийнинг
“Маҳбуб ул-қулуб” асаридан).

ШАЙХ САНЪОН ВОҚЕАСИ

Қадимдан машҳур бўлган шайх Санъон воқеаси ибрат жиҳатидан жуда муҳимдир.

Ўн биринчи – ўн иккинчи асрларда яшаган шайх Санъон (ибн Саққо)нинг оташин севгиси ҳақидаги қисса дунёга машҳурдир.

Бадиий адабиётда бу қиссани биринчи бўлиб Фариддин Аттор 1221 йилда «Мантиқут-тайр» асарларида назмда берганлар.

Биз мазкур рисолада ҳазрат Алишер Навоий ижод йўлларининг якуни ҳисобланмиш «Лисонут-тайр» дostonларининг бугунги тилга мослаштирилган насрий баёнидан фойдаланамиз.

* * *

Шайх Санъон олий даргоҳга етишганлардан бўлиб, кўнгиллари ғайб сирларидан огоҳ эди. У зот Каъбада авлиё кишилар ва қавмни етакловчилар орасида худди пайғамбар алайҳиссалом ўз саҳобалари билан тургандек турарди. Халойиққа тўғри йўл кўрса-

тувчилардан бири бўлиб, Каъбадаги барча шайхларнинг шайхи эди. Унинг остонасида шоҳлар гадолик қилар, огоҳ кишилар ҳам унга қуллик қилишдан фахр этишарди. У бирон бир ғамгин киши ҳаққига дуо қилмоқчи бўлса, малоикалар қўл очиб, «омин» дерди. Унинг мақсади қаршисида улар юз кўрсатиб, кўнглининг кўзгусида жилваланиб турар эдилар. Унга яқин кишилар ва муридларнинг сони тўрт юзтага етар, уларнинг ҳар бири Жунайд ва Боязидларга тенг келарди (*Жунайд Бағдодий машҳур шайхлардан, 910 йили вафот этган; шайх Боязид Бистомий тайфурия тариқатининг асосчиси, 951 йилда вафот этган*). Агар у бир дуо қилса борми, ҳатто офат дудидан қорайиб кетган олам ҳам ёришиб кетарди. Агар бирор киши бирон-бир дардга мубтало бўлган бўлса, у дуо қилгач, бу бало даф бўларди. У тушида бирор нарса кўрса, бу воқеа бошдан-оёқ ўнгида ҳам юз берарди.

Шундай бўлдики, бир неча тун давомида бир тушни кетма-кет кўраверди. Оқибат бу туш сабру қарор ипини узди. Ҳар уйғонганида ўзининг бу ҳолига тавба қиларди, кўзини юмиб уйқуга кетса, яна ўша туш қайта такрорланарди. Ул зотни безовта қилган туш бундай эди: эмишки, Рум мамлакатада сайр қилиб юрармиш. Энг даҳшатлиси шуки, бир бутхона ичида маст ҳолда турармиш, мастликдан ўша ибодатхона аҳли каби бутпарастликка юз тутган эмиш.

Бу туш ана шу тарзда бир неча бор такрор бўлгач, сирлар хазинаси бўлмиш Шайх бу ҳолдан ғоят ташвишга тушиб, ўзига дедики:

– Бу балодан сақланиб бўлмайдиганга ўхшайди. Агар бир киши Каъбада ёки оташпарастлар ибо-

датхонасида турар экан, буни ҳам бир кўриб қўйиш керак. Тезроқ ўша мамлакатга йўл олиш, тақдир қаёққа етакласа, ўша томонга кетиш лозим. Ўша ерга ҳам бир бориб кўрайлик. Бошимизга нимаики келса, «ё насиб» деб қисматдан кўраимиз.

Шу тарзда у ўз ҳолига назар солиб, ўша юртга бо-ришдан ўзга чора топмади. У кета туриб, Каъбага юзини қўйди ва юз ҳаяжон билан видолашмоқ учун уни тавоф қилди. Минг ҳасрат билан ҳарам таво-фини қилиб бўлгач, Рум иқлими сари йўлга тушди. Тариқат пири йўлда давом этар, тўрт юз йўл аҳли эса унга ҳамроҳ эди. Йўлда ҳалок қилгулик ҳар хил савдолар Шайх кўнглига ғулғула соларди. Ҳар дам у ўзга бир ҳолатга тушар, бу оғир аҳволдан қутулиш чорасини топа олмас эди. Ул зотнинг бу ҳолига дўст-лари ҳайрон қолишар, уларнинг ақлу ҳушлари бош-ларидан учарди. Яқин кишилари пирларининг бу ғариб аҳволидан воқиф бўла олмай, «Сизга нима бўлди?» деган саволларига жавоб топа олишмагач, Шайхдан ҳам кўпроқ изтироб чекардилар.

Хуллас, улар шу тарзда мақсад сари, қайси мақсад, балки беҳад шиддат сари йўл босдилар. У юртга етиб келган заҳотиёқ Шайх кўнглида юз хил тўпалонлар туғён ура бошлади.

Ҳар нафас бир жойни кезиб юрганларида ногаҳон ғалати бир бутхона намоён бўлди. Кўп сирларни ўзига яширган бутхонанинг тоқи осмон гумбазига етар, унинг тошлари ғам ва машаққат тоғидан кел-тирилган бўлиб, ғиштлари дарду бало тупроғидан ясалган эди. Бу ғиштлар юз хил мураккаб усуллар билан ҳар хил рангдаги бўёқлар бериб пиширилган

ва турли гўзал нақшлар билан терилган эди. Бино болахонасининг айвончасидан қараб турган фитналар кишиларни ғоят чорасиз ҳолга солардилар-ки, улардан қутулишнинг сира иложи йўқ эди. Бинонинг турли балолар маскан тутган ҳар дарчаси ишқ нуридан ёришиб турар, кунгуралари эса иймонга рахна соларди. Ҳар кунгурага терилган тошлар ишқ тиғидан кесилган бошларга ўхшарди. Бу тошлар дин аҳли бошини учириб юбориш, олам узра тошбўрон қилиш учун мўлжаллангандек эди. Фитна тўдаси юриб ўтадиган дарвозасининг ҳалқа ва занжирлари юз минг найрангдан иборат бўлиб, улар кишиларни савдо ҳалқасига ўраб, девона қилар, телбалик занжирига чирмаб ташлар эди.

Бу бинонинг ичида ишқ ўти ёқилган юзта оташқада бор бўлиб, уларнинг ҳар бирида юз туман савдойилик мавжуд эди. Улардан чиқаётган қора тунлар бутхона устини худди куфр ва исён зулмати каби қоплаб ётарди. Бу кўҳна дунё шунча айлангани билан бу хил фитнагар бутхонани ҳанузгача кўрмаган эди.

Шу бутхонани кўргач, Шайх жисмида ҳарорат кўтарилди, кўнгли изтиробдан бетоқат бўла бошлади. Ҳар дам у зотга хасталик юзланиб, кўзи ўнгида қандайдир ўзга бир олам намоён бўла бошлади. У ҳар томонга ошуфтавор қараб юрганида, кўзи беихтиёр бир тарафга тушди: унинг қаршисида юзига парда тортган гўзал пайдо бўлди. Бу парда гўё унинг қуёшдек юзини беркитиб турган уфқдаги камалакка ўхшарди. Шу пайт шамол келиб, унинг юзидаги пардани кўтариб юборди ва бу қуёш нури ҳар томонга

ёйилиб кетди. Уни қуёш деб атамоқлик ҳам камлик қилур, чунки юз қуёш ҳам унга девона бўлиб, унинг ҳусни шами атрофида парвонадек эди...

Бу гўзал қизнинг қадду қомати гўё суратдаги руҳнинг ўзгинаси бўлиб, ундан ҳар лаҳза руҳда ўзга ҳолат юз берарди. У ҳур суратли ажойиб бир паризод, гул ёноқли озода бир сарв эди. Кўриниши руҳни ўзига мафтун этар, шакли шамойили эса кишини юз хил шаклга сола оларди. Суратидан ҳур ва парилар ҳам ҳижолат чекар, талъатидан шарқ қуёши ҳам уяларди. Юзи нур сочиб турар, сочи зулмат каби қоп-қора эди. Бу нур ва зулмат гўё куфр ва иймондан нишона берарди. Юзи узра мушк таратувчи зулфи ёйилиб турар, гўё бу зулмат ичра нурнинг яширинганини эслатарди. Соци нур аҳлига зулмат олами бўлиб, унда савдо аҳлининг буюк бир ўлкаси беркингандек эди. Худди янги ой девонани ҳайратга солганидек, унинг қоши ҳам савдойи кишилар учун янги ой каби туюларди. Қошининг тоқи – қабоғидаги кўзи худди ўша бутхона тоқиси остида турган гўзал қизнинг ўзгинасидек офатли эди. Кўзи теварагида фитна аҳли каби киприклари ҳар тарафга саф тортиб турарди. Кўзининг пастида «бало» сўзининг остида ёзилган нуқта каби бир холи бор эди. Ўша бало остида ва юз устидаги холларни бу икки сўзга қўйилган нуқталардан мисол деб бил (Бу ўринда сўз ўйини бўлиб, «бало» ва «юз» сўзларининг арабча ёзилишидаги нуқталар назарда тутилган).

Оғзи ғайб сирларидан нишон берар, аммо ўзи ғайб аҳли каби бенишон – кўзга кўринмас даражада эди. Лаби хаста жонлар учун малҳам бўлар, нутқида

Исойи Рухуллоҳдами бор эди (*Ийсо алайҳиссаломнинг ўз нафаслари билан ўлганларни тирилтирганлари назарда тутилган*). Агар унинг кайф берувчи лаби ёқут каби қизил рангда бўлса, унинг ширин сўзларидан хаста жон озиқ оларди. Унинг кулгичларида юз минг жон асир, бағбақасининг чуқурчасида эса юз Юсуфи Канъон тутқун бўлар эди (*Канъонлик Юсуфнинг акалари ҳасад юзасидан уни қудуққа ташлаб, кўйлагини қонга бўяб, «Юсуфни бўри еди», деб оталарига элтадилар. Бу тасвирда ҳазрат Навоий гўзал қиз юзидаги занахдон – чуқурча-кулгични Юсуф ташланган қудуққа ўхшатганлар*). Агар у бу чоҳга тушганларни қутқариш учун зулфидан каманд ташласа, бу каманд уларни янада кўпроқ ўзига банди этарди. Ияк айланаси худди бағбақа остидаги «нун»га (*араб ёзувидаги «нун» ҳарфига ишора*) ўхшайди, гўёки оби ҳайвонга гумбаз бўлиб хизмат қилади, аммо у қадар баланд эмас. Ҳам унинг қадди ниҳолига жон жилваланади, ҳам хиром айлаб юришидан оби ҳайвон жилваланади. Кўзи била лаби ажабсанъатлар кўрсатишар, агар бири кишиларни ўлдирса, иккинчиси ўша ўлганларни тирилтиради.

Жисми гулгун бўлиб, кийган кўйлаги гўё гул узра гул эди, уни кўрган заҳотиёқ юз минг кўнгил тоқатсизланиб, ўзини йўқотарди. Кўйлагига рангбаранг гўзал нақшлар солинган бўлиб, уларда Рум ва Фаранг (*Бу сўз бутун Европани англатган*) усталарининг жон чекиб меҳнат қилганлиги кўриниб турарди. Кўйлақдаги қатл этувчи қизил ранглар неча кишиларни ўлдирса, лекин ундаги атирдан ўлган кишиларга қайтадан жон кирарди. Дин аҳлига қирғин

келтирувчи кофирдек қотил кўзидан барча баҳра олишни истарди. Кимки унинг сочи зуннорини хаёл қилса, бу соч унинг дину иймонини поймол этарди. Ҳусну латофатда жон аро ер тутгудек ёқимли, балки бир қултум сув билан ютгудек сўлим ва гўзал қиз эди. Ҳуснининг шуъласи давронга ўт солса, оташин лаълидан жонга ўт тушарди. Ақлу хуш эгалари ундан оташгоҳ ишқини топардилар, ишқида зоҳидлар куйиб кул бўлардилар, аммо у оташдан холи эди.

Хуллас, ана шу тарсо (христиан) қизи бир гўзал шаклда худди қуёш айвонидаги Ййсо қизи каби қаср устида турарди. Бундан Шайх кўнглида чакмоқ чақилгандек бўлиб, унинг жони шуъла денгизида ғарқ бўлди. У қаттиқ ҳаяжонда «ла ҳавла...» дуосини ичида қайта-қайта такрорлаб, «тавба!» деб ёқасини ушлади. Аммо у шўх ўз рухсорининг шуъласи билан Шайхнинг тавбаю дуосини куйдириб юборди. Шайх ўздан кетиб, тупроққа йиқилаёзди. Бу дамда кўлидаги хассаси худди уй устуни каби гавдасини суяб қолди. У шундан сўнг бир пас орқасини деворга тираб турди ва бу ғаройиб ҳолатдан ҳайратга чўмди. Аммо ҳаяжоннинг зўридан хассаси ва жисмига шикаст етиб, ҳолдан кетганча ерга қулади.

Охир-оқибат унинг тоза жонига ишқ тушди: ишқ унга қон каби кириб, бутун вужудини қоплаб олди. У гоҳ беҳол бўлар, гоҳ ўз ҳолига келар, йўлдошлари эса унинг бу аҳволдан лол қолишарди. Улар бир-бирларига ҳайрат билан боқишар, Шайхнинг бу ҳолатидан гоҳ бошларини қуйи солишар, гоҳо қарсак урардилар. Шу тарзда унинг ҳоли оқшом

тушгунга қадар ҳайрон қоларли даражада кечди, балки бу ҳолдан унинг ўзи ҳам саргардон кезар эди.

Тун мамлакати кунни қорайтиб, атрофни ўша бутхонадаги куфр зулмати каби қоронғулик қоплади. Шайхнинг бошига шу тун каби қора қисмат тушган, унинг рўзгорига ҳам, унга тобе кишилари ҳам қора мусибат тушган эди. Уларнинг ҳаммаси ўша муғ дайри (*мажусийлар ибодатхонаси*) тупроғида, қайси тупроғ, балки балолар тоғида қолишди. Шайхнинг бошига жуда оғир кун тушди; бу каби қора тунни ҳали ҳеч бир одамзот кўрган эмасди.

Тун осмонда бахтсизлик пардаларини ёйди, ҳар ёнга юлдузлардан миҳлар қоқди. Чарх кўз ёши-ни оқизишга дуд хизматини ўтаб, кўк атрофида аралаш-қуралаш бўлиб кетди. Фалак айланишдан тўхтаб, тоғ каби ўрнидан тебранмай қолди. Чарх дард аҳлига бедодлик кўрсатиб, тоғ-тоғ қайғуларни ижод этиб турарди. Дунёни ўша тоғлар билан ёшириб, унга юз туман минг тошлар ҳам ёғдирарди. Осмон кўзларидан юлдузлар сочиб, Шайх аҳволига мотамдан нишон билдирарди. Бундан барча олам аҳлига мотамсаролик тушган, улар қора кийган эдилар.

Шайхнинг бошига бу каби қаттиқ иш ҳеч тушмаган, у ниҳоятда эзилган ва ғоят заиф эди. У зolim ишқ зулмидан зор ва беҳол бўлиб, бутхона тупроғида хору зор бир аҳволда ётарди. Ишқ Шайхнинг жисм ила жонига ўт ёққан, куфр дину иймонига ўт солган эди. У кўз ёши тўкканча ётар ва лекин ҳар дамда оғзи қурир, чунки кўнглидаги ўтнинг шуъласи оғзидан чиқмоқда эди. Ишқ унинг рўзго-

рини қаро қилган бўлса, тун гўё уйқу борини ҳам қаро қилган эди.

Шу тариқа юз хил бало жонига насиб этганидан, у ғариб ўз ҳолига йиғлаб, шундай деди:

– Ҳар дам қайғу-мусибатим ортиб бормоқда. Эй фалак! Менга нелар қилмоқдасан? Тинчлигимни бузиб, ишқ сари бошладинг, юз ёнар ўт ичра мени ташладинг! Кўнглимга аввал равшан қуёшни кўргузиб, кейин уни яширганча ғам шомига тутқун этдинг! Ғам шомигина эмас, балки осмон бўшлиғидаги яратилиш чеҳрасини қаро қилдинг! Ғам дўзахининг дуди оламни тутиб кетди, унинг шуъласини кўнглим ўти билан ёритдинг.

Аллоҳ-Аллоҳ! Не кечадур бу кеча?! Ё Раббий! Шундай ҳам машаққатли кеча бўладими?! Мен ўз бошимдан кўпгина қийин кечаларни ўтказганман, аммо бу каби уқубатли кечани ҳаргиз кўрмаганман! Бу тун эмас, балки дўзах ўтининг дудидир. Ё фалакнинг оҳидан иборат қоришмадир! Бундай тун, ё Раб, ҳеч кимнинг бошига тушмасин, унга ҳеч кимса мендек гирифтор бўлмасин!..

Билолмай қолдим: тун балосидан гапирайми ёки менга тушган кун балосидан гапирайми?! Жисмим, аъзойи баданим сезгиларим ва ақлу ҳушим ишқдан шундай парда ёпиндиларки, гўё уларнинг ҳеч бири мавжуд эмасдек, ишқ зулмидан ҳаммаси нобуд бўлгандек туюлмоқда. Ҳатто гавдамда тобу тоқат қолмаганидан кўйида кўз ёш сингари равон бўлишга куч топилмайди.

Бошимни чексиз ғамдан қутқармоқ учун тошга уриб тилка-пора қилмоқликка қувват қани?!

Шайх деди: – Тасбеҳимнинг тори узилди, унинг ўрнига зуннор ипини боғладим!

Бири деди: – Мисвок – тиш тозалагичга илтижо қилинг, уни оғзингизга солиб, суннат бажо келтиринг!

Шайх деди: – Агар мисвок ҳавас қилмоқчи бўлсам, мен учун оғзимдаги ҳайрат бармоғи етарлидир.

Бири деди: – Вужудингиз хато йўлга кирган бўлса, Тангридан узр сўранг ва ер ўпиб, Унга сажда қилинг!

Шайх эса кўзларидан қон ёшини оқизиб, шундай деди: – Барибир бу эшикдан бошимни олмайман!

Бири деди: – Сафар Румга бўлди, энди Каъбани қароргоҳ этмоқ даркор.

Шайх деди: – У ерда излаганимни бу ерда топдим, энди нима учун орқага қайтиб, беҳуда машаққат чекишим керак?!

Бири деди: – Сахро сари юзланиб, Батҳо (*Маккаи мукаррама атрофидаги тоғ оралиғида жойлашган дара номи. Мажозий маънода Маккани ҳам англатади*) томон йўлга чиқиш вақтидир.

Шайх деди: – Мен уни бу ерда топдим. Рум борида Батҳони нима қиламан?!

Бири деди: – Сафаримиз тамом бўлди, Ватан сари йўлга тушсак дурустроқ бўларди.

Шайх деди: – Эҳсонли Тангри гўё ўзи мурувват кўрсатиб, бу бутхонани менга ҳақиқий ватан этибдир.

Бири деди: – Агар бошқа шайхлар бу ишдан хабар топсалар, бизни таъна маломат қиладилар-ку?!

Шайх деди: – Улар билан ишим йўқ. Истаган кишим харобат *(Бу ўринда сўз «майхона» маъносида қўлланилган)* ичидадир.

Бири деди: – Сизнинг аввалги важху ҳолатингиз – эътиқодингиз қани? Зухд ва ибодатда ўтказган покиза вақтларингиз қани?!

Шайх деди: – Ҳолатим – бутхонада турмоқдан иборат, борди-ю вақту соатим юзта бўлса ҳам ҳаммаси шундайлигича кечарди.

Қавм ўша кечаси юз бор куйина-куйина Шайх аҳволидан изтироб чекди. Улар Шайхга таъналар қилишар, аммо Шайх буларга парво қилмасди. Улар Шайхга ўгитлар беришар, аммо ул зот буларни фаҳмламас эди.

Эрталабгача бутхонадаги кишилар ғавғо қилиб, дин аҳлининг бу ҳолини томоша қилдилар. Улар дин аҳли расм-русмларини масхара қилиш билан ўз динлари тариқатидан лоф уриб, мақтаниб қўйишарди. Улар гумроҳлик андишасига бориб ўз лот(бут)ларидаги «ло»ни «иллаллоҳ» сўзининг «ло»си билан тенг ҳисоблашарди. Шайх ҳамроҳларининг бахтсизликка дучор бўлганлари бир фожиа бўлса, бутхона аҳлининг бу савдодан севиниши фожиа устига фожиа бўлиб тушмоқда эди. Бутхона аҳли улар билан диний қоидалар хусусида баҳс юритишганда Шайх эса ўз қавмига эътибор бермай, бутхона аҳли ёни олар, бундай мудҳиш ҳол мусулмонларга қўп малоллик етказарди.

Ёруғлик қоронғуликни енггач, бутпарастлар ўзларининг катта қўнғироғини чалдилар. Насаро қизи ўз чеҳрасини намойиш этганидек, чарх куёш нурла-

рини оламга кўргузди. Бутхона аҳли орасида Шайх ишқи ва аҳволи ҳақида можаро кўзғалди. Улар бутхона ичида тўпланиб олиб, бутхона аҳли миллатига қувват бағишловчи бу ҳолдан шод бўлишарди. Бечора Шайх бутхонадаги болаларга ҳам масхара бўлди, улар Шайхнинг бу ҳолидан маза қилиб кулишарди.

Кекса Шайх ошиқу зор, ғариб бир ҳолда кўзларини тарсо қизи томон тикканча йўл узра юзтубан бўлиб ётарди. Кишилар уни таҳқирлаб ва масхара-лаб босиб ўтсалар ҳам мутлақо парво қилмас эди. Чеккан азобидан ғойибу ҳозирларнинг ҳам, инграшидан мўъмину кофирларнинг ҳам раҳми келарди. Оқибат шу бўлди-ки, муридлар номусга чидай олмай пирларини ёлғиз ташлаб, турли томонларга тарқаб кетишга мажбур бўлдилар.

Аммо Шайхнинг кундуз кунини шу тариқа қаро қилган ва уни дин йўлидан чиқариб, кофирлар бутхонаси ичида расво айлаган ўша оламга ўт солувчи тарсозода эса парда орқасида ошиқу зорига, гирифтorigа яширинча боқиб турарди. У, Шайхни ғафлатда қолдириб, поймол бўлиб ётганини кўрсатда, ўзини билмасликка солар, унинг ҳолини тушунишни ўйламасди. Гарчи у Шайхнинг динига қасд қилиб, унинг жонини талон-тарож этган бўлса-да, ўзини гўллик ва нодонликка солиб, ҳеч нарсга билмагандек тутарди.

Унинг фироқида Шайх жони ўртанар, балки бору йўғи шу ўтда ёнарди. Эртадан кечгача бағри чок-чок бўлиб, кечдан тонг отгунча айрилиқдан ҳалокат ёқасига бориб қоларди. Шу тарзда унинг машаққатли ҳар бир нафаси ортиқ туюлар, бир ой

мобайнида аҳволи шундай кечди. Чунки унга ранжу дард ҳаддан ташқари юзланди, ғам ичида қолган жисми тупроқ билан тенг бўлаёзганида, ўша золим кофир, ишвагар хулқли гўзал яна ўша жойида кўринди. Нозли ҳусни билан бутун оламга ўт солганича ўз гирифтори ҳолидан хабар олмоқчи бўлиб, бу саволни берди:

– Эй ислом элига етакчи, дин ва ислом аҳлига тўғри йўл кўрсатувчи пир! Сенга Каъба тавофини қилиш ҳунар эди, нечун бутхона эшигида ватан тутдинг?! Сени дин элининг мададкори дейишарди, кофирлар бутхонасига нечун асир бўлдинг? Агар сафар аҳли бирор ерга тушиб, у ерни манзил этса, бир кеча ўша ерда бўлиб, эртасига бошқа ёққа кетади. Сен Шайх эса бир ойдан бери бу ерда туриб, бутхона тупроғини маскан этдинг. Кофирлар бутхонасида яшашдан ва зулмат аҳлидан тилаган мақсадинг нима экан?

Шайх жаҳонни безата оладиган бу жамолни кўриб, жон олгувчи сўзларини эшитгач, ҳаяжондан бутун аъзосини қалтироқ босди. Жисми гоҳ букилар, гоҳ тик бўларди. Ҳушини йўқотиб, ўзидан кета бошлади, жисмида ҳаётдан асар ҳам қолмади. Бутхона аҳли ул зотни ўлди, деб гумон қилди ва минг йил олдин ўтганлар билан тенг бўлди, деб ҳисоблашди.

Шайх бу аҳволда бир кеча-кундуз ўликдек ётди. У санам эса Шайхнинг бу аҳволига афсус билан бош чайқатарди, бошқа кофирлар ҳам ҳайрону лол эдилар. Ҳаттоки қон тўкувчи ўша қотилнинг ҳам унга раҳми келди.

Куфр аҳли Шайхнинг бошига келиб, унинг комил ишқига офаринлар айтишди. Унинг бошини

тупрокдан кўтариб қарасаларки, баданида ҳали жони бор экан.

Шайхнинг ишқи эл кўнглига ниҳоятда таъсир этди, санам ҳолида ҳам ўзгариш юз берди. У ўз ишқи билан қатл этилган Шайх олдига қадам қўйди. Хастанинг димоғи мақсад исини сезгач, гул юзлига қараш учун аста кўз солди. Унинг юзида на ранг, оғзида на сўз қолди. Шу тариқа у бир муддат гунг ва лол бўлди, тили сўз айтишга ожизлик қилди. Висол завқи уни ўз ҳолига келтиргач, золим кофир унга шундай савол қилди:

– Биз Шайхдан ҳол-аҳвол сўраб, унинг қандай кайфиятда эканлигини билмоқ учун савол сўраган эдик. Аммо Шайх завқ зўри билан беҳуш бўлди, бизга бирон сўз айтиш учун оғиз очмади. Энди у яна ўз ҳолига қайтди, саволимизга жавоб берсин.

Шайх бу сўзларни эшитгач, оҳ уриб, кўзидан шашқатор ёш тўкиб, деди:

– Эй кўнглимга қиёмат солган! Сен мендан ҳол-аҳвол сўраганингдан кейин арз қилмоқдан ўзга иложим йўқдир. Арзимни бирон такаллуф билан пинҳон тутиб бўладими, ахир? Чунки бу иш махфий сир бўлишдан ўтди, энди бағримга тиш беркитганча – дардимни ичимга ютганча, уни сенга аён қиламан. Бутхона ичида бу хил зор бўлдим, ишқ бандига гирифтор бўлдим, жонимга ҳар хил балолар юзланди – ҳаммасига сенинг оразинг боис. Бағоятда ажойиб жойда жилваланиши билан худди тўртинчи осмонда қуёш порлагандек бўлди; менда не чидам қолди, не сабру тоқат, ўша соатдаёқ ақлу ҳушимдан ажралдим. Ўз ҳолимни қисқача изҳор

этиб, сени дардимдан хабардор айладим. Агар чора қилсанг – сен учун осон, агар қатл қилсанг ҳам жонимнинг ҳаёти бўлади. Мен ўз ҳолимни билдирай, деб сенга арз қилдим. Бундан буёғини: қатл этасанми ё раҳм этасанми – сенинг ўзинг биласан!

Шўхи саркаш унга деди:

– Эй олий сифатлар эгаси бўлган муршид! Аҳли ислом ичра уят йўқ эмиш! Ахир сен каби ислом элининг бошлиғи ҳам шундай паришон сўзлар айтадими? Сенда на ҳаё бор экан ва на адаб! Сен ўзи ғалатироқ одам экансан, айтган сўзларинг эса сендан ҳам ғалатироқ!..

Эй, пешво! Кимки ишқ аҳлидан бўлса, уни фақат одобли ва ҳаё кони деб билгил! Эй, йўл пири! Бу хил одобдан ташқари сўзларни дадил айтиш ҳатто ёш болаларнинг ҳам қўлидан келмайди! Ахир сени «Шайх» деб атайдилар-ку, оқ соқолингдан уялсанг бўлмайдими?! Ёшинг тўқсон билан юзга бориб қолибди. Сени қари деса ҳам, ёш деса ҳам бўлади. Ёш бўлсанг, – ҳанузгача ақлинг кирмабди, қари киши эса бу хил сўзларни ўзининг хазон фаслида айтиши ярашмайди. Ахир сен ёш эмассан, ҳайрон қоларли даражада қарисан-ку, ақли ҳуши учиб, мункиллаб қолган чолсан-ку!.. Сен шундай сўзлар сўйладингки, уларни инсон жинсидан бўлган биронта ҳам одам айтмайди.

Эй беқарор Шайх! Ҳеч бир шак-шубҳасиз, сенинг бу сўзларингда тилинг билан кўнглинг бир эмас. Чунки ишқ аҳли ўз сирларини махфий тутиб, унинг фош бўлишидан эҳтиёт бўладилар. Айниқса, маъшуқа олдида бу хил сўзларни айтиб, ишқини бу

хил шошиб-тошиб баён қилиб бўладими?! Ишқ дардига йўлиққанлар шундай йўл тутадиларми? Зухду тақво элининг чидамлилиги шундоқ бўладими?!

Гўзал талъатли маҳваш шу хил сўзларни айтгач, Шайх уятдан ўзини қўярга жой топа олмай қолди. Бечора Шайх кўп хижолатлар чекиб, унга шундай деди:

– Эй инсон сифатли ҳурзод! Ишқ мени зору забун айлаб, ақлимни ўғирлаб олди, ўзимни телба-девона қилиб қўйди. Эл девона кишидан ақл тамаъ қиладими? Ё савдойи ва сеҳрланган одамдан адаб талаб қиладими? Агар телбалик туфайли адабсиз сўз айтган бўлсам, мени кечир; чунки у пайт мен ўзимда йўқ эдим. Аммо нима деган бўлсам, уларнинг ҳаммаси рост. Ишонмасанг, текшириб кўришинг мумкин. Эй, нигор, таним зор бўлиб, кўнглим пора-пора бўлган бир пайтда, қандай қилиб сенга сертакаллуфлик билан сўз айта оламан?! Сен сўраган пайтда қай ҳолда бўлсам, шундай жавоб қайтардим. Барибир уни яшириб бўлмайди, борича айтдим. Чунки ўзимни ошиқ эмасман ва ёр васлини истамайман, дея олмайман-ку, ахир!

Шундай қилиб, Шайх айтган сўзларидан тонмади, маъшуқасидан узр сўраш, ёлворишга ўтмади. Шунда у шўхи саркаш деди:

– Агар кимки менинг васлимни таманно айласа, у тўрт ишни бажаришга рози бўлиши шарт: у май ичиши, маст бўлиб зуннор (*христианларнинг белга боғлаб юрувчи чилвири мазкур динга тобе эканликнинг белгиси сифатида зикр этилади*) боғлаши, Қуръонни ўтда куйдириши ва бутпарастлар динига кирмоғи

керак. Бу тўрт нарса ишқнинг шарти – шукронасидир. Унинг яна иккита журмонаси (*жаримаси*) ҳам бор. Чунки бу фонийлик тўрт йўли бўлса, яна икки йўл ўша тўртнинг ифноси (*фанода бутунлай йўқолиш, ўзини маҳв этиш*) демақдир. Улардан дастлабкиси – бир йил давомида чўчкабоқарлик қилиш бўлса, иккинчиси – шу давр мобайнида оташгоҳ ўтининг парвонаси бўлишинг, яъни оташгоҳда ўт ёқишинг лозим.

Агар Шайх бу бутхона аро чин ошиқ бўлса ва ўз ишқининг даъвосида содиқлик кўрсатса, унга исботлаш учун шукрона ҳам, жарима ҳам ана шундан иборат. Бундан ҳам ортиқ балолар бўлармикан? Агар менинг васлимга сен талабгор бўлиб, ёнингда бўлмоғимни истасанг, бу айтганларимнинг барчасини қабул этмоғинг шарт. Шундагина сен васл кўчасига кира оласан. Бордию бу ишларни бажаришга қурбинг етмаса, эрта кунни кеч қилмасдан йўлингдан қолма!

Хушдан айрилган Шайх унга деди:

– Эй хаста жоним офати! Кўнглимни ишқинг оташи ўртамоқда. Шавқинг шуъласи вужудимни чулғаб, ишқинг чақмоғи ўриш-арқоғимни куйдирмоқда. Мен ғарибу ошиқу девонаман, ақлу ҳушу сабрдан бегонаман. Парирухсор ёр неки амр этса, девона ошиғига не ихтиёр! Нимаики талаб қилсанг, буюр, чунки сен ҳокимсан! Агар бажармасам, жафо тиғини бўйнимга ур!

Шайх ўз сўзларини шу ерда тўхтатди. Унинг бу сўzlари шўх қизга ва бутхона аҳлига маъқул тушиб, бутхона ичини жаннат каби безатдилар. Унинг

тўрида осмон баробар юксак тахт ўрнатдилар, ундаги зебу зийнат ҳаддан зиёд кўп, қиёсдан ташқари гўзал эди. Шўх христиан қизи унга шавқ билан чиқиб келди. Шайх ҳар дам ҳалок бўларди. Иймони юзини қаро қилиш мақсадида Шайхни тўпланганлар ўртасига олиб кирдилар. Бутпарасатлар, хоҳ улар шу ердаги турғун кишилар бўлсин, хоҳ сайр этиб юрувчи жаҳонгашталар бўлсин, ҳаммаси бир ерда жам бўлдилар. У ерда кўпдан-кўп май ҳозир этиб, унинг ҳар хил газакларини ҳам тайёр қилиб қўйдилар. Атрофида бутхона қўнғироғи ва арғанун (*орган – бутхонадаги чолғу асбоби*) овози янграр, гўёким бу Шайх дилида ўлаётган динига мотам куйи эди.

Оламда ҳеч қачон бу янглиғ разил иш бўлган эмасди. Кашишлар (*христиан динидаги таркидунё қилганлар*) ҳар тарафдан саф тортиб ўтиришарди. Огоҳ муршиддан Қуръонни сўрадилар, оташгоҳдан ўт олиб келиб қўйдилар. Зуннор ва салиб (*хоҳ, яъни христианлар бўйинларига осиб юрадиган крест*) муҳайё этилгач, дилни овловчи тарсо қизи юз афсун билан ўрнидан турди. У юз минг ноз билан тахтдан тушиб, Шайх олдига эъзоз билан юриб келди. Унинг ёнига ўтириб, қадах тўла майни ичди. Буни кўрган Шайхнинг ҳуши бошидан учди. Соқий қадахдан сархуш бўлгач, яна бошқатдан қадахни лиммо-лим тўлдириб, уни Шайхга тутди-да, деди:

– Охиригача ич, эй олижаноб киши! Билки, бир томчи қолса ҳам ҳисобга ўтмайди!

Ишққа берилган Шайх истар-истамас дилнавоз тутган майни ичар экан, кўзларидан ёш думалар, ислом ва иймондан қўлини буткул ювган эди. У

шундай ичдики, бошидан дуд чиқиб, май ўтида бутун борлиғи кул бўлди. Шайхга бир неча давра май тутганларидан сўнг унинг ишқи ақлига жабр эта бошлади. Бода унинг ҳушини ўтмас қилиб қўйгач, қизга васлдан муддао изҳор этди.

Шўх тарсо қизи эса унга: «Энди шартлардан биригина бажарилди, холос», деб айтди. Шайх унга: «Эй, шўх, яна нима қолди, айтгил, ҳар не матлуб бўлса, мен бажарай», деди. Шундан сўнг соҳибжамол маҳваш куфр элининг олий табақасига ишора қилди. Уларнинг барчаси куфр ишлари соҳасида моҳир кишилар бўлиб, Шайх иймонини куфрга тақдим этдилар ва уни ўша динга киритдилар. Унинг устидаги пирлик хирқасини ечиб олиб, яланғочладилар. Бу ҳолатни кўрган киши гирён бўлиб йиғлаб турарди. Шундан сўнг уни май ҳовузи ичига солиб, бошдан-оёқ чўмилтирдилар. Шайх ҳам ҳеч нарсадан ҳайиқмасдан майга шўнғишда давом этаверди.

Кейин кофирлар киядиган кийимларни олиб келиб, унга бошдан-оёқ кийдирдилар. Белига зуннорни маҳкам танғиб, бу тасаввуф пешвоси бўлган Шайхни кофир қилдилар. Сўнгра хор бўлиб эзилган Шайхни бутхонага олиб кирдилар. Шайх маст ҳолда бут олдида сажда қилди, эғнидан ечиб олинган пирлик хирқасини оловда куйдирди ва ниҳоят... Каломуллоҳни ҳам ўтга ташлади. Шундай қилиб, дам-бадам узатилаётган қадахдан маст бўлди ҳам ўзини мастона бутпараст қилди. Гардун унинг бошига солмаган жаҳондаги ҳеч бир расволик қолмади.

Ишқ Каъба сири мушкилини ана шу тарзда ҳал этиб, Шайхни бутхона болаларига масхара қилди-

қўйди. Ёш фаранг баччалар маст-аласт ётган дин пешвоси билан ҳазил-мазах ўйнашар; қутлуғ қадам эгаси Шайх эса ўзини билмай ётар; агар ўзига келиб қолгудек бўлса, унга яна май тутар эдилар. У туну кун шу тарзда ҳушсиз, ғирт маст ҳолда карахт бўлиб ётар, унга на кун ва на тун маълум бўлар эди.

Оқибат ишқ яна туғён урди. У бир саҳар ўрнидан туриб, шундай афғон қилиб, фарёд кўтарди:

– Эй кўнглимга изтироб солиб, вужудим биносини хароб қилган! Ишқи бедодликни бунёд айлаб, дину иймонимни барбод этган! Куфр элининг дини шундай бўладими?! Сўзни бир жойга қўйиб шартлашиш натижаси шуми? Эл мақсадини шу тарзда амалга оширадиларми?! Ваъдага шу хил вафо қиладиларми?! Кўнглинг нимаики истаган бўлса, ҳаммасини бажартирдинг, юз туман бало чақмоғини менга урдинг. Қани айт-чи, қайси истагингни амалга оширмадим?! Қайси шартингни бажо келтирмадим?! Вафо қилиш пайтида ўзингни билиб-билмасликка солмоқдасан. Васлга эришувимга бепарволик қилмоқдасан. Мен ҳам ғарибу ҳам қари, ҳам хастаман, куфр занжири билан маҳкам боғланганман. Мени кеча-кундуз майга тутиб, ваъда қилганларингни унутдинг! Даъвонгни шу тариқа исботлайсанми?! Ўзинг чўқинадиган «Манот» ва «Лот»лардан (*Исломдан аввал араблар чўқинадиган бутларнинг номи*) қўрқмайсанми?

Шўх тарсо қизи деди:

– Эй Шайх! Бунча кўп таъна қилаверма! Шарт бойлашдингми, уни ниҳоясига етказ. Васлга суюнчи бўладиган тўрт ишни бажардинг. Энди ишқнинг

икки жаримаси қолди. Эй улуғлар фахри, бу жарималар қуйидагича: бу бутхона атрофида кўнглинг жирканмасдан роппа-роса бир йил кечалари оташгоҳда ўт ёқасан. Кундуз кунлари эса ўзингни нотавон тутмасдан, чўчқа подасини қарши олишга равона бўласан ва кечга қадар чўчқабоқарлик қилиб, бу ердаги кишиларга чўпонлик вазифасини бажарасан.

Бир йил тугагач, висол сари етиб келасан. Ўшанда ҳам мен висол базмини муҳайё қилиб, сенга пешвоз чиқаман ҳамда куфр йўсинида тўй бошлаб, васлим билан сенинг жонингни шод қиламан.

Агар ишқ қоидасида нотамом бўлиб, бу йўлга қадам қўя олмасанг, яъни айтилган жарималарни бажармасанг, кофирликдан воз кечиб, динингни қабул қил, ҳамда ибодатхонани қўйиб, Каъбага қайт! Неча кун муттасил айш қилиб, май ичганингни ўзингга бағишладим. Куйдирилган эски кийимларингнинг ҳам баҳридан ўт, уларнинг ўриш-арқоғи ҳақида сўз юритмай қўя қол. Ёки ўз кийимларингга муайян баҳо даъво қилсанг, майли, пулини олиб, чўнтагингга сол, йўлда харжлаш учун ишлатарсан. Бу ерда нимаики кўрган бўлсанг, кўрмадим деб гумон қил ёки ҳавас майхонаси томон от чоптирмадим деб ўйла!

Шайх маҳваш сўзларига қулоқ солиб эшитгач, унинг қалбида яна ишқ туғён айлаб, шундай фиғон қилди:

– Эй ишқинг шиддати жонимда бўлган, хотирим ороми, кўнглим қуввати! Ҳар неки истагинг бўлса, буюр – қулингман. Агар бажармасам, майли, мени

қатлга ҳукм эт! Аммо ҳижрон сўзини ёдингга олма!
Мени васл уйдан бенасиб этувчи сўз айтма!

Шундай деб у ўрнидан ирғиб турди-да:

– Сурувни келтиринг, қўйни («қўй» бу ўринда «чўчқа» маъносида ишлатилган) чўпон хузурига ет-
куринг! Мен гумроҳга мадад айлаб, лутфу карам
кўрсатинг ва оташгоҳ сари йўл бошланг! – деди.

Хуллас «қўй»ларни «чўпон» хузурига еткардилар,
унинг иккинчи тилагини ҳам бажо келтирдилар.
Шайх кундуз кунлари чўчқа тўдасидан огоҳ бўлиб,
уларни боқса, кечалари унинг манзилгоҳи оташгоҳ
бўлар эди.

Кечқурундан тонг отгунга қадар унинг иши ўт
ёқиш бўлиб, куфр оловини равшанроқ ёндириш
билан вақтини ўтказарди. Саҳар пайти бутхонада
қўнғироқ чалинганча, яъни қаро зулмат нури ёриш-
ганча, у девоналикдан гулханга йиқилган одамдек
дудга беланганча кулдан чиқиб келарди. Қўнғироқ
оҳангига мос ҳолда куфр элининг одати ва тарти-
бида хиргойи қиларди. Шу тариқа у тўнғизларга
рўпара бўлар, унинг атрофида юздан ортиқ тўнғиз
бўларди.

Шундай қилиб, у бу хил зулматга гирифтор ва
асир бўлиб қолган эди. Унинг фармонидаги қавм
бу аҳволдан уни халос этиш учун кўпгина чора-тад-
бирлар қилиб кўришди, аммо бу тадбирлар унга қил
учичалик ҳам таъсир этмади. Улар Шайхни халос
қилишга ҳеч имкон топа олмаганча, чорасиз ҳолда ҳар
ёққа тарқаб кетишди. Шайхнинг ўзи ёлғиз қолди.
Улардан ҳар бири уятдан бир томон бориб, Каъбада
қочоқлар сингари яшириндилар.

Шайхнинг бир фоний муриди бўлар эди. Шайх карвонни қаерга бошласа, бу солик (*шогирд*) ҳам ўша манзилда унга ҳамроҳ бўлгувчи эди. Аммо Шайх Рум сари сафарга чиққанида у шогирд ўзга мамлакатда эди. Вақтики келиб, у Маккага қайтди. Шайхим атрофида паноҳ истай, деб хонақоҳ томон юзланди. Аммо қарасаки, хонақоҳ хароб, пирининг изи ҳам йўқ. Билсаки, тўрт юз тақводор уятдан ҳар томон тарқаб кетган. Шогирд сўраб-суриштириб, бўлган машъум воқеалардан хабар топди. У Шайх муридларининг халифаси (*бошлиғи*) бўлгани учун турли томонларга хабарчи юбориб, тўрт юз тақводорни атрофига тўплади ва улардан Шайх аҳволини диққат билан суриштирди. Унга туш билан Рум воқеасини баён қилиб, бутхона ва тарсо қизи бедодини айтиб беришди. Шайхнинг ишқ ичра беқарор бўлганини ва ҳолида беихтиёр қолганини; бода ичиб, ринду маст бўлганини; динин тарк этиб, бутпараст бўлганини; яна оташгоҳни маскан этганини ва «Каломуллоҳ»ни ўтга солганини, ҳамда қандай қилиб зуннорни белига тўрт айлантириб боғлаганини, ҳозир у кечалари оташгоҳда ўт ёқиб, кундуз кунлари эса чўчка боқаётганини айтиб беришди.

Шунда дард соҳиби бўлган ҳалиги хабардор ринд уларга шундай деди:

– Эй ор-номусни сақлашда тўнғизлардан ҳам баттар бўлган кишилар! Шайх сизнинг пирингиз эди, сизлар ул зотга мурид эдингизлар. Пиримизнинг иршодларидан барчага умид нажоти етарди. Фақр аро муридлик қилиш шарти шундай: агар кимки қутлуғ табиатли бўлиб, муршид бўлса, унинг му-

ридлари ҳам унга ўхшаш бўлишлари керак. Агар у ўзининг яхши-ёмон кунларида нима иш қилса, сиз унга тақлид этишингиз лозим. Сиз вафосизларга фақр тартиби одатлари ҳайф! Сўфийлар киядиган хирқаю ўрайдиган салла ҳам ҳайф!

Тинчлик пайти ёлғон лоф уриб, Шайхга содиқлигингизни исбот этишга тиришгансиз. Бошларига оғир иш тушганда эса ўзингизни ул зотдан нари тортасиз. Шайхингизга бевафолик қилиб, бутхонга ташлаб келибсиз. Худодан қўрқмай, элдан уялмай шайхимизни ёлғиз қолдириб қайтибсиз. Шу сифат билан яна ўзингизни яхши фикрли, тўғри иш тутувчи деб ҳисоблайсиз, бир-бирингизни яна «дарвиш» деб ҳам атайсиз. Зухду тасбеҳу ридонгиздан уят сизга! Кавуш, салла ва ҳассангиздан уят сизга! Агар Шайх итбоқарлик қилиб, бир неча ит парвариш этганларида эди, унга чархдан бу янглиғ жафо етган пайтда итларидан вафо кўрган бўлмасмидилар?! Ахир улардан баъзилари йўқолиб кетса, баъзиси қолар, унинг атрофида жилмасдан турар эди-ку! Унинг муҳолифлари билан гоҳ уришиб, гоҳ эса унинг мотамида улишар эди! Агар инсондан вафо йироқ бўлса, вафо бобида ундай кишидан ит яхшироқдир. Бордию сизларда мардоналик, ихлос даъвоси ичра оқиллик, донолик бор бўлса эди, шайхимиз бошларига бу янглиғ бало тушганда, яъни у биров ишқига мубтало бўлиб, ўзини ҳар жафога дучор этганида, сиз вафо билан турмоғингиз шарт эди. Аммо барчангизда унга ҳамдардлик қилишдан ўзни четга тортиш зоҳир бўлиб, фақр ичра юз номардлик кўрсатдингиз. Киши «эрман» деб лоф ургани билан эр бўла оладими?

Жонга озиқ бағишловчи шогирд шу тарздаги сўзларни айтар, улар оғзига сукут мухри солганча, лом-мим демай жим ўтиришар эди. У биродаларини койигач, «Бир ерда ўтириш билан иш битмайди», дея ўрнидан туриб, Рум сари, дин ва иймонни ёндирувчи ўша манзил томон йўлга чикди. Ҳалиги жамоат ҳам уни қўллаб, хоҳлар-хоҳламас унга йўлдош бўлишди. Барча чўли биёбонларни босиб ўтиб, чўчқабоқар Шайх турган манзилга етиб бордилар. Шайхда на ислом, на иймон маслагидан асар қолган; на ақл, на зуҳду тақво андишасидан нишон қолган эди. Бу телба ошиқ майдан маст ҳолда беҳудлик дарди билан бирга эди.

Шайх шогирдларини танимай, улардан юзларини тескари бурди ва чўчқалар тўдаси юрган томонга қаради.

Сўфийлик йўлини тутувчи солиқ бу ҳолни кўргач, шайхи учун кўнгли бузилиб, оҳ урди. Юзига кўплаб ҳайрат ёшлари тўкиб, ўзи билан бирга келган жамоатга қараб шундай деди:

– Энди Худога ҳамду сано айтиб, бу ерда турмасдан, орқаларингга қайтинглар! Камолот соҳиби бўлган муршидимиз Шайхнинг кўзи ишқ ғавғосидан хиралашиб қолибди.

У шаҳарга қайтиб, бутхона бошлиғини топди ва даҳр зулм этган одамларга ўз мақсадини айтди. Шундан сўнг у ҳалол чин ошиқ даргоҳида кеча-кундуз илтижо ёшларини тўка бошлади. Унинг иши яхшига халос топишни муддао билиб, муножот ва дуо қилмоқдан иборат бўлиб қолди. У бу мақсадида содиқ бўлиб, ўзи садоқат аҳлига мувофиқ эди. Изти-

роб билан кўп дуо қилди ва ниҳоят Тангри ҳам унинг дуосини қабул этди...

Тонг шамоли мушк ҳид таратиб эса бошлади. Тун мушки ичра ойдинлик ёйилди. Нотавон шогирд кўнглига хуш юзланиб, мағзига жўш тушганча, сакраб ўрнидан турди. Худо фарзини тўғри адо келтириб, турган жойидан Худовандига юз қўйиб, эгилди. Ёнидаги асҳоблар ундан аҳволни сўраб, вазиятдан огоҳ бўлгач, ҳаммаси унга ҳамроҳ бўлдилар. У майсалар ва сув юзидаги шамол каби Шайх томон ошуфтаҳол йўртиб борарди. Гоҳ баландлик, гоҳ пастликларни босиб ўтиб, ишқибоз Шайх турган манзилга етиб келди.

Бу пайтда Шайхда ҳам гумроҳлик даф бўлиб, ул зотга ғойибдан огоҳлик етган эди. Мадад гулшанидан эсангасим унинг кўнглига катта таъсир кўрсатган эди. Кўзларидан хижолат ёшларини ошкор этиб, оҳу надомат алангаси чекарди. Кофирлар кийимини ташлаб, белларига боғланган зуннорни узиб ташлаган эди. Куфр путур етказган тийра кўнглига тўғри йўл топиш шами нур етказган эди.

Шу аснода у гуруҳ етиб келди. Улар келишгач, Шайх кўнгилига улуғлик етишди. Шайхни бу ҳолатда кўрган замоноқ уларда ҳам ўзгариш ҳосил бўлиб, юз шукр айтиб, шодмон бўлишди. Улар шундай дедилар:

– Эй висол соҳиби бўлган муршид! Сенга қувончли мужда шуки, расул (*Пайғамабр алайҳиссалом назарда тутилган*) мададкоринг бўлди.

Шайх юз берган бу ҳолдан воқиф эди. У ўз хайлига бу ҳақда сўзлаб берди ҳамда яксифатлик бобида

мардона бўлган ўзининг ана шу содиқ доно шогирдини бағрига босиб, кучоқлади. Шайх унга шундай деди:

– Эй саодатли фарзандим, жоним риштаси пайвандим! Садоқат кўрсатишда ўз ҳолингни ўзгартирмадинг, ёрлик бобида камчилик кўрсатмадинг. Не тил билан сенга ўзимнинг узрхоҳлигимни баён қилайин? Бу садоқатинг узрини илоҳнинг ўзи бажо келтирсин!

Шогирд ҳам кўзларидан севинч ёшларини тўкиб, пир оёғидан бошини кўтармас эди. Бу икки ошуфтахотирлар тинчланмагунча барча изтироб чекиб, нима қилишини билмас эди.

Ҳамфикр дўстлари шундай дедилар:

– Эй бошлиқ! Бу давлатни бизга Худонинг Ўзи насиб этди. Энди бу хатарли манзилдан кетиб, Каъба водийси томон юришимиз керак.

Шайх ғусл қилиб, эгнига хирқа кийди, буни кўрган кишилар завққа тўлдилар. Сидқ билан улар ҳарам – Каъба сари йўлга чиқиб, саҳрони босиб ўтиш учун қадам урдилар.

Шайх Батҳо сари йўлга тушаверсин, биз энди тарсо қизи сари қайтайлик:

У пари ноз уйқуда ётар эди, уйқусида бир туш кўрди. Тушида қуёш осмондан пастга тушиб, Ийсо пайғамбардан (*алайҳиссалом*) шундай хабар етказди:

– Эй вафо бобида хому норасо! Замона аҳлининг муршиди бўлган Шайх Санъон сенинг бутхонангга меҳмон бўлиб келди. Аммо сен мезбонлик одатини билмасдан, меҳмоннинг бошига не кунларни сол-

мадинг?! Ҳозир у бутхона меҳмонлигини тарк этиб, мезбонлик қилиш учун Каъбага йўл олди. Унинг орқасидан етиб, динига мушарраф бўл, ундан кечирим сўраб, унинг жуфти ҳалоли бўл!

Ғайридин қиз Шайх оёғининг изи бўлишни истаган ҳолда уйқудан уйғонди. Қилган ишлари ёдига тушиб, ношод кўнглига ўтлар туташди. Оҳ урганича ўрнидан туриб, Каъба эҳроми сари йўлга тушди. Унинг кўзларидан осмондаги юлдузлар каби ёшлар тўкилар, Мажнуннинг маъшуқаси Лайли каби зор йиғлаб борарди. У Шайх томон худди ел учирган тоза гул барги янглиғ тез юриб борар эди. У беҳол бир ҳолатда қадам ташлар, чарх эса унинг қилган ишлари учун кинакашлик кўрсатмоқда эди. Айниқса, бу кинакашликнинг биёбон ичра шиддати ҳаддан ошиб, қизни ваҳима, қўрқув ва ҳайрат босиб кела бошлади. Унга бу ниҳоясиз чўлу биёбонда касаллик ва ожизлик юзланди. У Яратганга ёлборди:

– Ё Раббим! Ожизу саргашта бир ҳолда кўз ва кўнглим қонига беланганман. Заифу бечорадурман, раҳм қил! Бекасу оворадурман, раҳм қил! Гарчи менинг гуноҳ ва жиноятдан ўзга нарсам йўқ бўлса-да, сендан бошқа паноҳим ҳам йўқдир!

Кимсасиз ва чорасиз қиз ўз ҳолига зор-зор йиғлади. Уқубат шунчалик ўз кучини кўрсатди-ки, ҳолсизланиб, тупроққа юзтубан тушди. Ҳушидан кетди. Тупроғ устида хору дарднок бўлиб ётиб қолди.

Юқори мартабали Шайхга бу ҳодиса кашф бўлди. Наинки ул зот, ҳамроҳлик қилаётган муридлари ҳам бу синоатдан хабар топдилар.

Ой юзлига, ой юзли эмас, ожиз ва ғам чекувчи-га ана шу синоат юзланди. Бу пайтда ундан узоқда йўлда кетиб бораётган қудратли ринд – Шайх бирдан ўз ортига қайтди. Бу ғофил кишиларнинг ҳар бирида юз хил хаёл пайдо бўлди. Улар: «Ё Раб, бу орқага қайтишнинг сабаби нима экан?» деб ўйлар эдилар.

Шу тариқа Шайх ва унинг сирдошлари ўша сарвиноз ётиб қолган ерга етиб келишди. Гарчи Шайх бу ҳолни тўла фаҳмламаган бўлса-да, лекин йиғламоқдан ўзини асрай олмади. У тезлик билан ҳушсиз ётган нозанин бошини ўз қўйнига олди. Қиз юзига Шайх киприкларидан ёшлар оқиб туша бошлади. Гул барглари узра гулоб сочилгач, маст уйқуда ётган нарғис очилгандек бўлди. Қиз Шайх қўйнида ўз бошини кўргач, юзига ҳасрат ёшларини тўка бошлади. Заифликдан унинг ноласи оғзидан билинар-билинмас чиқар, юзи узра бағридан сизғиган парча-парча қонлар оқар эди. Қиз Шайхга деди:

– Эй шиори тақво ва паноҳи дин бўлган киши! Сиздан қайси тил билан кечирим сўрай оламан?! Агар менга шум бахтим бебош болалардек тош отса ҳам бошимга сен каби олий дарахт соя солиб турибди. Агар гул бутасида юз минг тикан бош кўтарса, ҳар бир тикандан баҳор булутлар туфайли гул очилади. Гарчи гуноҳим ҳаддан ташқари кўп бўлса-да, лекин сендаги лутфу эҳсон ундан ҳам ортиқроқдир. Қилган беадабликларимни билиб, сенинг узрингни истаб, қора юз билан ҳузурингга келдим. Ўша пайтда нимаики ёмон иш қилган бўлсам, булар ўзимнинг ёмонлигим, юртим ва динимнинг ёмонлиги

туфайлидир. Ҳузурингда яна анча сирлар айтмоқчи эдим, аммо умр ошиқиб шошилмоқда, фурсат эса ниҳоятда оз...

Шу тахлит у ўзининг Ислом динига бўлган шавқини баён этиб, Ийсо алайҳиссалом айтган нишонларни бирма-бир баён қилди ва ниҳоят дедиким:

– Пойма-пой сўзларимни шу ерда тугатаман. Тезроқ иймонимни келтир, бир нафаслик вақтим қолди...

Шайх юзига кўз ёшларини оқизиб, тарсо қизига иймон арз этди. Қиз иймонга ошно бўлгач, оҳ урганча ўз жонини топширди...

Алқисса, Шайх қизни ишқ айвонида дафн этиб, дин ва иймон аҳли гўристонига қўйди. Каъбадан бутхона томон йўлга қандай чиққан бўлса, худди шундай ҳолда бутхонадан Каъбага томон қайтди. Бу ерда у Тангрига ўтмишдаги ишларидан узр сўраб, арз қилди ва ниҳоят узрлари қабул бўлиб, қазо уни ўз ёрига қўшди...

Насрий баён муаллифи Шарафиддин Шарипов.

«БОБУРНОМА» ДАН САТРАЛАР

(«Вақоизи санайи ихдо ашара ва тисъа миа» – тўққиз юз ўн биринчи (1505-1506) йил воқеалари бобидан)

...Бу йилнинг охири зилҳижжа ойида Султон Ҳусайн мирзо Шайбонийхоннинг устига черик (лашкар) тортиб, Бобо Илоҳийға етганда Тенгри раҳматиға борди.

Валодат ва насаби: валодати (туғилиши) секкиз юз қирқ иккида, Ҳирида, Шоҳруҳ мирзо замонида эди. Султон Ҳусайн мирзо бинни Мансур бинни Бойқаро бинни Умаршайх бинни Амир Темур. Мансур мирзо била Бойқаро мирзо подшоҳлик қилгон эмас. Онаси Ферузабегим эди, Темурбекнинг набираси. Султон Ҳусайн мирзо Мироншоҳ мирзонинг ҳам набираси бўлур эди. Султон Ҳусайн мирзо каримут-тарафайн эди, асил подшоҳ эди...

...Аввал тахт олғонда хаёли бор экандурким, Дувоздах Имомни хутбада ўқитғай. Алишербек ва баъзилар ман қилибтурлар. Сўнгралар худ жамиъ иш-кучи суннат ва жамоат мазҳаби била мувофиқ эди. Мафосил заҳмати (бўғинлар зирқираши касаллиги) жиҳатидан намоз қила олмас эди, рўза ҳам тутмас эди. Ҳарроф ва хушхулқ киши эди. Хулқи бир нима гузаророқ воқиъ бўлуб эди, сўзи ҳам хулқидек эди. Баъзи муомалатта шаръни бисёр риоят қилур эди. Бир қатли бир ўғли бир кишини ўлтурган учун қонлиқлариға топшуруб, дорулқазоға йиборди.

Аввал тахт олғон маҳалда олти-етти йил тоиб эди. Андин сўнгра ичкуга тушти, қирқ йилға ёвуқким,

Хуросонда подшоҳ эди, ҳеч кун йўқ эдиким, намози пешиндин сўнг ичмагай, вале ҳаргиз сабуҳий қилмас эди, ўғлонлари ва жамиъ сипоҳиға ва шаҳриға бу ҳол эди. Ифрот била айш ва фисқ қилурлар эди...

...Султон Ҳусайн мирзодек улуғ подшоҳ Ҳиридек ислом шаҳрининг подшоҳи бу ажабтурким, бу ўн тўрт ўғлидин учи валаддуз-зино эмас эди. Фисқ ва фужур ўзида, ўғлонларида ва эл-улусида асру шойиъ эди. Ушбуларнинг шоматидин эдиким, мундоқ хонводадин етти-секкиз йилда бир Муҳаммад Замон мирзодин ўзга осор ва аломат қолмади.

* * *

(«Вақоиъи санайи исно ашара ва тисъа миа» – тўққуз юз ўн иккинчи (1506-1507) йил воқеалари бобидан)

...Яна бир навбат Бадиуззамон мирзо қошиға борғонда намози пешиндин сўнг чоғир мажлиси бўлди, мен ул маҳаллар ичмас эдим, тавр ороста мажлисе эди, хонларда ҳар навъ газаклар ясаб эдилар: товуқ кабоби ва қоз кабоби ва ҳар жинс аъямдин торттилар. Бадиуззамон мирзонинг мажлисини хейли таъриф қилурлар эди, филвоқиъ беғилу ғаш ва оромида мажлис эди. Мурғоб ёқасида эканда икки-уч қатла мирзонинг чоғир мажлисида ҳозир бўлдум. Ичмасимни чун билурлар эди, таклифе қилмадилар...

...Андоқ қарор топдиким, бу қиш мирзолар ҳар қайси бир муносиб ерда қишлаб, эрта ёз жамъият қилиб ғаним дафъиға мутаважжих бўлғайлар, манга ҳам Хуросон навоҳисида қишламоқ таклифи қилдилар... Давлатхоҳлардин ҳеч ким бизнинг

анда қишларимизни салоҳ кўрмадилар. Мирзоларға узр айттук. Қабул қилмадилар, кўпрак таклиф қилдилар, ҳар неча узр дедук, таклифни бажидроқ қилдилар. Охир Бадиуззамон мирзо ва Абулмуҳсин мирзо ва Музаффар мирзо отланиб, менинг уюмга келиб, қиш турмоқ таклифини қилдилар. Мирзолар юзига йўқ деёлмадук, мундоқ подшоҳлар ўзлари келиб, турмоқ таклифини қилдилар... Бу жиҳатдин турмоқни қабул қилдук...

...Ҳар икки-уч кунда бориб, Боғи Жаҳонорода Бадиуззамон мирзоға кўрунуш қилур эдим. Неча кундин сўнг Музаффар мирзо уйига чорлади. Музаффар мирзо Боғи Сафидда ўлтурур эди. Хадичабегим ҳам анда эди. Жаҳонгир мирзо менинг била борди. Хадичабегим қошида ош ва таом тортилгандан кейин Музаффар мирзо бизни Бобур мирзо солғон Тарабхона отлиқ иморатқа олиб борди. Тарабхонада чоғир мажлиси бўлди.

Тарабхона боғчанинг ўртасида воқиб бўлубтур, мухтасарроқ имораттур, икки ошёналиқ, вале ширинғина имораттур, юқориғи ошёнида такалүф кўпрак қилибтурлар. Тўрт кунжида тўрт хужрадур. Ўзга бу тўрт хужранинг ўртаси ва мобайнлари тамом бир уй дохилидур, бир уйдурким, хужраларнинг мобайни тўрт шаҳнишин йўсунлуқ бўлубтур. Бу уйнинг ҳар зилъи мусаввардур, агарчи бу иморатни Бобур мирзо қилгундур, вале бу тасвирларни Султон Абусаъид мирзо буюрғондур. Масоф ва урушларини тасвир қилибтурлар, шимолий сариға шаҳнишинда икки тўшак солдилар, бир-бирига рўбарў, тўшакларнинг ёнлари шимол сари эди, бу тўшакда Музаф-

фар мирзо ва мен ўлтурдук, яна бир тўшакда Султон Масъуд мирзо ва Жаҳонгир мирзо ўлтурдилар. Музаффар мирзонинг уйида чун меҳмон эдук, мени Музаффар мирзо ўзидин юқори олди.

Ишрат паймоналарин тўлдуриб, соқийлар юруб мажлис аҳлига тута кириштилар. Мураввак чоғирларни мажлис аҳли ҳам ҳайвон суйидек юта кириштилар, мажлис қизиқти, чоғирлар бошқа чиқти, бу хаёлда эдиларким, манга ичиргайлар, мени ҳам бу доираға кюрғайлар, мен агарчи бу чоққача нашъа бўлғунча чоғир иртикоб қилмайдур эдим, мастлиқ ва сархушлуқ кайфияти ва ҳолатини камоҳаққуху билмайдур эдим, вале чоғир ичмоққа майлим бор эди ва бу водийни тай қилмоққа кўнглум тортар эди. Кичикликта бемайл эдим, чоғирнинг нашъа ва кайфиятин билмас эдим. Отам гоҳиким чоғир таклифи қилсалар ҳам узрлар айтиб иртикоб қилмас эдим. Отамдин сўнг Хожа Қозининг юмни қадамидин зоҳид ва муттақий эрдим. Шубҳалиқ таомдин ижтиноб қилур эдим. Не жойи улким, чоғир иртикоб қилғайман, сўнгралар йигитлик ҳавасидин ва нафс тақозосидинким чоғирға майл пайдо бўлди, таклиф қилур киши йўқ эди, балки чоғирға майлимни билур киши йўқ эди. Кўнглум агарчи мойил эди, мундоқ қилмағон амрни ўзлук била қилмоқ мушкил эди. Хотирға кечдиким, чун мунча таклиф қиладурлар, яна Хиридек ороста шаҳриға келиб туриббизким, жамиъ айш-ишрат асбоб ва олоти мукамал ва муҳайё ва бори такаллуф ва танаъум ашё ва адовати омода ва пайдо, ҳоло ичмасам қачон ичармен деб ичмакка азм қилдим ва бу водийни тай қилмоқни жазм қилдим.

Вале хотирға кечтиким, Бадиуззамон мирзо оғадур, анинг илигидин ва анинг уйида ичмай, инисининг илигидан ва инисининг уйида ичсам, хотириға нима келғай деб, бу тараддудимни айттим. Бу узрумни маъқул деб, бу суҳбатга чоғир таклифи қилмадилар. Муқаррар андоқ бўлдуким, Бадиуззамон мирзо билан Музаффар мирзо бир ерда бўлғонда иккала мирзонинг таклифи била ичилгай...

...Музаффар мирзо бир камар шамшир, бир кўзи жубба, бир бўз тупчоқ манга берди. Бу уйга келганда Жонак туркий айтти. Музаффар мирзонинг Катта Моҳ ва Кичик Моҳ отлиқ қуллари бор эди, мастлиқ маҳалларда бирпора бемаза гармхўлиқлар қилдилар. Кечгача гарм суҳбат эди, мажлис тарқалди. Мен бу оқшом ушбу уйда-ўқ бўлдум. Манга чоғир таклифи қилур хабарини Қосимбек эшитиб, Зуннунбекка киши йиборибтур. Зуннунбек мирзоларға насиҳат йўсунлиқ қаттиқ-қаттиқ айтиб, чоғир таклифини тамоm бартараф қилибтурлар.

Бадиуззамон мирзо Музаффар мирзонинг меҳмондорлиғини эшитиб, Боғи Жаҳонорода Муқаввийхонада мажлис тартиб қилиб, мени тилади. Бизнинг баъзи ичкиларни ва йигитларни ҳам тиладилар, менинг ёвуқдағиларим менинг жиҳатимдан ича олмас эдилар. Агар ичарлари ҳам бўлса, бир ой-қирқ кунда эшик-элини боғлаб юз дағдаға била ичарлар эди. Андоқ кишиларни чарладилар. Мунда ҳамки келдилар, гоҳи мени ғофил қилиб, гоҳи иликларини паноҳ қилиб, юз ташвишлар била ичар эдилар. Агарчи мендин суҳбатдағи кишига рухсати ом бўлғон йўсунлуқ бўлуб эди, не

жиҳаттинким, бу суҳбат ота-оғамиздек кишининг суҳбати эди...

* * *

(Вақоизии санайи салоса ва салосина ва тисъа миа – тўққиз юз ўттиз учинчи (1526-1527) йил воқеалари бобидан)

...Ушбу фурсатда Кобулдин Султон Ҳусайн мирзонинг қиз набираси, Қосим Ҳусайн Султон ва Аҳмад Юсуф, Саййид Юсуф ва Қивом Ўрдушоҳ яна баъзи якка-яримдин беш юзча киши келдилар. Шариф Мунажжим шумнафас ҳам булар била келди. Бобо Дўст сувчиким, **чоғир учун Кобулға бориб эди. Ғазнининг муважжаҳ чоғирларидан уч қатор (!) тевада юклаб**, *(таъкид каминаники: Т. М.)* ул ҳам булар била келди...

...Душанба куни, жумодул аввал ойининг йиғирма учида сайр қила отландим. Сайр асносида хотиримға еттиким, ҳамиша тавба дағдағаси хотиримда бор эди, бу номашруъ амр иртиқобидан аладдавом кўнглумда ғубор эди, дедимким, эй нафс:

*«Чанд боши зи маоси мазакаш,
Тавба ҳам бемаза нест бичаш».*
*(Қачонгача гуноҳ ишлардан завқ оласан,
Тавба ҳам бемаза эмас, ундан ҳам тотиб кўр).
Неча исён била олудалиғинг,
Неча ҳирмон аро осудалиғинг.
Неча нафсингға бўлурсен тобе,
Неча умрунгни қилурсан зое.*

Нияти ғазв илаким юрубсен,
Ўлмакингни ўзунга кўрубсен,
Кимки ўлмак ўзига жазм этар,
Ушбу ҳолатта билурсенки нетар,
Дур этар жумла маноҳидин ўзин,
Аритур барча гуноҳидин ўзин,
Хуш қилиб ўзни бу кечмакликдин,
Тавба қилдим чоғир ичмакликдин.
Олтуну нуқра суроҳию аёқ,
Мажлис олоти тамомин ул чоқ,
Ҳозир айлаб борини синдурдум,
Тарк этиб майни, кўнгул тиндурдум.

Бу синдурулғон олтин-кумуш суроҳий ва олотни мустаҳиқларға ва дарвешларға улашилди. Ул кишиким, тавбада мувофақат қилиб эди. Асас эди Соқол қирмоқта ва қўймоқта мувофақат қилиб эди, ул кечаси ва тонгласи беклардин ва ичкилирдин ва сипоҳийлардин ва ғайри сипоҳийдин уч юзга яқин киши тавба қилдилар. Ҳозир чоғирларни тўктуруб, Бобо Дўст келтурган чоғирларни буюрдуқким, туз солиб, сирка қилғайлар. Чоғирларни тўккан ерда бир «вайн» қоздурулди. Ният қилдимким, бу вайнни тош била кўпортиб, бу вайннинг ёнида букъайи хайре қилғайлар.

Муҳаррам оий, тўққуз юз ўттуз бешдаким (*мелодий 1528 йил*), бориб Гвалийарни сайр қилдим, ёнғонда Дўлпурдин Секрий келдим. Бу вайн тамом бўлуб эди.

Бурунроқ ният қилиб эрдимким, Раана Сангаа кофирға зафар топсам, тамғани мусулмонларға

бағишлай. Тавба асносида Дарвеш Муҳаммад сорбон била Шайхи Зайн тамға бахшишини ёд бердилар. Дедимким, яхши ёд бердингиз, илигимиздаги вилоятларда мусулмонларнинг тамғаси бахшиш бўлди. Муншийларни тилаб, буюрдумким, бу икки азимуш-шаън умурким, воқиъ бўлди, бунинг ихборига фармонлар битигаилар. Шайх Зайннинг иншоси била фармонлар битилиб, жамиъ қаламравға йиборилди. Ул иншо будур:

ФАРМОНИ ЗАҲИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР:

Наҳмаду таввобан юҳиббут таввобина ва юҳиббул-мутатаҳҳирина ва нашкуру ваҳҳобан яҳдил музнибина ва яғфирул-мустағфирина ва нусалли ало хайри халқиҳи Муҳаммадин ва олиҳит-таййибина ва саҳбиҳит-тоҳирин.

Сабаблар сурати инъикосининг тўпланиш жойи ва садоқат, тўғрилиқ инжулари нақшининг хазинаси бўлган ақл эгаларининг фикр ойинаси бу маъни чечаклари жавҳарининг нақшини ўзига олурки, инсон табиати ўзининг яратилиши бўйича нафс лаззатларига мойилдир, завқ келтирувчи ёқимли нарсаларни тарк этиш Худонинг тавфиқ беришига ва осмоний кўмакка боғлиқ. Башар нафси ёмонликка майл этишдан узоқ эмас, «Вамо убарриу нафсий иннаннафса ла амморатун бис-суъ» (*нафсимни поклай олмадим, чунки нафс ёмонликка амр этгувчидир*). Ундан қайтиш бағишловчи Маликнинг лутфмарҳаматидан бошқа мумкин эмас. «Ва золика

фазлуллоҳи юътиҳи ман яшоъ, валлоҳу зул фазлил азийм» (*Бу Аллоҳнинг эҳсонидир, кимга хоҳласа, баҳиш этади. Аллоҳ катта эҳсон эгасидир*).

Бу сўзларни ифодалашдан ва бу гапларни баён қилишдан ғараз шуки, инсонлик тақозоси подшоҳлар расм-русми, подшоҳлик лавозими, мансабдорлар одати бўйича шохдан тортиб сипоҳийгача гўзал ёшлик кунларида шариат ман қилган баъзи нарсаларга ва айрим ўйин-кулгуларга ружу қилинарди. Бир қанча вақтдан кейин пушаймонлик кунлари келиб, уларни битта-битта тарк қилинар ва чин тавба билан уларга қайтиш эшиги ёпилар эди.

Аммо мақсад ва матлабларнинг муҳими ва буюги бўлган ичкиликдан қайтиш тавбаси «ал-умуру мархунатун биавқотиҳо» (*ҳар иш ўз вақтига боғлиқ*) деган парда остига беркиниб, юзини кўрсатмас эди, токи бу яхши соатда зўр ғайрат билан уруш эҳромини боғлаб, шавкатли Ислому аскарлари ёрдамида кофирларга қарши жангга киришганимизда ғайб Илҳомчиси ва ҳақиқат Жарчисидан «Аламу яъни лиллазина оману ан тахшаа қулубаҳум бизикриллоҳи» (*Иймон келтирганларга вақт келмадимики, қалбларини Аллоҳнинг зикри билан юмшатсалар?*) мазмуни эшитилиб, гуноҳ ва саркашлик асбобини илдизидан қўпориб ташлаб, тавба эшикларини тўлиқ жиддият билан қоқдик. Тафвиқ йўлловчиси «ман қараа бобан валажжа валажа» (*Кимки астойдил эшик қоқса, киради*), мазмунига мувофиқ иқбол эшигини очди ва бу урушни нафса қаршилик кўрсатишдан иборат бўлган зўр уруш билан бошлашни буюрди.

Алқисса, «Раббано, заламно анфусано» (*Эй Роб-бим, нафсларимизга зулм қилдик*)ни ихлос тилига келтириб, «тубту илайка ва ана аввалул-муслимин» (*Сенинг олдингда тавба қилдим ва мен мусулмонларнинг биринчисиман*), деган гапни дил лавҳига нақш қилдик. Кўнгил хазинасида махфий қолган ичкиликдан қайтиш тавбаси истагини юзага чиқардик.

Зафар нишонли ходимлар муборак ҳукм юзасидан кўплик ва зийнатда юксак юлдузидек бўлган, гўзал мажлисни безаб турган олтин ва кумушдан ясалган май идиш ва қадахлар ва бошқа асбобларни ерга уриб, Худо хоҳласа, яқинда синдиришга муваффақ бўладиганимиз бутлар каби, пора-пора қилиб, ҳар бирини мискин ва бечорага бердилар. Қабул қилинишга яқин бўлган бу тавба баракатидан даргоҳ муқаррабларидан кўплари «Ан-носу ало дини мулуқиҳим» (*кишилар подшоҳлари изидан борадилар*), тақозосича, бу мажлиснинг ўзидаёқ тавба шарафига эришдилар ва май ичишдан бутунлай қайтдилар. Худонинг буйруқ ва қайтаришларига бўйсуниб, чекинувчилар ҳолига қадар тўда-тўда бўлиб, соат сайин шу саодат билан бахтиёр бўлмоқдалар. Умид шуки, «аддоллу алалхайри ка-фоилиҳи» (*яхшиликка ундовчи киши – яхшилик қилган кишидай*) деганлари каби бу ишларнинг савоби хушбахт подшоҳнинг ҳаётига оид бўлғай ва бу саодат баракатидан олға босиш ва ғалаба кундан-кунга орта боргай.

Бу орзу ва осойишталик тўла-тўқис охирига етгандан кейин, олам бўйсунуши лозим бўлган фармон ижро шарафига эришдики, тинч сақланган мамлакатда (харасаҳаллоху анил-офот вал-мухофот –

Худо офат ва хавфлардан омон қилсин) мутлақо ҳеч бир киши ичкилик ичишга уринмасин, уни ҳосил қилишга тиришмасин, ичкилик ясамасин, сотмасин ва олмасин, ўзида сақламасин, элтмасин ва келтирмасин: «фажтанибуху лааллакум туфлихун» (*Ичкиликдан қочинглар, шоядки, нажот топсангизлар*).

Бу ғалабанинг шукронаси ва бу чин тавбанинг қабул даражасига эришмоғининг садақаси учун, подшоҳликнинг бахшиш дарёси жўш уриб, олам ободонлиги ва кишилик обрўи бўлган карам тўлқинларини пайдо қилди: бутун мамлакат бўйлаб, ўтган султонлардан қолиб келган ҳам даромади ҳаддан ортиқ кўп бўлган тамғани, ўзи ҳам шариат қоидаларидан ташқари бўлгани учун мусулмонлар устидан олиб ташлаб, фармон содир бўлдики, ҳеч шаҳр, қишлоқ, йўл, кўча, гузар ва бандарларда тамға олмасинлар ва ундирмасинлар, ҳам бу ҳукмнинг қоидаларига ўзгартиш киргизмасинлар: «Ва ман баддалаху баъда мо самиаху фаиннамо исмуху алаллазина юбаддилунах» (*Кимки буни эшитгандан кейин ўзгартирса, гуноҳи ўзгартирувчиларга бўлади*).

Подшоҳнинг меҳрибончилигига сиғинган турк, тожик, араб, ажам, ҳинди, форсий фуқаро ва сипоҳ – бутун миллатлар, ҳамма инсон тоифалари бу мангу бахшишга суяниб, умид тутиб, абадийликка бириккан давлатимиз дуосига машғул бўлсинлар ва бу ҳукмлар ижросидан ташқари чиқмасинлар ва бурилмасинлар, фармонга мувофиқ иш олиб борсинлар. Бу ҳукм улуғ подшоҳ имзоси билан етишса, эътимод қилсинлар.

Кутиба биамрил-олий аълаллоҳул-мутаолий ва халлада нафозаху; фи 24 шаҳри жумодул аввал, сана

932 (Амри олий билан 932 (1525) йили жумодул аввал ойининг 24-кунда ёзилди).

ШАРОБЛАР ТЎКИЛСИН!

Хуросон ҳоқони Шохруҳ Мирзонинг 1440 – 1441 йилларда шароб тўкишга отлангани ҳақида:

«Онҳазрат (яъни Амир Темурнинг ўғли Шохруҳ Мирзо) саккиз юзинчи ҳижрий йили Хуросон мамлакати салтанати тахтига тайин қилинди. Салтанат ҳаракатида бўлган гўдаклик чоғларидан то жаҳон халифалик тахтига чиқиб қарор топгани шу замонгача унинг олий истакка интилувчи ҳимматининг кўзда тутган мақсади ҳамиша ҳақ динни мустаҳкамлаш, пайғамбарлар саййиди Муҳаммад алайҳиссалом шариятини кучайтириш бўлиб келди ҳамда илоҳий фармонни ижро этишда, айниқса ман этилган ва номуносиб ишларни йўқотиш ва жиловлаб олишда ғоятда жидду жаҳд кўрстатди.

Шу ҳолда муҳтасиблик олий мансабига мансуб бўлган шариф кишилар ифтихори Саййид Муртазо Саҳҳоф ва воизлар раҳбари мавлоно Абдужалил ал-Қоинийлар арзга етказдилар:

«Онҳазратнинг адолати кўмагида бутун мамлакатда мастликни мушкин хатлик оҳукўз Хитой гўзаллари кўзидан бошқа ерда кўриш душвор ва хуморликни ёрнинг шахло кўзидан бошқа ерда учратиш мумкин эмас бир пайтда шахзодалар Мирзо Муҳаммад Жўкай ва Мирзо Алоуд-Давлаларнинг хумхоналари (шаробга) тўла, уни тўкиб ташлаш уёқда турсин, у ерга етиб боришнинг ўзи ҳам беҳуда

хаёлдан иборат эди. Ҳазрат Ҳоқони саъид ўз шариф вужуди билан шароб тўкишга отланди, давлат оёғини саодат узангисига қўйиб отга минди ва Дарвозайи Хушдан ташқари чиқиб, Сепалак тарафига, хумхоналар ўрнашган жойга жўнади. Бадахшон лаълию руммоний ёқутнинг рашкини келтирувчи соф шароблар билан тўлатилган хумларни ҳеч ачинишсиз тупроққа тўқдилар. Шариат юқори қўйилганидан мамлакат янгидан равнақ олди ва салтанат бу ғамхўрлик шарофати билан ўзга бир тароват топди» (*Абдураззоқ Самарқандийнинг «Матлаи саъдайн ва мажмаи баҳрайн» асаридан*).

ТУРКИСТОНДА МАЙХЎРЛИК

Миллатпарвар зиёлилардан бири Вадуд Маҳмуд (1898-1976) томонидан «Туркистон газети»нинг 1923 йилги сонларидан биридан эълон қилган мақола ичикликбозликни тўхтатиш ҳақида бўлган.

Бўза, май, умуман кайф берадурғон ичкиликларнинг зарарли бўлиши тўғрисида сўзлаб ўтириш отиқчадир. Унинг қандайин захри беомон экани илман собитдир. Яқинда бутун Русия олимларининг Масковда бўлуб ўткан қурултойи ақлсизлик – жиниликнинг ичкиликка жуда яқин алоқада бўлганини исбот этди.

Бу нарса Туркистоннинг бутун шаҳар ва қишлоқлариға ёйилғон. Ҳатто баъзи бир зиёлилар ва хотинлариға хуррият тарафдори бўлғон кимсалар ўз оилалари билан ҳам «расман» ичишмакка бошлағонлар.

Кўп кишилар бунинг кўп ичилишини билимсизликдан, зарарини тушунмаганликдан келадир, дейдилар. Лекин бу тўғри эмас. Дўхтурлар ҳам тамаки ва «алкагул»нинг зарарини жуда яхши билатуриб, ўзларини шундан торта олмайдилар. Бу, тўғриси, тарбиясизликдан келгандир. Бундай кишилар ўзларини идора эта олмайдурғон зотлардир. Бунга ўргангандан кейин қутулиш қийин.

«Туркистон газети»нинг ўткан сонларидан бирида Туркистон Халқ Комиссарлар шўросининг кўкнори экишни ман қилиб чиқарган қарори ёзилди. Биз буни кўруб, халқни заҳарлайдурғон моддалардан бирини камайтириш ва битириш йўлига киришилганини кўруб жуда севиндик ва олқишладик. Бугун ичкилик тўғрисида ҳам ўз товушимизни халқнинг ҳомийи ва мураббийи бўлган юқори ҳукумат доиралариға эшиттирмакчимиз.

Ичкилик ўзгаришдан кейин бир неча вақтлар ман қилинғон бўлса ҳам, «иқтисодий сиёсат» билан яна эски ҳолиға қайтди. Самогун ва мусаллас пиширғувчилар билан кураш олиб борғон бўлса ҳам, ул кўп вақт давом этмади. Шундан сўнг яна ривож олиб кетди.

Мана бу курашни тўхтатмаслик керак. Юқори доираларимизнинг, айниқса, бўлис ва қишлоқ ташкилотларининг ва халқимизни маданий ҳаётға яқинлаштирмақ дардида бўлғон ишчиларимизнинг бу масалаға жиддийроқ қарамоқларини ўтинамиз.

Вадуд МАҲМУД, «Туркистон газети», 1923 йил, 24 декабрь.

ДАВЛАТ АРБОБИ, САРКАРДА ВА ОЛИМ АЛИХОНТЎРА СОҒУНИЙ АЙТАДИ

Шундоқки, Ислом шариатида ароқ ичиш му-
сулмонларга қандай ҳаром қилинган бўлса, ун-
дан фойдаланиб тижорат қилишлари ҳам қатъиян
ҳаром қилинмишдур. Гулжага келганимизда ан-
ламиш эдик, советдан ўтган мол ичида энг кўп
фойда чиқадиган нарса ичимлик экандур. Шунинг
учун ҳаромхўр бой савдогарлар буни кўрганда
бошқа молларга қарамай, оз ҳалолдан кўп ҳаромни
ортиқ кўришиб, шунга киришганликдан кўплари-
нинг қилган тижоратлари ҳаромга айланмиш эди.
Ахири «Ал хобийсоту лил хобийсин», яъни «па-
лид палидга» деган Қуръон ояти мазмунича, узун-
дан бери йиғилиб келган ҳаром моллари ўз лойиғи
ҳаромхўрлар оғзига тушиб тугади. («Туркистон
қайғуси», Тошкент, «Шарқ», 2003 йил, 150-151-бет-
лар).

ЮСУФ ТОВАСЛИЙНИНГ “ҲИКМАТЛАР ХАЗИНАСИ” КИТОБИДАН

Одамийлик фазилатлари билан вояга етган қиз
майхўрликни ёқтирадиган бир йигитга турмуш
га чиқди. Хожаси ҳар куни уйига ширакайф бўлиб
келади. Уйига тўғри келган кун бўлмайди. Динга
ниҳоятда эътиқоди юксак бўлган мусулмон аёл, беш
вақт намозларининг орқасидан хожасининг тузалиб
кетишини ва ичкилик деган энг ёмон заққумдан ха-
лос этишини Аллоҳдан сўраб, кўз ёшларини тўкиб
ёлборади.

Кунлар, ойлар ўтади. Аёл ўз хожасига хизмати-ни яхши ўтайверади. Сархуш юрадиган эр ўз хотинининг хуш феълидан, хизматидан мамнун. Аммо унга бундай юриш одат бўлиб қолган. Мусулмон хотин намозларидан кейин кўз ёшларини тўкиб, эрининг яхшиликка юз буришини сўрайди. Кечалари хожасини безовта қилмаслик учун ўрнидан туриб, бошқа хонага чиқиб, намозини ўқиб, дуо қилади:

–Эй Аллоҳим! Хузурингда гуноҳкор қўлларимни очдим. Сенга ёлбораман. Мени афв эт. Гуноҳимни кечир, ё Раббим! Сенга кўз ёши тўкиб ёлбораман. Сенинг розилигинг учун адо этадиганим намозларим ва тўккан кўз ёшларим, сенга бўлган бениҳоя иймоним, даргоҳи иззатингда маъқул бўлса, сенинг ризолигинг уйғун бир ибодат ва иймон берса, эй улуғ Аллоҳим! Шуларнинг хотири учун шу онда ётоғида ухлаётган хожамни ҳам ислоҳ айла, тузатгин, у гуноҳ ишлардан қайтсин. Хожамга ҳидоят бер, эй Раббим! Эй Раҳмон ва Раҳим бўлган Аллоҳим! Дуойимни қабул айлагил!

Ўз одатига кўра хотин намозини ўқир экан, хожаси уйғониб қараса, ёнида хотини йўқ, ётоқхонада ҳам йўқ. Сархушликдан боши оғриган эр бундан шубҳаланди. Товуш чиқармай, секин юриб чиқиб ёндаги хонани қараса, хотини қўлларини баланд кўтарганича йиғлаб Тангри таолога ёлборяпти: “Эй кечиргувчи Аллоҳим, адашган бандаларинг қаторида хожамни ҳам кечиргин...”

Эр унинг нолаларини эшитиб, кўнгли юмшади. Хотиннинг тўккан кўз ёшлари унинг қалбида иймон нурлари бўлиб порлаб, ақлини ёриштирди ва ода-

мийлик йўлини кўрсатди. Энди унинг қалби нидо қила бошлади. Лаблари беихтиёр пичирлади:

– Эй кечиргувчи улуғ Аллоҳим! Мени афв этгин! Шу ярим тунда хотиним менинг учун кўз ёши-ни тўқмоқда экан, мен эсам унинг ҳақида ёмон хаёлларга бордим. Хотиним мени афв этишингни Сендан ёлбориб сўрар экан, мен эсам гуноҳга ботиб ётибман. Бу тушми ўзи?! Эй Раббим! Мени кечир. Сўз бераман, бугундан бошлаб оилам билан биргаликда Сенга ўзимнинг қуллик вазифамни адо этман ва иллатлардан қутилиб, уйимизни нурафшон этаман!

Бу одам Алоҳга сўз берди ва ҳидоятга эришди.

Хожасининг бу ҳолини кўргандан кейин яхши феъл-атворли, том маънода мусулмон тарбияси билан вояга етган ёш хоним севинч кўз ёшларини тўкиб, эрининг бўйнидан қучиб шод бўлди ва:

– Ё Раббий! Сенга мингларча, юз мингларча шукрлар бўлсин! Хожамни ҳидоятга еткардинг. Намозларимни, дуоларимни қабул этдинг. Сенга мингларча шукрлар бўлсин, Аллоҳим!-деб севинч кўз ёшлари билан Аллоҳга ҳамд ва шукроналар айтди.

ИЗОҲ ВА ЎГИТ

Мусулмон қардошим! Дадаларимиз “Намоз ўқигин”, деганлар. Албатта намоз ўқи! Аллоҳнинг лутфига муяссар бўлган хоним уйининг саодатини таъмин этгани шундандир. Аллоҳдан ҳузур-ҳаловат истаб, хожасининг ибодат қилиши билан ул ҳузур-ҳаловатга етишгандир. Мусулмон одам учун

энг буюк тасалли манбаи, энг буюк умид хазинаси унинг динидир, Аллоҳи ва Пайғамбаридир.

Ҳузурсиз кўнгулларга ҳузур, умидсиз инсонларга умид берувчи диндир. Бир онда бутун борлигини маҳв этган мусибатга дучор бўлган бир кимсага ким умид туйғусини бера олади? Албатта дин бу умидни бера олади. Инсонларга фақат Аллоҳ ёрдам бера олади. Бу мусулмон хоним ҳам ёрдамни фақат Аллоҳдан истагандир. Аллоҳ унга ёрдам берди. Ўр-нак бўлмиш бу ислом аёли ҳам ўзининг саодатини таъминлади, ҳам хожасининг ҳидоятга муяссар бўлишига ёрдам берди, хожасини маънавий юксалтирди. Уни жаҳаннам алангасидан сақлаб қолди. Бундай аёллар билан барча мусулмонлар фахрлансалар бўлади. Омийн!

Ислом тарихида хожасини тарбия қилган, эрини ҳидоятга етиштирган аёлларнинг мавқеи жуда баланддир. Бу бахтиёр ислом оналари, бу муҳтарама ислом аёлларидан ўрнак олиш керак.

Оқила ислом аёли динини, иймонини керакли гўзал шаклда ўрганганидан сўнгра ўша билганларининг нури ёруғида хожасига хизмат қилишга, унинг кўнглини олишга, фатҳ этишга ғайрат кўрсатиши унинг манфаатида эканлигини жуда яхши билади. Унинг учун қўлидан келган ишни қилади ва ўрнак бўлгудай бир ислом аёли бўлади.

ЁМОНЛИКЛАР ОНАСИДАН ЮЗ ЎГИРАЙЛИК

Майхўр бир одам маст бўлиб олиб, сийдиги билан аввал қўлини, кейин юзини юва бошлади. Ундан «Нима қиляпсан?» деб сўрадилар. «Покланяпман», деб жавоб берди у.

Бошқа бир майхўрнинг дудоқларини ит ялай бошлади. Маст одам итга: «Эй жанобим, сен мени сийлаяпсан, Худо сени сийласин!» деб тумшуғидан ўпди. Ит орқа оёғини кўтарди-да, мастнинг юзига қараб «чоптир»ди. Маст итнинг бу иши учун ҳам ташаккур айтди.

Бу икки воқеага ишонмагандирсиз ёки лати-фа ўрнида қабул қилгандирсиз. Эҳтимол лофдир? Нима бўлганида ҳам, маст одамнинг ҳаракатларини диққат билан кузатсангиз, бундан баттар ҳолатларга гувоҳ бўлишингиз мумкин. «Мастлик – ростлик», деганлар бекор айтибди. Менимча, «Мастлик – аҳмоқлик!» Мастлик инсоннинг ақлини олиб қўяди ва уни ўзлигидан, яъни инсонликдан узоқлаштирадиган аянчли бир ҳолга келтиради. Ит мастнинг юзига «чоптираётганда» у аҳмоқ одам юзимни бир меҳрибон ювяпти, деб роҳатланди. Мастларнинг бадбўй оғизларидан қандай уят сўзлар чиқишини билмайдиган одам йўқ. Маст ака-укалар бир-бирларини «онангни...» лаб сўкишяпти. Ё, алҳазар! Ўз оналарини-я? Қайси аҳмоқдан бундан баттароқ аҳмоқлик кутиш мумкин? Маст одам номус ва шарафини сақламайди, чунки ўша пайтда ақлидан айрилган бўлади. Мастлик қанча

давом этса, аҳмоқлик ҳам шунча давом этади. Маст бундай пайтда нима қилаётганини билмайди. Номус, ор, шараф каби қадриятлар қушдек учиб кетади-ю, қайтиб келиб қўнмайди. Қанча номусли қиз-жувонларнинг номуси мастликда булғанди. Бундай чиркин хатарларни эшитиб-кўриб юраверамиз. Ичкилик заҳарли илон кабидир. Бир чақса – ўлдиради. Яхшиликка олиб келмайди. Шунинг учун ичкиликнинг барча турлари ҳаром – ман қилинган. Майхўрларнинг аксари Қиёматда жаҳаннамга боражақларини, ёниб кул бўлажақларини билсалар ҳам, ўзларини тийиб ололмайдилар. Бу қандай нодонлик? Балки «касаллик» дерсиз? У ҳолда нима учун жигари оғриган инсон даволаниш чорасини излайди, ҳаракат қилади-ю, майхўр нафсини енгиш чорасини қидирмайди? Ажаб, ичкиликни чақиб ўлдирадиган илонга ўхшатдим-у, айна чоқда ўйланиб қолдим: илон аҳмоқлиги учун бировни чақмайди, жонини ҳимоя қилиш учун чақади. Майхўрликдан қайтмаётган одам эса ўз жонини авайлашни ўйламайди.

Жаброил алайҳиссалом Пайғамбаримиз алайҳиссалом хузурларига келиб: «Жаъфари Тайёрий тўрт фазилати туфайли Аллоҳнинг мақтовига сазовор бўлди», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаъфари Тайёрийдан бу мартабага қандай эришганлигини сўрадилар. У деди-ки:

– Қарасам, ичкилик ақлни йўқотади. Шунинг учун ичкиликни ичмадим. Бут-санамларга қарадим, фойдаси йўқ, шунинг учун уларга сиғинмадим. Оиламни рашк этганим сабабли бошқалар билан зино

қилмадим. Ёмон оқибатга олиб келишини билганим учун ёлғон сўзламадим.

Эйтибор қилинг: сабабларнинг аввалида ичкиликдан юз ўгириш турибди. Агар инсон майхўрликни ташламаса, бут-санамларга ҳам сиғинаверади. Юзига «чоптирган» итга миннатдорлик билдирган мастнинг бутга сиғиниши қийин эканми? Ишонмасангиз, синаб кўринг: хумор тутиб азобланаётган майхўрга бир пиёла ароқни кўрсатинг-да, «шу бутга сиғинсанг, ароқ сеники», денг. Сиғиниш нима экан, шу бир пиёла ароқ учун ўша ёғоч бутни ялай-ялай адо қилиши ҳам мумкин. Майхўр одам зинодан ҳам, ёлғондан ҳам қайтмайди.

Майхўрликнинг Аллоҳ томонидан ҳаром қилиганини (*қатъий тақиқлангани*), бу ҳақда Қуръони Каримда оятлар ва шарафли ҳадислар мавжудлигини кўпчилик билади. Билади-ю... аммо минг афсуслар бўлсинким, фаҳм этмайди. Асли мусулмонобод бўлган юртимизда, асли мусулмоншева бўлган одамларнинг фарзандлари орасида ўз насабларини унутиб, ёмонликлар онасининг фарзандига айланиб қолаётганлар бор. Майхўрликка қарши гапириш, майхўрларни инсофга чақириш – шамолга қарши ҳайқириш каби бесамар кетяпти. Яхши билан ёмоннинг фарқига борувчи кишилар гапиргудек бўлишса, «Сен майнинг қадрини қаердан билардинг?» деган маънода афтларини бужмайтирадилар.

Бир куни камина ҳам майхўрликка қарши сўз айтган эдим, «Ҳадеб ароқни ёмонлаб маломат қилаверасизми, биз унақа кўп ичмаймиз», деб таъна қилишди. Қизиқ баҳона! Кам ичдинг нима-

ю, кўп ичдинг нима, фарқсиз – игна ҳам, йўғон қозикнинг учи ҳам кўзга кирар бўлса, барибир кўр қилади. Менга таъна қилган жамоатга қараб дедим-ки: «Сиз бутун дунё бўйича бир одамни топинг. Агар у: «Илгари касал эдим, шу ароқни ичиб тузалдим, илгари камбағал эдим, шу ароқни ичиб бойиб кетдим, илгари хор эдим, шу ароқни ичганимдан кейин обрў топдим, шарафландим», деса, сизларни ичкилик билан ўзим таъминлаб тураман. Шундай одамни топа олмайсиз. Чунки ароқ (ароқ деганда барча маст қилувчи ичимликларни назарда тутяпман, халқ орасида буни «шайтон суви» дегувчилар ҳам бор) соғлом одамни касал қилиши, бойни камбағалликка гирифтор этиши, шарафли одамни эса хорлик жарига судрашини барча билади. Аммо нафс олдида мағлуб ҳолда тураверадилар.

Кўп йиллар муқаддам ёз куни сўлим чойхонада ўтириб эдик. Ёнимда икки ижодкор – бири адиб, бири шоир ўтиришган эди. Адабиётдаги йўллари бошқа-бошқа бўлса ҳам, майхўрликдаги йўллари бир эди. Фақат каминадан сал ҳайиқишарди, мен бор жойда ичишмасди. Неча марта тавба қилишган, лекин нафс ғимирлаб қолганда тавба нима экан, борлиқни унутишарди. Бир кун олдин бўкиб ичишганидан хабарим бор эди. Бош оғриқдан қутула олишмагани учун шўрванинг сувини симириш билан чекланишаётган пайтда чойхона ёнидан бир майхўр ўта бошлади. Соч-соқоллари ўсиб кетган, эгнига иркит кийим илган, кечаси билан молхонада ағанаб чиққанми ё ундан баттар жойдами – ҳар ҳолда башарасидан ит хуркадиган даражада эди.

– Анави нусхага қаранглар, – дедим.

Қарашди, ўзларича ниманидир тушунгандай бўлиб, индашмади.

– Дарвиннинг «Одам маймундан пайдо бўлган» деган назарияси қандай яратилган, биласизларми? – Улар бир-бирларига маънодор қараб қўйдилар-у яна индамадилар. Мен эсам давом этдим: – Дарвин анавинга ўхшаган одамни кўриб, ўша назариясини ўйлаб топган. Яхшилаб қаранглар, унда нима кўряпсизлар?

– Жулдир кийимми? – деди бири.

– Роса калтак еган шекилли, башараси ёрилиб кетибди, – деди иккинчиси.

– Буни ҳамма кўради. Мен ҳеч ким кўрмаётган нарсани кўряпман, – шундай деб икковига диққат билан тикилдим. Улар гапимнинг давомини тоқат билан кутишди. Шунда дедим-ки: – Мен бу башарага қараб туриб, унда икковингизнинг келажагингизни кўряпман...

Бу гап уларга қаттиқ таъсир қилди. Бошларини эгдилар. Шундан кейин бирлари майхўрликни бутунлай бас қилди. Кейинроқ намозга ҳам кирди. Иккинчиси ўша аҳволида қолди. Бошига жиддий ташвишлар тушса ҳам ақлини йиғиб олмади. Иккита китоб чиқарганича ижодни ҳам тарк этди. Адабиётимиз қобилиятли ижодкорни тириклайин йўқотди. Ҳозир ёши олтмишга етди. Ташқи кўриниши биз кўрган майхўрдай бўлмаса-да, уст-боши тоза бўлгани билан барибир «Дарвинга илҳом берган» ўша нусхага яқинлиги бор.

Мени бир нарса ажаблантиради: айтайлик, телевизор сотиб олдик. Дарров қўлланмасини ўқиймиз.

Телевизорни яратган олимлар, усталар бизларни огоҳлантиришади: 220 волтли токка уланг, иситиш ускунасидан нарироқда турсин... Буни билиб, биз ҳеч қачон телевизоримизни 380 волтли токка ула-маймиз, телевизорнинг бузилишига йўл қўймаймиз. Қўлланмага амал қилмасак, пулга куямиз. Ҳолбуки, Инсонни яратган Аллоҳ Одам болаларига тўғри яшаш йўлларини ўргатувчи қўлланма – илоҳий ки-тобларни туширди, тўғри йўлга бошловчи элчилар-ни юборди. «Қўлланма»нинг энг улуғи, шубҳасиз, Қуръони Каримдир. Элчиларнинг энг шарафлиси, шубҳасиз, Пайғамбаримиз алайҳиссаломдирлар. «Мўъминлар учун насихат, кофирлар учун ҳасрат» бўлмиш Қуръони Карим одамларга қарата: ичма, бу дунёда хор бўласан, у дунёда азобга қоласан, деб турса-ю, кимдир-бирова эшитмагандек, билма-гандек ичаверса?! Бу дунё азобига дуч келганида, айтайлик, тузалмас хасталикка чалиниб, тўшак-ка михланганида ёки фарзандлари ёмон хулқлари билан куйдира бошлаганида «Эй Худо, мен Сенга нима ёмонлик қилувдим-ки, менга шунча ғам-алам берасан», деб нолалар қилади, кўз ёшлар тўкади. Фиръавннинг иймон келтириши каби кечиккан бу ҳасратларидан фойда бўлармикин?

Кечагина «Ичманг, биродар», дегани учун кўзи-га ёмон кўринган имомни чақиртириб: «Бир ўқиб қўйинг», дейди. Мулла қирқ марта «Ёсин» сурасини ўқиса, нариги дунёга гўё гуноҳлардан ҳоли бўлиб ке-тиладигандай туюлади. Кошки эди, буларнинг фой-дасизлигини билса! Юқори кучланишли токка улан-ган телевизор куйгани каби охирати куйиб бўлгани-

ни англамайди. Телевизор куйса, пулига ачинади. Умрининг энг гўзал онлари куйиб адо бўлаётганини эса фаҳхламайди.

Жаҳон соғлиқни сақлаш идораси 2014 йили тарқатган маълумотга кўра, ҳар ўн сонияда бир одам бўкиб ичгани учун ўлар экан. Яъни бир дақиқада олти одам, бир йилда 3 миллион 300 минг майхўр жон бераркан. Бу битта кичикроқ мамлакатнинг аҳолисига тенг рақам. Ҳар дақиқада ўлаётган олти одам рўйхатига сурункали майхўрлиги учун жигари қуриб ўлаётганлар, маст ҳолда автомашина бошқариш натижасида ҳалокатга учраб жон берганлар, мастлик чоғида пичоқланиб ё уриб ўлдирилганлар кирмайди. Бу ҳисобни фақат ичиб ўтириб ўлганлар тўлдиради. Табобатда «ароқдан заҳарланиш» (*водочное отравление*) деган тушунча бор. Агар вақтида аниқланса, ҳаётини сақлаб қолиш мумкин, вақт бой берилган бўлса, жон ҳам кетади.

Ароқ одамнинг ўзигагина ёмон таъсир қилса, чидаш мумкин дир балки. Ароқнинг зурриётга таъсири-чи? Мажруҳ туғилаётган болалар, туғилмаёқ ўлаётган болалар-чи?! Бирор кишини беҳос уриб ёки туртиб юбориб, оёғини ёки қўлини майиб қилиб олган киши, қонун олдида жазоланади. Лекин қўл-оёқсиз ёки ақлсиз туғилаётган болаларнинг мажруҳлигига сабабчи майхўр ота ёки она жазоланмайди. Тўғри, бу дунё қонуни жазоламайди, аммо Қиёматдаги жазо тайин-ку, қўрқинмайдимми?

Биларсиз, ҳуқуқбузарлар ҳамини милиция назоратида бўлишади. Булар «профилактик ҳисобда турувчилар», деб номланади. Ана шу ҳисобда ту-

рувчиларнинг 46 фоизини ашаддий майхўрлар, 31 фоизини муқаддам судланганлар, 15 фоизини гиёҳвандлар, 8 фоизини руҳий хасталар ташкил этади. Муқаддам судланганларнинг кўпчилиги ичкиликка ружу қўйганини инобатга олсак, биринчи тоифанинг нақадар кўплиги аён бўлади. Оилага доир жиноятлар, хусусан хотинни уриш, ҳатто ўлдириш мастлик чоғида юз беришини расмий маълумотларга қарамасак ҳам биламиз. Қариндошлар, қўшнилари орасида бунақасини кўп кўрганмиз, эшитганмиз.

Ароқхўрлик ҳақида гапирилса, европаликлар бузди бизларни, деймиз. Бу гапда жон бор. Лекин улар ҳар биримизни ётқизиб олиб, оғзимизга зўрлаб ароқ қуймадилар-ку? Европаликларнинг маданиятга оид дуруст одатларини олмаганимиз ҳолда нима учун фақат бузуқликларини маъқул кўриб қолдик? Яна ҳақиқат шуки, европаликлар келгунига қадар ҳам майхўрликлар, бўзахўрликлар, нашавандликлар... бўлган («Ўткан кунлар» романида Абдулла Қодирийнинг асли мусулмонобод бўлган юртдаги бузуқликларни тилга олганларини эслайлик). Европаликларнинг келиши яширин гуноҳларни ошқора қилиш дарвозасини очиб берди. Олдин атрофдагилардан уялиб ёки кўрқиб ичишган, чекишган бўлишса, энди кўрқув ҳам, уят ҳам йўқ. Авваллари фақат эркаклар ичиб-чекишган бўлишса, энди у гуноҳкорлар сафида аёлларни ҳам кўрамиз. Тўйларда дастурхон тўрини эгаллаб ичишади. Бундан ташқари, ўзларининг «гап» деб аталмиш хос зиёфатлари ҳам бор. Майхўрлиги учун оналик ҳуқуқидан маҳрум этилаётганлар ҳам учраб турибди, тўғрими?

Тошкентни руслар эгаллагач, Ўрда суви чегара бўлиб, шаҳарнинг шарқий қисмида истилочилар ўрнашган, ресторан, фоҳишахона... хуллас, Европадаги барча бузуқликлар ўрин олган. Аслида бу кўнгилочарлик русларнинг ўзлари учун эди. Лекин анхорнинг кунботар томонида истиқомат қилувчи бойвачча йигитлар аста-секин бу чегарани бузиб ўта бошладилар. Шундай мунофиқлик, фискуфасод юзага келдики, анхорнинг бу бетида намоз ўқийдилар, бу бетига ўтиб ароқхўрлик қиладилар. Тошкентда ўша йиллари машхур бўлган «Истаконда чой ичган лўм-лўм Мамажон» деган қўшиқ ўша бузуқликлардан бир хотира. Унинг юзага келишига Мамажон деган бойваччанинг қилиғи сабаб бўлган, дейишади. Бойвачча ресторанда маишат қилиб ўтириб, бир фоҳишага муҳаббат изҳор қилади. Ҳам мастлик, ҳам рус тилини билмаслиги оқибатида «люблю» сўзини айтолмай, «лўм-лўм» дегани учун русларга кулги бўлган экан...

Ҳозир бир неча мусулмон мамлакатларда «майқатағон» эълон қилинган. Лекин бу мамлакатнинг барча аҳолиси солиҳ бандалар экан, деб бўлмайди. Ливиядаги аҳволни айтиб беришган эди. Бу ернинг бойваччалари бузуқлик кўчасини қўмсаганларида кемага ўтириб, денгизни сузиб ўтарканлар-у, бузуқликка тўйгач ёки пули тугагач, яна «мусулмонобод» шахрига қайтиб келиб, мўмин либосига кирарканлар. Бу мамлакатнинг бугунги ачинарли аҳволини кузата туриб, Аллоҳ бу юртда фосиқлик авж олгани учун бу азобларни юборгандир, деб ўйлайсан киши.

Бир йили Рамазон ойида Туркия сафарига отландик. Учишга тайёргарлик кўриляётган онда ифторликни учоқ ичида қилдик. Учоқ осмонга кўтарилгач, аввал мусаллас тарқатилди, сўнг таом берилди. Олдинги ўриндиқларда аёллар ўтиришиб эди. Мусалласни ичиб, таомни еб олишгач, учоқ бекаси пулга сотиш учун олиб чиққан қимматбаҳо ароқдан бир шиша олдилар. Сўнг сумкаларидан пиширилган товук, нон ва яна аллақанча нарсалар олиб, зиёфатларини бошладилар. Зиёфат қарийб уч соат давом этди. Шунда ҳамроҳим ажабланиб, «Бу ердан қиммат ароқ олгандан кўра шаҳардан ола қолишса бўлмасмиди?» деди. Мен унга: «Кузатувчилар орасида эрлари борлигига эътибор қилмабсиз-да, ахир эрлари учун улар баодоб, хаёли хотинлар-ку?» – дедим. Хорижда уларни бир неча эркаклар кутиб олишди. «Ўйнашлари» дея олмаймиз, чунки бузуқликларини ўз кўзимиз билан кўрганимиз йўқ. Лекин йўл-йўлакка ичиб, маст ҳолда келган жувонларни одобли эркаклар кутиб олишмаса керак? Кейинроқ шунга ўхшаш воқеани Бишкек орқали Техронга учганимизда ҳам кузатдим. Ундаги ширакайф аёллар этаги калта, енгсиз кўйлақда ўтирган эдилар. Учоқ кўнишга шайланган дамда ҳожатхонага кириб, узун кўйлақ кийиб, бошларига рўмол ўраб «муслима»га айландилар. «Аёл кишининг макри қирқта туяга юк бўлади» дейилганда балки шу каби аёллар назарда тутилгандир?

Кузатгансиз, баъзилар ичганда ҳам гўё маданийча ичишга ўрганишган. Яъни «тамада» деганни сайлаб оладилар (Бу сўзни ўзбекчага айнан таржима

қила олмадим, рамзий маънода «Шайтоннинг бош ёрдамчиси», десам ранжимасинлар). Чиройли сўзлар, яъни «тост» айтадилар. Тилаклар тилайдилар. Соғлиқ, омад, бахт... Кимдан тилайдилар? Албатта Худодан тилашади. Ўйлашмайди-ки, яратган Тангри «ичма, бу ҳаромдир», деб қўйибди. Шу ҳаромни ича туриб, Ундан яна бахт сўрасалар, берармикан шу бахтни!

Баъзан ичкилик қўйилган давраларда ўтиришга мажбур бўламан. Шунда айримлар сал истиҳола қилган бўлиб: «Чарчоқни кўтаради, ижозат берсангиз, озгина-озгина ичсак», дейишади. Шунда: «Рухсатни мендан сўраманг, чунки буни мен ҳаром қилган эмасман», деган мазмунда жавоб бераман. Баъзиларга шу гап таъсир қилади, бошқалар: «Худонинг ўзи кечиради», деб ичаверишади. Худди Худуларга «Тўйиб ичиб олаверларинг, кейин сенларни кечираман», деб тилхат бергандай ишонч билан гапиришади.

Бир неча йил бурун Туркистон шаҳрида, ҳазрат Аҳмад Яссавий мақбараларидан икки чақиримча нарида аянчли бир даврада ўтиришимга тўғри келган эди. Воқеа тўйнинг эртасига содир бўлди. Дастурхон атрофида турли ёшлардаги одамлар ўтирибмиз. Айтишим жоизки, шундай муқаддас ва шарафли шаҳарда яшовчи, ўзини мусулмон деб атовчилар ароқхўрликда «чемпион» эканлар. Хуллас, мендан «тост» айтишимни илтимос қилишди. Дастлаб рад этдим. Талаблар такрорланавергач, дедим-ки: «Хўп, гапираман, аммо ранжимасизлар. Ҳозир сизларга, «ичманг», деганим билан ёқмайман. Лекин бир

нарсани ўйлаб кўринглар: мана бу йигит ўғлингиз экан, ота билан ўғил нима деган одам бўлдиларинг энди?! Мана бу йигит сизнинг куёвингиз экан, сиз билан ичиб, маст бўлиб, уйга боргач хотинини, яъни қизингизни урса, қизингиз додини кимга айтади? Сўнг эса сиз додингизни кимга айтасиз?»

Бу гапдан кейин ўғил ва куёв чиқиб кетишди. Бир-икки киши гапимни маъқуллаб, ароқ қуйилган пиёлани нари суриб қўйишди. Бошқалар эса «Худо кечиради», деб ичишни давом эттираверишди. Бундай одамларни «эш-шакдай қайсар», дейишади. Йўқ, азизлар, эшакларни ранжитманг, эшаклар уларга ўхшамайди, чунки эшакни тарбия қилса бўлади: «иш-ш» десангиз тўхтайтиди. Бундай одамлар эса тўхташмайди. Ҳазрат Навоийнинг бир байтларида (*мазмун*) «ичувчилар ўзларини шер деб тасаввур қилганлари билан нафс ити олдида забундирлар (*мағлубдирлар*)», дейилади. Яъниким, бадмаст одамлик доирасидан чиқади-ю ҳатто ота-онаси, ака-укалари, дўстларига қараб акиллайтиди, ҳатто уларни қопишдан ҳам қайтмайди. У ҳатто ит ётишга ҳазар қиладиган ерларда ҳам ётиб қолаверади.

Ароқхўрлик қанча-қанча улуғларни хорлик ботқоғига ботирди. Жуда кўп истеъдод эгалари бу бало оқибатида умрларини ҳам, қобилиятларини ҳам бой бердилар.

Шу ўринда ҳазрат Бобур Мирзонинг милодий ҳисобда 1525 йили имзоланган майқатағон (*сухой закон*) ҳақидаги фармонларини яна эслайлик.

Тарихдан маълумки, Ҳусайн Бойқаро бошқарган мамлакатни айни шу ичкилик барбод қилган. Айни

шу ичкилик (уни «чоғир» деб атаганлар) умидли ва суюмли набира Мўъмин Мирзонинг бошини узган. «Бобурнома»даги бир далилга эътибор қаратайлик: Ҳусайн Бойқаро «сабухий» қилмас экан. Яъни русчасига «похмел» – эрталабдан ичмас экан. Бадиуззамон мирзо ва Музаффар мирзолар фақат тахт ворисигина эмас, отадаги иллатнинг меросхўри ҳам эдилар.

Ароқ инсонни жиноятга бошлайди. Ривоят бор, бир одамнинг йўлини тўсиб дедиларки, ё ароқни ичасан ё бу бузуқ аёл билан зино қиласан ёки мана бу гўдакнинг бошини узасан. У одам ўйлай-ўйлай бир қарорга келди: «Ароқ ичганим гуноҳ, лекин каттароқ икки гуноҳдан қутулгайман». Ароқни ичди... сўнг унинг кайфида зино ҳам қилди, гўдакни ҳам ўлдирди.

Баъзилар айтадилар-ки: «Ароқ бировларники бўлгани учун ҳаром қилинган». Йўқ, азизлар, ароқ, чўчқа гўшти бошқалар истеъмол қилгани учун эмас, одамга зарар бергани учун ҳаром қилинганини яна таъкидлайман. Агар у биродарларимиз айтгандай бўлганида эди, бировлар ейдиган мол ёки қўй гўшти ҳам, бошқа неъматлар ҳам ҳаром қилинар эди. Яна ўйлайлик, нима учун айнан ароқ ва чўчқа гўшти ҳаром қилинди? Нега мураббо ёки қовун-тарвуз ҳаром қилинмади?

Ароққа қарши бутун насоро олами ҳам курашган. Урушдан аввал ҳатто АҚШда ҳам майқатагон эълон қилинган. Болшевиклар замонида ҳам бир-икки уриниш бўлди. Ўтган асрнинг саксонинчи йиллари иккинчи ярмида, «Қайта қуриш», деб аталган

даврда ҳам ичкиликка қарши курашилди. Биз бу курашни жону дилимиз билан қувватлаш ўрнига норози бўлдик, ўзимизча найранглар ўйлаб топдик. «Тўйларда ичкилик қўйилмасин», дейилди. Хўп дедиг-у, баъзиларимиз битта самоворга сув қуйиб қайнатдик, иккинчисини ароқ билан тўлдириб, чойнакда тарқатдик ва бу «ихтиро» билан фахрландик. Бундан ортиқ нодонлик бўлармикин?

Ёшлигидан ароққа берилган одамнинг кейинкейин бу йўлдан қайтиши қийин бўлади. Чунки бу ҳам ҳаёт имтиҳонларидан бири. Кимки нафсини жиловлай олса, имтиҳондан ўтади. Кимга марҳамат қилинса, нафсни енга олади. Аммо одам деган Худонинг марҳаматига эришмоқ учун жон куйдириши ҳам керак. Нафсга қарши уруш очиш учун ўзида куч топа олмаган, иродасига қувват бера олмаган одам бу марҳаматга ета олармикин? валлоҳу аълам.

Бир такводор дебдики: «Қудуқ ичига ичкиликдан (*масалан, ароқ*) бир томчи тушса, қудуқ сувини поклаш учун ташқарига чиқариб тўксалар, сув тўкилган ерда ўт-ўлан ўсиб чиқса, шу ўт-ўланларни еган қўй-сигирнинг гўштини емайман». Бу ерда муболаға, бўрттириш бор. Муболағадан мақсад – одамларни «арзимас ҳаром» деган тушунчадан эҳтиёт қилиш. Қабристонда ўсган ўт-ўланни молга бермаслик тавсия этилади. Чунки юқумли касаллик билан вафот этган одамнинг мурдасидан тарқалган микроблар ўт орқали сут ва гўштга ўтиши мумкин.

Бир кишига дедингиз-ки: «Чўчқа гўшtidан е!» Шубҳасиз, у дер-ки: «Емайман, бу гўшт ҳаром!» Баракалла, бу киши ҳаром-ҳалолнинг фарқига борар

экан, деб қувонасиз. Аммо қарайсиз-ки, у ароқнинг ҳаромлигини билса ҳам ичади, бузукликдан ҳам қайтмайди, тарозидан ҳам уради... «Булар ҳам ҳаром-ку, билмайсизми?» деб ажабланасиз, ҳатто ғазабланасиз. У эса ишонч билан: «Билишга биламан, гуноҳимни Худонинг Ўзи кечиради», дейди. Ажаб-ки, гўё Аллоҳ таоло унга гуноҳини кечирашга ваъда берган. Чўчқа гўштини жуда зарур ҳолатда, дейлик, ўлиб қолмаслик учун маълум миқдорда истеъмол қилишга ижозат бор. Аммо ўлиб қолмаслик учун ароқ ичишга, зино қилишга, пора олишга... мутлақо ижозат йўқ! Яна бир гап: биров чўчқани етаклаб келиб, бир-икки кун ҳовлингизда тура турсин, деса унамайсиз, лекин тўйга атаб олинган беш-ўн қути ароқ уйингизда тура турсин деса рад этолмайсиз. Бунга нима дейсиз?

Ресторан қоровули ичкарига кириб қолган итни ушлаб олиб, ураётган экан. Бечора итнинг вангиллашини эшитиб, кўчадан ўтаётган бир одам эшикни очибди. Ит қоровулнинг қўлидан чиқиб қочибди. Шунда кўчадаги у киши дебди:

– Э биродар, сен итдан ранжима. Жониворнинг ақли йўқ, ҳалол-ҳаромнинг фарқига бормаи кириб қолган. Бизнинг эс-хушимиз жойида, шунинг учун бундай жойга кирмаймиз...

Худога шукур, атрофимизда эс-хуши жойида бўлган инсонлар кўп. Азиз ёшларимиз ва уларнинг дўстлари ана шундай ақли одамлардан ибрат олишларини истардим. Лекин бузук ошёнларнинг оҳанрабои кучига нафси дош беролмаётганлар-чи? Қўшнилар орасида борми? Бор! Қариндошлар ора-

сида борми? Бор! Ҳамкасблар орасида борми? Бор! Хонадонимизда борми?. . Ёшларимиз ана шундай нодонлардан қочсинлар, уларга зинҳор эргашма-синлар. Мавлоно Санойининг «Мастлик қилмайди доно, май ичмас оқил одам, Ақл эгаси мастлик-ка қўймайди оёқ бир дам», мавлоно Ҳоқонийнинг «Бодани ақлингдан ғолиб этмагил», деган ўғит-ларини ва шу каби юзларча донишмандларнинг насиҳатларини унутмасалар янада яхши!

Бир одам «ўғлим мени менсимайди, гапим-га кирмайди, дўстларим олдида мени шарманда қилди», деб зорланди. Маълум бўлишича, дўстлари билан майхўрлик қилиб ўтириб, ўғлига «дўкондан ароқ олиб кел», деб буюрганда, у ота буйруғини ба-жармабди. Бу ўринда биз отага бўйсунмаган ўғилни қоралайликми ё ақли ўғилнинг қадрига етмаётган нодон отаними? Яна бир оилада ота-ўғил орасида зиддият туғилибди. Уйланаётган ўғил, «тўйда дас-турхонга ароқ қўймаймиз» деса, ота «мен тўйларда ичганман, қўймасам уят», дебди. Ажаб, ота тўйлар-да насияга ичган эканми? Одам кимдан уялиши ке-рак? Аллоҳдан уялса бўлмайдимми?

Шунга ўхшаган воқеаларни эшитганимда қофқазлик мужоҳид имом Шомилнинг ёшлигини эслайман. Биласиз, қофқазликлар мусаллас тайёр-лашлари ва ичишлари билан ном қозонганлар. Доғистон аҳли орасида ҳам бу иллат исломни қабул қилганларидан сўнг ҳам давом этган экан. Шомил-нинг отаси мусаллас тайёрлаб сотаркан, шубҳасизки, ўзи ҳам тотиб турган. Бундан Шомил кўп сиқилган, охири отага қарши сўз айтишга журъат қилган. Ота-

сининг «Ёшликда ўйнаб-кулиб олиш керак. Қуръон ўқиш, рўза тутиш учун, ана, қарилик даври бор», деган сўздан кейин Шомил Қуръонни ўпиб, пешона-сига кўяди-да, титроқ овозда хитоб қилади:

– Мен ўғилман, сизга қарши боришга ҳаққим йўқ. Аммо онт ичиб айтаманки, сизни яна бир марта бадмаст кўрсам, ўзимни ўлдираман!

– Бу гапинг бекор, – дейди ота унга жавобан, – Қуръонни ўқибсан-у, маъносини англамабсан. Ўз жонига қасд қилишни Қуръон тақиқлаган. Бундай гуноҳкорнинг жасади мусулмонларнинг қабристонига қўйилмайди. Лекин майхўр одам ўлса, унга бундай жазо йўқ.

– Қаерга кўмишлари менга фарқсиз. Қиёматда икковимиз Аллоҳ хузурида юзма-юз бўлганимизда қайси биримиз кўпроқ гуноҳкор эканлигимиз айтилади.

– Мусалласдан яхши даромад оляпмиз. Мен уни фақат кофирларга сотаман.

– Мусаллас кофирларга ҳам сотилмаслиги керак. Ичкилик душманнинг зулмини оширади. Ақлини тамоман чиритиб, ҳеч қачон инсофга келтирмайди.

Шундан кейин ҳам ота тийилмайди. Бир куни шаҳарга мусаллас сотгани кетиб шармандали ҳолда қайтади:

... Тор кўчада олти эшакдан иборат карвон кўринади. Йўл бошлаб келаётган эшакнинг бошига папоқ қўндирилган, эр киши учун шараф тожи ҳисобланган папоқ эшаклар учун шармандали рамзи эдими, ҳар ҳолда эшак бечора уялгансиймон бош эгиб келарди. Эҳтимол, у бошидаги папоқдан

эмас, балки хўжайинининг қилиқларидан иснод ўтида ёнаётгани сабабли кўча четида ва томлардаги томошабинларга қарай олмаётгандир. Орқадаги эшаклар бепарво қадам ташлайдилар. Уларга ортилган саватлардаги хумлар бўшаган, елкаларида оғир юк ҳам, бўлак ташвиш ҳам йўқ. Гирт маст хўжайинлари тойиб йиқилганда эшаклар карвони тўхтамади. Гумбаздек бўлиб ётган одамни танитаймиз, дегандай четлаб ўтиб кетаверди. Олдинда бораётган папоқли эшак ҳам ортига қайрилиб қарамади, томошабин болаларнинг қувноқ қийқириқлари, катталарнинг асабий бақирриқлари остида шерикларини ҳовлига бошлаб кирди...

Шомил отасини бу аҳволда кўргач, уятдан ёниб, аҳдини бажармоқ учун ўзини жарликка ташлайди. Лекин Аллоҳнинг мўъжизаси билан тирик қолади. Ана шундан кейингина ота ичкиликдан юз ўгиради.

Ўйлайлик: отанинг нодонликдан қайтариш учун наҳот фарзанд жонини қурбон қилиши керак бўлса? Тўғри, бизда бунақа манзара – эшаклар карвони йўқ. Лекин маст одамнинг иркит дўпписини эшакнинг бошига кўндириб қўйиш қийин эмас. Тасаввур қилайликки, шундай бўлди. Кулибгина қўя қоламиз. Бу манзара маст одамнинг оиласини иснод ўтида қовжиратганини эса ўйламаймиз. Қанчадан қанча оталарнинг кўчада гандираклаб юриши учун фарзандлар уялишяпти?

Яқинда бир улфатда намозхонлар шайтон йўриғидаги биродарларини инсофга чақирдилар. Болалиқдан бирга улғайган дўстларнинг кўплари иймон йўлида, айримлари ҳануз шайтон йўлидан

кайтмаган эканлар. Иймонлилари бу дўстларига насихат қилишиб: «ёшларинг олтмишдан ошди, шунча йилларни ароқхўрлик билан ўтказганларинг етар энди. Аллоҳ ҳузурида гуноҳкор эканликларинг бир масала, яна бир масала – фарзанду набираларинг сенлар туфайли иснодга қоляптилар. «Ароқхўрнинг фарзанди» деган маломат тошини кўтариб юришга орланяптилар», – десалар, у адашганлар: «Биздан орлансаларинг улфатдан чикдик!» – деб ўринларидан туриб кетишди. Ўзларича гўё мардлик қилишди. Қолбуки, бу мардлик эмас, нодонликнинг навбатдаги кўриниши эди. Агар улар десаларки: «Биродарлар, сизларга раҳмат, бизларга тўғри йўлни кўрсатдиларинг, сизларнинг ҳурматинглар учун шу ондан бошлаб ароқ ичишни ташладик, шу ондан эътиборан пешонамиз жойнамозга теккувси. Саждани зинҳор тарк этмасмиз...» – мана шуни чин мардлик десак бўларди. Улфатчиликдаги нохуш ҳолатга гувоҳ бўлгач, устозлар баёнидаги бир ибратли воқеа хаёлимга келди:

Ривоят қилишларича, Утбатулғулом исмли бир киши фиску фужур аҳлидан эди. Бузғунчиликда ва шаробхўрликда унга етадигани йўқ эди. Ана шу фасодчи ва майхўр одам бир куни Ҳасан Басрий ҳазратларининг даврасига кириб қолибди. Ҳасан Басрий издиҳом аҳлига Ҳадид сурасини ўқиб бераётган эдилар. *«Иймон келтирган зотлар учун диллари Аллоҳнинг зикрига ва нозил бўлган ҳаққа (яъни Қуръонга) мойил бўлиш вақти келмадими?! Яна улар учун илгари китоб ато этилган, сўнг пайғамбарларидан кейинги муддат узайгач, диллари*

қотиб кетган кимсалар (яъни яхудий ва насронийлар) каби бўлиб қолмаслик вақти келмадимиз? Улардан кўплари фосиқдирлар (яъни итоатсиздирлар)», – мазмунидаги оятни ўқиётган онларида у киши кириб келди. Оятни ўқиганларидан сўнг чиройли суҳбат қилдилар, шундай суҳбатки, бутун жамоатни йиғлатдилар. Шу орада ёшгина бир йигит ўрнидан турди ва Ҳасан Басрийга хитобан шундай деди:

– Эй мўъминларнинг энг гўзал ахлоқлиси! Аллоҳ мендай фисқ-фужур соҳиби – гуноҳкорнинг тавбасини ҳам қабул қиладими?

– Ҳа, азаматим, агар бошқа бундай қилмаслик шарти билан ёмон феъл-атворларингни тарк этсанг ва Аллоҳдан афв тиласанг, сени ҳам кечиради.

Йигит бу сўзларни эшитганда ранги ўчиб, бир «ох» тортди-ю ҳушидан кетди. Ўзига келганда Ҳасан Басрий унга яқинлашдилар-да, бу байтни ўқидилар:

Эй Аллоҳга қарши йигит, осий санғи,

Гуноҳкорнинг жазоси не, биласанми?

Осийларнинг жойи – сақар. Ёнар ўзи,

Шиддатли ўт ичра пишар гўзал юзи.

Майли, ўтда ёнар десанг – Ҳақни унут...

Ё ўзингни гуноҳлардан узоқда тут...

Бу байтни эшитиб, Утбатулғулом ҳам бир «ох» кўтариб, ҳушидан кетди. Ҳушига келганида Ҳасан Басрийга юзланиб:

– Эй, устод, – деди. – Марҳамати кенг бўлган Аллоҳ мендай гуноҳкорнинг тавбасини ҳам қабул қиладими? – деб сўради.

– Ўз ўзига жафо қила олган банданинг тавбасини қарамли Аллоҳдан бошқа ким ҳам қабул эта оларди? – деб жавоб бердилар Ҳасан Басрий.

Шундан кейин Утбатулғулом бошини кўтариб, Аллоҳга уч хил дуо ўқиб, ёлборди:

– Аллоҳим, тавбамни қабул қил, гуноҳларимни афв эт, менга тушунишни ва ўрганишни ҳамда ўрганганларимни муҳофаза эта олиш қобилиятини берки, ўзлаштирганларимни ва унинг илмий асосларини ақлимда тутай.

– Аллоҳим, менга шундай бир гўзал овоз берки, менинг Қуръон ўқишимни эшитган ҳар кимсанинг қалби қайғуга чўмган бўлса ҳам қалбида меҳр уйғотсин!

– Аллоҳим, менга ҳалол ризқ насиб эт ва ўзим кутмаган жойдан ризқлантир...

Аллоҳга дилдан қилинган бу дуоларнинг натижаси ўлароқ йигитнинг тушуниш қобилияти ва зақоси ортди, ўрганган илмий асосларини ҳеч унутмайдиган бўлди. Унинг Қуръон ўқишини эшитган ҳар киши тавба қилар, ёмон феълларидан воз кечар эди. Ҳар куни уйига бир коса шўрва билан икки лочира келарди. Булар қаердан ва ким томонидан юборилганини ҳеч кимса билмас эди. Бу ҳол то унинг ўлимига қадар давом этди...

Ҳа, ёлғиз Аллоҳ учун ёмон феълларидан воз кечиб, илоҳий ахлоқ асосларига риоя қилганларнинг ҳаёти шундайдир. Аллоҳ ёмон феълларни тарк этиб, яхши феъл-атвор билан нақшланган ва гўзал амаллар адо этганларнинг мукофотларини албатта беради.

Гувоҳ бўлганим улфатчиликдаги адашганларга бундай мукофот насиб этмади, афсус... Билишимча, улар аразлаб кейинги йиғинга келмабдилар. Улар

дебдиларки: «Бизнинг ичишимиз билан уларнинг нима ишлари бор, ароқни ўз пулимизга олсак, ичиб, уларни урмасак, сўкмасак... » Диллари бу қадар қотиб кетган экан, фосиқлик либосига бу қадар чирмашиб ўраниб олган эканлар... Аллоҳ инсоф берсин уларга.

Ҳеч биримизга сир эмаским, адашган бандалар орасида ўзимиз учун энг ардоқли бўлмиш инсонлар – бировимизнинг ота-онамиз, бировимизнинг оға-иниларимиз, яна бировимизнинг яқин ёки узоқроқ қариндошимиз, қўшнимиз, ҳамкасбимиз... ҳам бор. Эҳтимол улар ҳидоятдан адашганларини биларлар, эҳтимолки, билмаслар. Билмаганларга билдириб қўйиш вазифамиз эмасми? Эҳтимол улар иймонсизлик жаридан қутулмоқчилару аммо тўғри йўлга чиқишга кучлари етмаётгандир. Уларга ёрдам қўлини узатиб, иймонсизликдан қутулишга қўмаклашиш бурчимиз эмасми?

Айрим майхўрлар нодонликларини оқлаш учун ўзларича фатволар ҳам топиб олишади. Бири дейдики: «Умар Хайём «май ич, оқилу доно билан ич» деб айтган». Ҳа, улуғ донишманднинг шундай сатри бор. Лекин «май» кўчма маънода келяпти, яъни илм олишга даъат этиляпти. Сатрнинг асл маъноси: «Олим ва донолар суҳбатидан баҳраманд бўлиб илм эгалла!» Яна бири дейдики: «Ибн Сино «Май мастга душману хушёрга ёрдир, ози тарёк, кўпи бир захри мордир» деган, демак, оз-оз ичишнинг фойдаси бор экан». Бу борада ҳам нодонлар янглишадилар. Тўғри, қадим адабиётида бунга ўхшаш гаплар бор. Масалан, «Қобуснома»да «Гарчи бир ҳол била шароб

ичар бўлсанг, ичмак расмини билғил, нединким, агар билмай ичсанг – заҳардур, уни билиб ичсанг – позаҳардур», деган сатрларни учратамиз. Ҳазрат Навоийнинг Ҳусайн Бойқарога йўллаган мактубларида: «Аллоҳ таоло ичкиликдан тийинишни ўзи на-сиб этсин, деб умид қиламиз. Агар, ичкилик истеъ-мол қилгандан сўнг ухламоқчи бўлинса, албатта пешиндан олдин бўлмаса. Икки намоз орасида шуни йўлга қўйилсаки, белгиланган вақтда ухлан-са, тонг намозини ўқиш вақти ўтиб кетмаса... Маж-лис қуриб чоғир ичишга кўп берилмасангиз, агар аҳёнда зарурат туфайли ичишга тўғри келиб қолса, хизматчиларга тайинлаб қўйилса-ки, даврага ай-тилмаган киши мутлақо иштирок этмаса... » деган насиҳатларни ўқиймиз.

Аввали шуки, бу насиҳатлар хос бир кишига қаратилган ва бошқаларга фатво бўла олмайди.

Ҳаром дунёсидаги энг қабиҳ иллат – ичкиликбоз-лик зарари тўғрисида, гиёҳвандлик балоси ҳақида уламолар ҳам, дунёвий олимлар ҳам тинмай гапи-ришади. Ҳукумат томонидан чоралар белгиланади. Лекин ижобий натижадан ҳали узоқдамиз. Чунки бу иллатни ҳукумат қарорлари билангина тузатиб бўлмайди. Уламоларнинг насиҳатлари ҳам кифоя эмас. Қачонки, ҳар бир инсон биродарини ҳаромлик ботқоғидан суғуриб олишга киришмас экан, «ички-лик туфайли жиноятчилик кўпайиб кетди, ёшлари-миз бузилиб кетишяпти», деб додвой қилиб юраве-рамиз. Ҳозир ресторанлар, дискотекалар... кўпай-гандан кўпайди. Мени икки нарса ажаблантиради: биринчиси, ресторанда кечқурун ароқхўрлик, ма-

ишат қилинади, тонгда эса шу ерда амри маъруф, наҳйи мункар?! Иккинчидан, ресторанларнинг номлари ҳам ғоят жозибали: «Улуғбек», «Хувайдо», «Беруний», «Меърож», «Кавсар»... Ҳаром ичимликка «Умар Ҳайём» номининг берилиши-чи? Менингча, ҳар нарсага ўзига муносиб ном берилгани яхши.

Кейинги йилларда айрим одамларнинг Европага интилишлари кучайди. Тўғри, Европадан ўрнадиган нарсаларимиз бор, масалан, илмга муносабат... Лекин маънавият ва маданият бобида бу ҳаракатдан сақланганимиз дуруст. Бу ҳақиқатни ўтган асрлардаёқ донишмандлар англаб етганлар. Ҳинд адиби Рабиндранат Тҳакур 1941 йилда ёзган эди: «Бир кун келарки, тақдир карвонининг бурилиш пайти инглизларни ўзларига қарашли Ҳиндистон империясини ташлаб кетишга мажбур қилар. Лекин уларнинг қолдириб кетадиган Ҳиндистони қандай Ҳиндистон бўларкин? Улар қандай мудҳиш қашшоқликни мерос қолдираркинлар? Уларнинг бир асрдан кўпроқ давом қилган ҳукмронлик тўлқинлари пасайганда қанча балчиғу қанча вайроналар қоларкин? Ёшлик чоғимда мен маданият бешиги бўлиш Европа пешонасига ёзилган, деб астойдил ишониб юрардим. Лекин бугун ҳаёт билан видолашаётган кунларимда бу ишончим йўқолди... Ҳозир мен сўнгги саёҳатимга тайёргарлик кўряпман. Мен ўзимдан кейин нималарни қолдираман? Кулбаи вайроналар, бир замонлар ғурур манбаи бўлган маданият қолдиқлариними? Лекин инсонга ишонмаслик жуда катта гуноҳ, бинобарин, бундай гуноҳ ишга қўлим бормайди! Катаклизмдан кейин,

муҳит тозалангандан кейин доғ тегмаган янги тарих саҳифаси бошланишига ва тонг Шарқдан, қуёш чиқадиған жойдан бошланишига иймоним комил».

Ичкилик ва гиёҳвандлик вабоси дунёни еб адо қияпти. Қаранг-а, бир йилда Европада 105 миллиард АҚШ доллари маст қилувчи ичимликларга сарфланар экан. Бу Ер юзидаги барча аҳолининг тоза ичимлик сув билан таъминланиши учун сарфланаётган маблағдан ўн марта кўп демакдир. 2009 йилдаги иқтисодий бухрон чоғида Европадаги сармоядорлар пиво ичиш камайганидан ғоят ташвишланишди. У томонларнинг инсофга киришига кўзимиз етмайди. Мен бу ўринда энди катталарга ҳам мурожаат этаман: ўзимизга қараб, болаларни, ёшларни тўғри тарбиялашга кўпроқ аҳамият бермасак, Европа аҳволига тушиб қолишимиз ҳеч гап эмас. Маълумотларга қараганда, спиртли ичимлик ичиш бўйича Ўзбекистон Европадан анча орқада экан. Сиёсатчилар тили билан айтганда, Ўзбекистон ҳушёр мамлакат саналаркан (Худога шукр!). Европада спиртли ичимлик бир кишига йилда 14 литр атрофида, Ўзбекистонда эса 2 литр атрофида тўғри келар экан. Бу рақамни янада пастга туширсак, юртимиз янада тараққий этади, янада обод бўлади. Олимларнинг маълумотларига қараганда, қайсики мамлакатда ароқ киши бошига 8 литрдан ошса, бу юрт таназзулга юз тутар экан. Бу рақамга эътиборсиз қарамаслик керак.

Ичкилик ва қиморга мубтало бўлганлар ўзларига ўзлари суиқасд қиладилар. Маст ҳолда фалокатга учраб ўлган кишиларга жаноза ўқилмаслигига ай-

рим уламоларимиз фатво берганлар. Хуқуқ идоралари содир этилган жиноятларни таҳлил қиладилар. Таҳлилларида «мастлик оқибатида содир этилган» деган алоҳида банд бор. Шунга кўра, оғир жиноятларнинг кўпи айна маст ҳолда содир этилар экан.

Одамийликни бир муаззам сарой десак, унинг ичига кирмоқ учун юриб бориш керак, балки тиконзорни яланг оёқ кечиб ўтишга тўғри келар. Одамийлик саройига ҳам сизу бизни биров кўтариб олиб кирмайди. Бобур Мирзо таъкид этганларидек, эшикни астойдил қоққан одамларгина кирадилар. Асалариларнинг қўриқчилари ёмон жойга кўнган асалариларни уяга қўймас эканлар. Шунга кўра, одамийлик саройига оғзидан ароқ ҳиди гупуриб турганлар қўйилмайдилар. Уларнинг жойлари комил инсонлар роҳатда яшайдиган саодат саройи эмас, шайтон кулбаси бўлиб қолади.

Одамийликнинг саодат саройига кирмоқ мушкул, аммо ундан чиқиш осондир. «Ёмонликлар онаси»дан юз ўгириб, ҳидоят онасига фарзанд бўлмоқлик барчаларимизга насиб этсин.

ЗУЛМАТ САЛТАНАТИ

Зулмат салтанати... Бу салтанат бошқа сайёрада жойлашмаган, эртақлардаги хаёл маҳсули ҳам эмас. Бу салтанат сиз билан биз яшаётган она Ер куррасида. Бу салтанатнинг ўз султонлари, ўз кироллари, ўз баронлари ва фуқаролари бор. Бу зулмат салтанати йигирманчи асрда кучга кириб, Ер куррасини мўр-малахдай босди. Фашизм, коммунизм сингари

тузумлар йўқ бўлди. Бу салтанат эса сиёсий зилзилалардан фойдаланиб, куч олаверди. Фуқаролари сони тобора ошаверди ва афсусларким, ҳануз ошиб бормоқда. Султонлари ва қироллари эса ер юзидаги энг бой одамларга айланишмоқда. Мазкур салтанат киши кўзига дастлаб зулмат бўлиб кўринмайди, аксинча, сеҳрли туюлган домига тобора кўплаб ёшларни тортаверади. Ҳа, бу лаънати салтанатнинг сирти кўзни олар даражада жилва қилади. Салтанат чегараси босиб ўтилгани ҳамон эса одам ўзини зулмат қучоғида кўради, ўлим тўрлари оёқларига чирмаша бошласа-да, ўзини жилва ҳукмига топшириб, кулфат сари бораётганини англамайди. Бу зулмат тўрлари ёш вужудни шу даражада чирмаб ташлайди-ки, ундан қутулиш оғир, жуда-жуда машаққатли бўлади.

Биз мажозий маънода «зулмат салтанати» деб атадик. Халқ эса оддийгина қилиб буни «гиёҳвандлик» дейди (*илмий-расмий адабиётда «наркотизм», «наркомания» дейишга одатланишган*).

Фарзанд туғилганида нақадар қувонамиз. Тетая қилаётган гўдак йиқилса юрагимиз қинидан чиқиб кетай дейди. Фарзандимизнинг оёғига зирапча кириб, йиғласа, бу зирапча гўё қалбимизга санчилгандай бўлиб, зириллатади. Умид билан ўстирамиз фарзандларимизни. Кўзга кўрингувчи барча фалокатлардан асрашга уринамиз. Аммо боши узра зулмат салтанатининг ўлим ёмғири ёғдирувчи аянчли булутлари сузиб юрганини кўрмаймиз. Бу булут лоқайд ота-оналарнинг фарзандларини таъқиб этади. Авваллари совчилар куёв боланинг маълумоти,

ароқ ичиши ёки ичмаслиги билан қизиқардилар. Ҳозир «қуруғидан тортмайдими?», «нашаванд (ёки гиёҳванд) эмасми?» деган хавотир билан суриштирадилар. Ўғлининг бу иллатга чалиниб қолганини билган ота-оналар «уйланганидан кейин яхши бўлиб кетади», деган умидда ҳақиқатни яширадилар. Оқибатда эса... ёш оила кўп ўтмай бузилиб кетади.

Хўш, гиёҳвандлик нима ўзи? Тиббий касалликми ё ижтимоий хасталикми? Унинг чеку чегараси мавжудми, унга қарши восита борми? Ароқхўрлик билан гиёҳвандликнинг қандай фарқи бор?

Ёмонлик, гуноҳ нуқтаи назаридан иккови ҳам бир гўр. Икковининг оқибати ҳалокат билан якунланади. Бошланиши ҳам ўхшайди, бири пиво хўплаш билан, иккинчиси бир марта наша тортиш ёки кукун ҳидлаш билан бошланади. Икковининг панжаси оқибатда ажал панжасига айланади. Фарқи шундаки, ароқхўр атрофидагилардан иллатини яшира олмайди. Ичимликни дўкондан сотиб олади, ҳаммининг кўз олдида ичади, мастлиги ҳам кўриниб туради. Ҳаммаси очиқ-равшан бўлгани учун бу хасталикнинг олдини олиш мумкин. Гиёҳвандлик эса аксинча – барча ишлар хуфёна, яширинча. Афюн беркитиқча сотиб олинади. Одамлар кўринмайдиган жойда томирга игна санчилади. Миқдори ошиб кетиб ўлиб қолса ҳам биров билмай, жасад қаровсиз ётаверади. Бу иллатлар одамнинг ўзига зарар етказишидан ташқари жиноят эшикларини очади, жамиятни беҳаловат қилади.

Гиёҳвандликнинг бошланиши тиббий касаллик бўлмаса-да, уни тиббий жиҳатдан даволашга ури-

нишлар бор. Гиёҳвандлик маълум бир ижтимоий тузум келтириб чиқарган хасталик ҳам дея олмаймиз. Чунки бу хасталик эндиликда барча жамиятларда илдиз отган. Шу боис бу касалликни ижтимоий муаммолар қаторида даволашга интилиш бор. Бизнингча, хасталикни келтириб чиқарувчи омилларни маънавий тарбия соҳасидаги ожизликдан излаш керак. Бу жараёнда ёш йигит ёки қизнинг иродаси заифлигини ҳам эътибордан четда қолдирмаслик зарур.

Гиёҳвандлик – ўлим ва ҳаёт орасидаги кўз илғамас чегарадир. Яхши тарбия кўрмаган одамнинг бу чегарани бузиб ўтиши эса қийин эмас. Аммо... ортга қайтмоқ мушкул. Иродаси заиф одам учун ғоятда қийин.

Бу салтанат сари қўйилган биринчи қадам... Ёшлар давра қурганларида улар орасида бир-икки наставанд бўлса кифоя. «Битта тортиб кўрсам ҳеч нима қилмайди», деган фикр ўлим жари сари дастлабки қадамни ташлашга ундайди. Баъзан «битта тортиб кўришдан» бўйин товлаган болани кўрқоқликда айблашади ва у мардлигини исбот қилиш учун ҳам нашани чекади. Боланинг умрини хазон қилиш учун ана шу «битта тортиб кўриш» кифоя. Эртага хумори тутайди. Сўнг ўзи излай бошлайди. Давраларда ҳозир наша чекиш ўрнига афюн кукунини ҳидлаш одат бўлган. Ҳар ҳолда нашанинг тутуни ва ҳиди ошқор қилиб қўйиши эҳтимоли бор, кукундан эса пинҳона равишда, истаган жойда ва истаган вақтда роҳатланавериши мумкин.

Аёллар қамокхонасидаги учрашувимизда бир синглимиз ўтмишини афсус билан тилга олган эди: «Наша чекишни болаларча ҳавас деб ўйлардим. Бир-икки чекиш зарарсиз, деб ўйлардим. Бир-икки чеккандан сўнг эса ўзимни тўхтата олмай қолдим. Йигирма ёшимда нашанинг кайфи етарли бўлмай, афюнга ўтдим. Оқибатда болам туғилди-ю кўп яшамади. Эрим ҳам ўзимга ўхшаган гиёҳванд эди. Аввалига у дори топиш илинжида ўғирлик қилиб, камалиб кетди. Мен ҳамма нарсадан жудо бўлдим. Дунё кўзимга қоронғу бўлиб кўринди. Дори топиш учун мен ҳам ўғирлик қилдим. Илгари мени сархуш қилган кайфдан энди нафратланаман».

Бу афсус, бу нафрат кучи қанча экан? Қамокдан чиқиб келиб, остона ҳатлаши билан эридан «дори борми?» деб сўради. Дори бор эди. Нафрат ҳам, афсус ҳам чекинди. Кўп ўтмай у яна озодликдан маҳрум этилди. Яна афсус...

Унинг ёнидаги ёш жувон ҳам афсусини яширмайди. Нима учун қамалгани сўралса «дори ўғирлаётган эдим», дейди. Қандай дори? Бирон оғир хастанинг дардига даво излаган эдими? Ҳа, оғир хастанинг... Оғир хаста – унинг ўзи! «Дори» эса – афюн. Унинг номлари ҳам, турлари ҳам кўп...

Бу жувонни бундай пасткашликка нима даъват этди? Ўн саккиз ёшида Термиз шаҳридан пойтахтга келиб ўқишга кирганида орзулари бўлакча эди. Икки йил аъло ўқиди. Баҳорда дўсту дугоналари билан тоғ сайрига чиқди. Наша чекиш қандай бўлишини ўшанда билди. Ана шу бир неча дақиқалик қизиқиш, шу қизиқиш олдида ўзини жиловлай ол-

маслик, иродасизлик уни тубсиз жарга кулатди. Ўқишни ташлаб, турмушга чикди. Ҳомиладор бўлди. Аммо тўққиз ойлик орзуси кафанга бурканди – боласи ўлик туғилди.

Кимдир ўлик бола туғади. Кимдир эса оналик ҳуқуқидан маҳрум этилади. «Оналик ҳуқуқи» деб аталмиш улуғ унвондан, бебаҳо шарафдан маҳрум этилмоқлик... нақадар даҳшат! Бу даҳшат балки ёшлик йиллари унча сезилмас, аммо элликни қоралаган аёлнинг фарзандларидан тирик ҳолда ажралиши оқибати тортаётган азобларига ўзим гувоҳ бўлдим. Тўрт марта қамалган бу аёл ҳам афсусланади. Наша чека бошлаган ўн олти ёшли дамларини лаънат билан эслайди. Ўзини оғир ва бедаво хаста деб ҳисоблайди. Суяклари зир-зир қақшайди. Устига устак вос-вос касалига ҳам йўлиққан. Турли шарпалар уни ҳамиша таъқиб этади. Ҳукм адоғига етиб, қамоқдан чиққач уни ким бағрига олади? Ким унга меҳр кўрғазади? «Онадан меҳр кўрмай ўсган, болалик чоқларидаёқ онадан тириклайин жудо бўлган фарзандлар унга меҳр беради», деб ким ишонч билан айта олади?

Тиббий кузатишлар шуни кўрсатади-ки, гиёҳвандлик чегарасини бузиб ўтиш фақат «ёшлик-бебошлик» оқибати эмас. Баъзан ён-атрофдаги одамларнинг нотўғри маслаҳатлари ҳам бу йўлга ундаб қўяди. Бир аёл фарзанд кўргач, икки оёғи шол бўлиб қолади. Қўшнисининг маслаҳати билан шифо умидида кўкнори эзиб ичаверади. Халқ орасида кўкнори шифо сифатида тилга олинади. Аммо бу ҳақда «Ози – тарёб, кўпи – захри мор» деган мақол

ҳам мавжуд. Яъни ҳар қандай дорининг ози шифо беради, аммо кўпи илон захри каби ўлимга рўбарў қилади. Шифонинг бундай тури ўзбошимчалик билан амалга оширилмайди, ўтмишда ҳам табиблар кузатувида меъёрда берилган.

Қорақалпоғистонлик бир жувон қизлик маҳали хасталанганида онаси кўкнорини эзиб ичира-верган. Бечора онаизор... омилик билан қилган иши оқибатида қизининг гиёҳванд бўлиб кетиши, бахтсизлик ботқоғига ботишини ўшанда ўйлаб-дими экан? Яна бир аёлнинг эри ва қизлари автомобиль ҳалокатида нобуд бўлишгач, у афюндан нажот топмоқчи бўлди. Орадан икки йил ўтиб, ҳожатхонада биллагига дори юбораётганда ўлим топди... Шифо марказидаги бир йигитни «ҳали ўттизга кирмаган», дейишса ишонмабман. Беш йил аввал тушган суратини кўрсатишди. Тоғни урса талқон қиладиган бақувват йигит... энди эса қуруқ суяк қолган, десам муболаға бўлмас. Бармоқлар қалтирайди. Кўзларни ҳаёт қувончини ифодаловчи нур тарк этган. Беш йил аввал оила можароларидан нолиганида дўсти уни бу ҳасратдан қутқариш учун билак томирига афюн юборган. Можароларни унутган-у, аммо оилани бутунлай барбод этишни бошлаганини, ўзини эса хорликка ўзи ҳукм қилганини фаҳм этмаган. Буни орадан йиллар ўтиб англаган. Англаган-у... Нима, энди кечми? Энди ортга йўл йўқми? Йўл бор. Умид ҳам бор. Бу йигитни шу умид ҳаётда ушлаб турибди.

Биз алкоголь, яъни майхўрликка кўникиб қолганмиз. Кўчада маст-аласт думалаб ётган ёки

чайқалиб юрган одамлар бизни айтарли ажаблан-
тирмай қўйган. Уларни даволаш масканлари бор-
лиги ҳам маълум. Лекин гиёҳвандлар-чи? Юқорида
айтганимдек, улар кўчаларда ағанаб ётишмайди,
чайқалиб, гандираклаб юришмайди. Уларнинг фа-
олияти барчанинг назаридан четда. Барча ишлари
яширин. Ҳаёт ўз маромида давом этади. Ҳаётнинг
лаззатини ҳар ким ҳар нарсада кўради. Биров китоб
ўқиб, биров кўп пул топиб лаззатланади. Биров спорт-
да, биров меҳнатда бахтини топиб, хузурланади.
Яна биров эса ҳаётнинг маъносини эм игнасида би-
лак томирига юбориладиган қорадориди, чекадиган
нашада ёки ҳидлайдиган афюн кукунида деб била-
ди.

Гиёҳвандлик кишини жиноятга бошлашидан
ташқари турли касалликларга ҳам сабаб бўлади.
XX аср вабоси ҳисобланган СПИДнинг пайдо бў-
лиши, олам аро тез тарқашади гиёҳвандликнинг
ҳиссаси катта экани сир эмас. Рухий хасталиклар ва
наслнинг бузилиши каби иллатлар назарга олинса,
гиёҳвандликдан фақат битта шахс ёки оила жабр
тортмайди, балки унинг касридан жамият озор че-
кишини яна таъкидлаймиз.

Баъзилар «гиёҳвандликнинг давоси йўқ», деб ўй-
лашади. Бу бадбин фикрга қўшилиш мумкин эмас.
Шифога астойдил қасд қилинса муддаога етила-
ди. Бунда тиббий дорилардан ташқари беморнинг
ирода кучини чиниқтиришга алоҳида эътибор
бериш керак. Энг муҳими – беморнинг оила аъзо-
лари, қариндошлари, қўшнилари, дўстлари унга
алоҳида меҳр билан муносабатда бўлишлари шарт.

Шифоланиш жараёнида бемор меҳрга ғоят ташна бўлади. Биз кўпинча тилимизда «гиёҳвандликка қарши кураш» деган иборасини қўллаймиз. Умумий томондан тўғридир, аммо шифо умидидаги гиёҳвандга бу «кураш» атамаси мутлақо ноўриндир. Энди у билан курашилмайди, балки гиёҳвандлик ботқоғидан қутулиб чиқишига ёрдам берилади. Боласининг гиёҳванд бўлиб қолганини билган отанинг ғазабланиши табиий, эҳтимол дўппослаб урар ёки уйга қамаб ҳам қўяр. Хўш, бундан бирон наф борми? Йўқ. Болага яхши муомала қилиш керак. Тўғри, бола бундай яхши муомалани суиистеъмол қилар, қилиғини давом эттиришга уринар, ёлғон гапирар... Ота-она, қариндошлар бу ҳолда тушкунликка тушмай, тиббий шифо баробаринда маънавий томондан даволашни собитлик ила давом эттиришлари зарур.

Гиёҳвандлик йўлига тўсиқ қўйиш расмий идораларнинггина вазифаси эмас. Агар бирон ерни сел босиш эҳтимоли бўлса, «бу иш қурилиш ташкилотининг иши», деб қараб турилмайди. Бутун қишлоқ ёки шаҳар аҳли кўтарилади. Гиёҳвандлик сели табиий селдан ҳам хатарлироқ бўлатуриб, нима учун жамиятда бу ҳолга лоқайд қарайдиганларни учратамиз? Жиноятчиликка доир рисолага маълумотлар тўплаш чоғида бир мактабда ва яна бир маҳаллада кичик тадқиқот ўтказган эдим. Маълум бўлди-ки, ёшлар гиёҳвандлик, унинг келиб чиқиши, зарари ҳақида етарли маълумотга эга эмаслар. Маҳалла гузарида ўтириб олиб карта ўйинидан бўшамайдиган ёши улуғлар эса бундан-да баттарлар.

Гиёхвандликнинг пайдо бўлиш тарихидан деярли беҳабарлар. Турларини умумий тарзда биладилар. Нархларини бутунлай билмайдилар. Неча грамм афюн боланинг қамоққа тушиб қолишига асос бўлишини ҳам билмайдилар. «Афюн моддаларининг жиноят иши қўзғатиш учун белгиланган миқдори» ҳақида қабул қилинган қарорга кўра, жиноят иши очиш учун боладан (ёки каттадан) 0,0001 грамм героин ёки 0,01 грамм морфин топилишининг ўзи кифоя қилинишини айтсак, «йўғ-е!» деб ажабланишади. Гиёхванд хумори тутиб талвасага тушганида қандай ваҳшийликларга қодир эканини тасаввур қила олмайдилар. Содир этилаётган ҳар уч қотилликнинг бири гиёхвандлик оқибатида экани, дунё бўйича гиёхвандларнинг сони элик миллиондан ошиб кетгани уларни ташвишга солмайди. «Маҳаллада гиёхвандлар борми? Бўлса, уларни қандай тарбия қилиш мумкин?» деган саволга маҳалла гузарида доимий равишда ўтирувчи қариялар елка қисиб кўя қолишди. Савол такрорлангач, «тарбия қиладиган ота-онаси бор», деб қўйишди.

Кечки пайт мактабнинг ҳожатхонасида наша чекиб ўтирган болаларни ушлаб, маҳалла идорасига олиб келишган. Икки боланинг ота-онаси келиб, узр айтиб, фарзандларини олиб кетишган. Учинчиси эса келмаган. Телефондаги қайта-қайта чорловга жавобан: «Ўғлимнинг наша чекишини биламан. Бу йўлдан қайтара олмайман. Қамасаларинг қамаб юбораверинглар, менга бунақа боланинг кераги йўқ, оқ қилдим!» деган жавоб олинди. Болани оқ қилиш осон. Аммо бу билан ота ва онанинг жами-

ят олдидаги масъулияти соқит қилинмайди. Диний томондан олиб қаралганда ҳам, ота-она боласининг жинояти учун жавобгардир.

Касални яширсанг, иситмаси ошкор қилади, деган нақл бор. Гиёҳвандлик фақат битта ёки беш-ўнта мамлакатлардаги хасталик эмас. Давлат чеғараларини ҳам, ижтимоий тузумларни ҳам, маълум тузумларга доир ғояларни ҳам тан олмайди. Собик иттифоқ даврида гиёҳвандлик «капитализм меваси» деб қаралар эди. Коммунистлар тузумида бундай хасталик урчиб, кўпайиши мумкин эмас, деб дунёни ишонтирмоқчи бўлишди. Ўша дамларда (яъни ўтган асрнинг саксонинчи йилларида) АҚШ аҳолисининг 30 фоизи гиёҳванд моддалардан фойдаланарди, Германия, Франция, Англияда бу хасталик авж олган кезларда «коммунизм қураётган ёш авлод» орасида гиёҳвандлик тез суръатлар билан тарқалаётгани яширилди. Оқибат шу бўлди-ки, гиёҳвандлик советларнинг европа қисмидаги мактабларига қадар кириб келди. Мактабларнинг ертўлалари, томлари гиёҳвандларнинг махфий қароргоҳларига айланди. Бу хасталик хавфи ҳақида гапира бошланганида кўп нарсалар бой берилган эди. Детектив жанрида ижод қилувчи адибларнинг 1990 йилдаги йиғилишидан сўнг бизни Москва шаҳридаги шундай мактаблардан бирига олиб боришган эди. 13 – 14 ёшдаги болалар гиёҳвандга айланиб бўлишган. Улар «Уруш ва тинчлик» романини Толстой ёзганми ёки Пушкинми – билишмайди. Аммо афюн моддаларнинг турларини, таъсир кучини, кайфдаги фарқини, нархини аниқ билишади. Бу болалар ҳеч нима билан

қизиқишмайди. Уларга китобнинг ҳам, кинонинг ҳам, спортнинг ҳам қизиғи йўқ. Уларнинг асосий ташвиши – вақтида афюнни топиш. Хумор талвасаси бошланганида ўзларини қўйгани жой тополмай қолишади. Ҳатто ўзларининг томирларини кесиб ташлашади ёки тишлаб-тишлаб узишади...

Москва телевидениеси кўрсатувларидан маълумки, бундан 25 йил аввалги аянчли аҳвол яхши томонга ўзгармабди. Яқин ўтмишни, ўзга мамлакат пойтахтидаги аҳволни нима учун эслаяпмиз? Шукурки, бизнинг юртимизда гиёҳвандлик даражаси у томонлардагига нисбатан анча паст. Бизда гиёҳвандликка қарши кураш давлат миқёсида жиддий ва кескин олиб борилади. Ҳуқуқ идораларининг бу борадаги ишларини алоҳида таъкидлаш керак. Лекин гап шундаки, ён-атрофдаги мамлакатларда гиёҳвандлик авжга чиқар экан, уларнинг хавфи ҳам ошади. Гиёҳвандлик юқумли касал кабилар. Кураш сал сусайдими, катта ҳудудларни тезлик билан қамраб олади. Ҳамдўстлик мамлакатлар қаторидаги Украина бугунги кунда СПИДнинг тарқалиш тезлиги бўйича дунёда «илғорлар»дан саналади. СПИД билан гиёҳвандликнинг ўсиш суръати эса ҳамиша тенг юради. Дунё бўйича қаралганда, СПИДга чалинган ҳар икки одамнинг бири гиёҳванд экани ғоят ташвишли ҳолдир. Шундай экан, Киевнинг қайси бир мактаби ертўласида болалар билан томирларига қорадори юборар эканлар, биз бунда хотиржам ва беташвиш яшай олмаймиз.

Ҳар бир гиёҳванд сиртдан ювош кўринса-да, ён-атрофдагиларни бу хасталикка даъват этув-

чи, бу оғуни тарқатиш билан шуғулланувчи жиноятчига айланиши ҳеч гап эмас. Шу сабабли ҳам гиёҳванднинг доимий назорат остида бўлиши жуда муҳимдир.

Ўсмирларни дунёга машҳур спортчилар ёки санъаткорлар ўзига мафтун қилади. Бундай ўсмир ўша машҳур кимсага кўр-кўрона тақлид қила бошлайди. Не ғамки, ҳозир профессионал спортда «допинг»дан бошлаб, сўнг аргентиналик машҳур футболчи, эндиликда тренер Марадонага ўхшаб ашаддий гиёҳванд бўлиб кетганлар кўп. Спорт оламида-ку, бу ҳолга қарши кураш мавжуд. Аммо санъатда гиёҳвандларга тўсиқ йўқ. Бугун саҳнада бемаъни ҳаракатлари билан ёшларни ўзига жалб қилаётган гиёҳванд санъаткордан мухлислари бу иллатни ҳам юқтириб олишлари мумкин эмасми? Гиёҳвандликдан ўлим топган Майкл Жексон каби санъаткорларнинг ҳалокати ёшларга таъсир этади-ми?

Зулмат салтанатининг султонлари, қироллари, баронлари бор дедим. Ҳа, шундай. Лекин улар зулматда яшириниб яшамайдилар. Башанг кийиниб юрадилар. Базмларда хонимларга лутф кўрғазиб, юксак маданият намуналарини намойиш этадилар. Улар минглаб ёш жонларнинг ўлимига сабаб бўлсалар-да, қўлларида қон кўрмайсиз. Улар ўзларини қотил санамайдилар. Афсусли ери шундаки, дунё жиноят кодексларида ҳам уларга қотиллик айби қўйилмайди. «Афюнфуруш» айби билан қамоққа олинадилар. Афғонистон, Покистон, Колумбия каби мамлакатлар ҳамиша уларнинг диққат марказида.

Бу мамлакатлар деҳқонларининг асосий даромадлари айна шу афюн етиштиришда. Илм-фан ривожининг ижобий самаралари билан бирга салбий томонлари ҳам кўриняпти. Ҳозир афюнфурушлар кўкноризорлар билан кифояланмайдилар. Кимёгарлар уларга наркотик моддаларнинг турли-турли хилларини кашф этиб беришяпти. Яширин кимёвий лабораториялар дунёнинг кўп мамлакатларида иш олиб боряпти. Энди германиялик афюнфурушлар Афғонистонга қараб қолишгани йўқ. Берлиндами ё Мюнхендами яширин ишлаётган лабораториялар уларга қанот бўляпти. Билиш жоизки, кимёвий афюн табиийсига нисбатан анча хавфли, унга ўрганиш, яъни домига тушиш ҳам осонроқ.

Эрон ва Покистон гиёҳвандликка, хусусан афюн етиштиришга қарши қаттиқ кураш бошлагач, Европа афюнфурушларининг асосий эътиборлари энди нотинч Афғонистон ва Марказий Осиёга қаратилди. Уларнинг режасича, Марказий Осиё Афғонистондан оқиб келувчи афюн моддаларни Европага олиб ўтишда бир даҳлиз вазифасини ўташи керак эди. Ундан ташқари бу ерларда, хусусан Қирғизистонда ёввойи тарзда ўсувчи нашазорлар катта бойлик манбаи эди. Ўзбекистонда бу ҳолга қарши жиддий кураш олиб борилмаганида, эҳтимол, улар муддаоларига осонгина эришар эдилар.

Афюнни Марказий Осиё орқали олиб ўтишга ҳали ҳам барҳам берилгани йўқ. Кўнгилни хира қиладигани жойи шуки, барча афюн тўлалигича олиб кетилмайди, маълум миқдори Марказий Осиё жумҳуриятларидаги гиёҳвандлар учун

қолдирилади. Жаҳон кузатувчиларининг маълумоти-га қараганда, Марказий Осиёдаги гиёҳвандлар бир йилда ўн бир тонна (!) афюн истеъмол қилар эканлар. Бу даҳшатли рақам ҳар бир одамнинг юра-гини ларзага келтириши табиий!

Гиёҳвандликнинг тиббий касалликка айланиши-ни кўпчилик билмаслигини инобатга олиб, бу хусус-да ҳам тўхталишни лозим топдим.

Гиёҳвандликнинг касаллик сифатида вужудга ке-лиши, шаклланиши ва ривожланиши уч асосий ало-мат: руҳий боғлиқлик, жисмоний боғлиқлик (бунинг асосий кўриниши илмий тилда «абстинентив син-дром» деб ҳисобланади; «синдром» – келиб чиқиши умумий бўлган ва вужуднинг оғриқли ҳолатини ифодаловчи белгиларнинг мос келиши) ва ўзгарган толерантлик (реактивлик)нинг пайдо бўлиши («то-лерантлик» – атамаси «чидамлилиқ» маъносини англатади), кучайиши ва мустаҳкамланиши билан тавсифланади.

Афюн истеъмол қилиш кўпгина ҳолларда ўзи-га хос бўлган руҳий ҳолат – эйфорияни келтириб чиқариш хусусиятига эгадир. Бунда гиёҳванд кай-фиятининг яхшилангани, тетиклашгани, кучига куч қўшилганини ҳис қилади ва ўзини чексиз им-кониятларга эга бўлган ҳисоблайди. Баъзан эй-фория ҳолатида шахс енгиллик, ўзига ҳос руҳий мувозанатни ҳам ҳис этади. Қатор ҳолларда эйфо-рия субъектив, ёқимли соматик-вегетатив (жонла-ниш, ўсиш) ҳислар билан уйғунликда содир бўлади (яъни танага ёқимли иссиқлик ёйилади). Эйфория ҳолатининг жадаллилиги гиёҳвандликнинг шаклла-

ниш тезлигини белгилайди. Эйфориянинг хусусияти ва кучи бир хил эмас, балки афюн воситасининг тури ва сифатига, миқдори (дозаси) ва истеъмол қилиш усулига (чекиш, ҳидлаш, хапдори (таблетка) ютиш, ёки эм игнасида томирга юборилиши), гиёҳванднинг «малакаси» ва ўзига хос хусусиятларига боғлиқ бўлади.

Афюн мунтазам равишда истеъмол қилинаверилгач, кўп ўтмай, эйфория ҳолати киши учун доимий эҳтиёжга айланади, унда руҳий боғлиқлик (маълум ёқимли туйғуни яна ва яна ҳис қилиш, шунингдек, руҳий азоблардан қутилиш ва ўзи учун қулай бўлган руҳий ҳолатга кириш мақсадида афюн воситасини истеъмол қилишга бўлган онгли ва онгсиз эҳтиёж) ривожланади. Руҳий боғлиқлик бутун руҳий фаолият соҳасини қамраб олади ва ҳар хил кўринишларда намоён бўлади.

Биринчидан, у афюн мунтазам истеъмол қилинган барча ҳолларда (гиёҳвандликнинг барча шаклларида) вужудга келади. Иккинчидан, гиёҳвандда афюнга ноёб нарсага бўлгани сингари ижобий муносабат мустаҳамланиб боради. Яъни дунёнинг лаззати фақат шунда, деган ишончи кучаяди. Учинчидан, боғлиқлик дастлаб эпизодик равишда (доимий эмас, дамбадам), кейинчалик эса мастлик (кайф) ҳолатини ҳис қилишга бўлган турғун истак хоҳишида ифодаланади. Тўртинчидан, гиёҳванднинг руҳий (психик) турмуши ва бошқа шахслар билан муносабатларини, шунингдек, ижтимоий йўналишини ўзгартиради. Бешинчидан, руҳий боғлиқлик узоқ вақт мобайнида сақланиб қолиб, у афюндан ўзини ти-

йишга бўлган уринишлардан (ремиссия даврлари) сўнг гиёҳванднинг уларни яна истеъмол қилишга қайтишида ҳал қилувчи ўрин тутади.

Гиёҳванд афюнни мунтазам истеъмол қила бошлаганидан сўнг маълум вақт ўтгач, унинг миқдорини оширишга эҳтиёж сезади. Чунки аввалги миқдор олдингидек ҳузур бахш этмай кўяди. Унинг вужуди заҳарли воситанинг таъсирига мослашади ва кўникади, миядаги алоҳида қисмлар – «комфорт зоналари»нинг афюнни сезувчанлик даражаси пасайиб боради. Афюннинг тобора ошиб борувчи миқдorigа вужуднинг (организм) бундай мослашиши «ўзгарган реактивлик синдроми» деб номланади. Жиддий эътибор бериш керак-ки, афюн воситаларидан бирини истеъмол қила бошлаган гиёҳванд «бу ишимга истаган вақтимда барҳам беришим, ўзим хоҳлаган пайтда истеъмол қилишим мумкин», деб ўзини тинчлантиради. Бу ўзини ўзи алдашидан бошқа нарса эмас! Чунки вужудга – қон-қонига афюннинг сингиб кетиши ва таъсирининг тобора пасайиши (толерантликнинг ўсиши) оқибатида гиёҳванд аста-секинлик билан миқдорни ошириб бораётганини ўзи ҳам сезмай қолади. Оқибатда афюнга боғлиқликнинг янада оғирроқ шакли – жисмоний боғлиқлик вужудга келади. «Жисмоний боғлиқлик» деганда Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг таърифига кўра, вужуднинг афюнга мослашуви (бошқача айтганда, вужуднинг афюнга қул бўлиши) тушунилади. Бундай ҳол у ёки бу турдаги афюннинг қабул қилиниши тўхтатилганида содир бўладиган интенсив (ортиқ даражада жадал) жисмо-

ний касалликларда намоён бўлади. «Тўхтатиш синдроми» ёки «абстинентив синдром» деб аталадиган бу хасталиклар (кучли бош оғриши, безгак тутиши, қўл-оёқлар суюгини қақшатувчи оғриқ) афюннинг моддалар алмашинувида иштирок этиши ва ушбу восита вужудга киритилмаса, тана аъзоларининг бир меъёрда ишлай олмаслиги туфайли вужудга келади. Абстинентив синдром афюн охирги марта қабул қилинганидан сўнг маълум вақт ўтгач пайдо бўлади. Абстинентив синдром ривожланганида афюнга эҳтиёж эйфория ҳолатига тушиш (яъни хузурланиш) мақсадида эмас, балки оғриқ ва азоблардан қутулиш мақсадида вужудга келади. Шунинг учун ҳам гиёҳванд ўзини бу азоб-уқубатлардан халос этадиган афюни топиш учун ҳар қандай ишга, жумладан, жиноятга қўл уради. Азобдан титраётган пайтда афюни кўрсатиб, «онангни сўйсанг, шуни оласан», дейилса, бу шартни бажаришга ҳам тайёр руҳий ҳолатга келади.

Гиёҳвандликнинг сўнгги босқичи, одатда, шахнинг ахлоқий ва маънавий таназзули (ижтимоий декомпенсация, оиладаги муносабатларнинг бузилиши, жамият ва қонунда белгиланган қоидаларга риоя қилмаслик) ҳисобланади. Гиёҳвандда бундай таназзул алкогольли ичимликларни суиистеъмол қилишдан 15-20 барабар тезроқ вужудга келади.

Баён қилинган фикрлар гиёҳвандлик – касалликдир, деган ягона хулосага олиб келади. Зотан, гиёҳвандликнинг кўринишлари ҳамда унга дучор бўлган кишиларанинг хулқ-атворидаги биологик ўзгаришларни фақат мутахассислар, яъни нарколог-

врачларгина аниқлашлари мумкин. Шу сабабли жонли тилимизда ва матбуотда ёки ҳуқуқшуносликка доир адабиётларда «гиёҳвандликка қарши кураш» деган иборанинг қўлланилиши, юқорида зикр этганимиздек, тўғри эмас. Модомики, гиёҳвандликни касаллик дедикми, унга қарши курашиш эмас, балки уни даволаш керак.

«Гиёҳванд» деган атамани кўп тилга оламиз, ёзамиз. Шу ўринда ҳам бир нуқтага эътибор қаратиш керак: афюнни бир марта истеъмол қилган, орасира оладиган, ҳали бу захри қотилга бутунлай боғланиб қолмаганлар «гиёҳванд», дейилса унча тўғри бўлмайди. «Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунида айтилганидек, тиббий текширишлар натижаларига кўра ташхис қўйилган шахсгина «гиёҳванд» деб аталади. Гиёҳвандлик – эйфорик, тинчлантирувчи, оғриқ қолдирувчи, ухлатадиган, банги қилувчи ёки кўзғатувчи табиий ва синтетик моддаларга патологик (оғир хасталикка) мойил бўлишликни англатади.

Ўсмирлар (вояга, яъни ўн саккиз ёшга етмаганлар) гиёҳвандлиги муаммоси алоҳида масаладир. Афюн моддаларини истеъмол қилишга бўлган ишқибозликнинг бошланиши, шаклланиши, унинг ижтимоий-руҳий механизмлари, руҳий ва жисмоний боғлиқлик динамикасида, «ўсмирлар» ва «катталар» гиёҳвандлигининг босқичларида ўхшашлик бор, аммо фарқлар ҳам мавжуд.

Вояга етмаганлар гиёҳвандлигининг ўзига хос хусусиятларига: биринчидан, афюнни эрта истеъ-

мол қилиш ёш, ҳали чиниқмаган вужуд учун бир неча баробар хавфлироқ эканлигини, чунки ўсмирнинг ақлий ва жисмоний ривожланишида ҳар хил патологияларнинг вужудга келишига сабаб бўлиши мумкинлигини, бинобарин, киши гиёҳвандликка қанчалик ёш ружу қўйса, бунинг оқибатлари янада даҳшатли бўлишини; иккинчидан, ўсмир вужудининг қаршилиқ кўрсатиш даражаси пастроқ эканлигини, шунинг учун ҳам уларнинг афюнга тез кўникишини; учинчидан, афюнга берилиш сабабларининг турлича эканлигини; тўртинчидан, тозарок бўлгани учун қимматроқ сотиладиган афюн воситаларини сотиб олишга пули етмаганлиги сабабли ҳаёти ва соғлиғи учун хатарли бўлган арзон ва сифатсиз моддаларни сотиб олишга мажбурлигини киритиш мумкин. Бу эса ўз навбатида касалликнинг оғир кечиши ва рўй берган оқибатларнинг хусусиятларида намоён бўлади.

Ҳозирги вақтда турли соҳа мутахассислари (биринчи галда тиббиёт ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш идоралари ходимлари) давр эпидемияси бўлмиш гиёҳвандликнинг тарқалишидаги асосий хусусиятлардан бири сифатида афюн истеъмол қиладиган ўсмирлар сонининг кескин ортгани, шунингдек, афюн истеъмол қилишнинг куйи ёш чегараси (дунё бўйича) 10-12 ёшгача пасайганини қайд этмоқдалар. Наркотик мастлик ҳолати ўсмирлар учун жиноий хулқ-атвор детерминациясининг (умумий алоқадорлик ва сабабий боғланиш) муҳим омили эканлиги ҳисобга олинса, бу нафақат тиббий, балки криминологик (жиноятга доир) аҳамиятга

ҳам эга бўлган муҳим муаммо экани ойдинлашади.

Афюн сингари одам вужудига ва руҳиятига салбий зарба берувчи, тафаккурни сусайтирувчи таъсирга эга бўлган кимёвий, биологок моддалар ва дори-дармонлар жуда кўп. Бироқ, улар турли сабабларга кўра (масалан, ижтимоий хавфлилик даражасининг пастлиги, вужуднинг унга қаттиқ ўрганиб қолмаслиги) афюн воситалари жумласига ҳозирча киритилмаган. Ўша кимёвий дориларни суистеъмол қилиш «заҳарвандлик» – «токсикомания» деб аталади. Афюн истеъмол қилиш натижа-сида юзага келадиган ҳолат – «наркотик мастлик», заҳарвандлик моддаларининг таъсири эса «заҳарли мастлик» деб номланади. Токсикомания ҳам заррли ва хатарлидир. Унда ҳам гиёҳвандликдаги сингари боғланиб қолишлик ва ўзгарган реактив-лик кўринишлари пастроқ даражада бўлса-да ўзини кўрсатади. Даража пастроқ бўлишига қарамай, бу моддаларнинг истеъмол қилиниши оқибатида гиёҳвандликдагидан кам бўлмаган руҳий ва жисмоний бузилишларга олиб келади. Шу сабабдан ҳам мутахассислар заҳарвандлик моддаларининг (токсикант) бир қисми афюн воситаларининг расмий рўйхатига киритилиши шарт, деб ҳисобламоқдалар.

XX аср тил бойлигида «наркобизнес» деган атама ҳам пайдо бўлди. Энг ваҳший жиноятлар айнан шу наркобизнес томонидан амалга оширил-япти. Жаҳоннинг кўп мамлакатлари, ҳуқуқ ва тартибот идоралари уларга қарши ҳамкорликда курашмоқдалар. Ўзбекистон бу ҳамкорлик занжи-рининг муҳим ҳалқаларидан бирига айланган. Бун-

дан бир неча йил муқаддам Тошкентда ўтказилган Халқаро семинар-кенгаш бу фикрнинг ёрқин далили бўлган эди. БМТ экспертлари, интерпол зобитлари, божхона ва хавфсизлик хизмати ходимлари, дипломатлардан иборат икки юзга яқин мутахасси афюн моддаларни назорат қилиш бўйича фикр юргизиб, бу соҳадаги Ўзбекистоннинг тажрибасини юқори баҳолаган эдилар.

Наркобизнесга қарши кураш ҳозир авж палласига кирган. Афсусли ери шундаки, бу соҳада мамлакатлар орасида яқдиллик йўқ. Турли мамлакатлар турлича йўл тутишни маъқул кўришяпти. Масалан, Европанинг бир неча давлатлари гиёҳвандларга қарши курашмай, уларга эркинлик яратиб бериш таклифини илгари суряптилар. Бу таклифга кўра, гиёҳвандлик жиноят эмас, гиёҳвандлар тиббий рўйхатда турадилар ва оғир хасталарга доир имтиёзлардан фойдаланадилар, яъни эм игнаси ва қорадори уларга давлат томонидан арзон нархда ёки текинга берилади. Билишимча, Швейцарияда бу соҳада амалий ишлар ҳам бошлаб юборилган. У ерлардаги истироҳат боғлари дам олиш куни гиёҳвандлар ихтиёрига берилиб, қорадори ва эм игнаси билан таъминланадилар. Бу усул ўлимни бўйнига олган чорасиз одамнинг аҳволини эслатади ва ёмон оқибатларга олиб келади.

Айрим мамлакатлар афюн моддаларни ишлаб чиқарувчига, тарқатувчига ва истеъмол қилувчига қарши жазо чораларини кучайтирдилар. Айтиш мумкин-ки, аёвсиз чора кўрадиган бўлдилар. Хитой, Эрон ва Покистонда бу жиноятлар учун ўлим

жазоси белгиланди. Шундай бўлишига қарамай, нар-
кобизнеснинг чекинги йўқ. Покистонда ўлим
жазоси жорий қилинганидан кейин ҳам юзга яқин
гиёҳвандлик лабораториялари аниқланиб, маҳв
этилган. Мамлакатдан олинган маълумотларга
қараганда, у ерда бир ярим миллион одам қорадори
истеъмол қилади. Бу рақамлар кураш учун жазо чо-
раларининг кучайиши ҳам кифоя этмаслигини кўр-
сатади.

Бизнингча, бу хасталикнинг давоси – маънавий
тарбияда. Оиладаги тарбия қандай ва жамиятда бу
борада қандай тарбиявий ишлар олиб бориляпти?
Оила бошлиқлари – ота ва она маънавий жиҳатдан
қандай даражада? Жамиятдаги маънавий ишлар
хўжақўрсинга, юқори идораларга маълумот бериш
учунгина қилинмаяптими? Очиғини айтсам, шун-
дай ҳоллар ҳам учраб турибди.

Бошқа масалаларда лоқайдлик қилиш узрлидир.
Аммо гиёҳвандликка қарши курашни қоғозлардаги
маълумотномаларда олиб бориш зинҳор мум-
кин эмас. Бу курашда бутун халқнинг биргаликда-
ги ҳаракати зарур. Ўзбекистонда гиёҳвандликка
қарши кураш олиб боришнинг яхши намунаси мав-
жуд. Яъни маҳалла аҳлини тўлалигича жалб этиш.
«Битта болага қўни-қўшнилар ҳам ота-онадир», де-
ган ёзилмаган қоидани ҳамма жойда бир хилда жо-
рий бўлиши бу соҳада айниқса қўл келади. Бир куни
эрта саҳарда қариялар билан бирга тўйга бораётган
эдик. Кўчадага ариқ бўйида ўтирган тўрт йигит-
ча дарров саросимага тушиб, ўринларидан турди-
лар. Билсак, тонгда наша чекиб ўтирган эканлар.

Қарияларни кўриб, ўзгаришларининг ўзиёқ уларни тарбиялаш мумкин, деган умидни туғдиради. Қайси маҳаллада гиёҳвандлар кўпроқ экан, демак, ўша маҳаллада қарияларнинг эътибори суст экан. муҳтарам оқсоқолларимиз буни ҳам ўйлаб кўрсала, чакки бўлмайди.

Гиёҳвандлик бир оиланинг ташвиши эмас. Бир маҳалла, бир шаҳар, бир мамлакатнинг ҳам ташвиши эмас. Бу бутунжаҳон ташвишидир. Полшанинг барча аҳолиси гиёҳвандликка қарши курашда яқдил эканликларини изҳор этиб, кўчаларга чиқиб қўлни қўлга берибдилар. Бутун Полша бўйлаб жонли ҳалқа ҳосил бўлибди. Бундай жонли ҳалқа бутун жаҳон бўйича қалбан ташкил этилиши керак. Шундагина гиёҳвандлик маҳв этилади. Шундагина зулмат салтанати чекинади.

МАЪСУМА

*Эри ҳар куни бадмаст эди,
Бироқ, калтакламас эди ҳар куни.
Икки кунда – бир, балки тўрт кунда...
Бешинчи кунга ўтса, ажабланарди маъсума хотин.
У яшарди эрининг калтаги билан,
Ароқнинг бадбўйига кўмилиб яшайверарди.
Ёқмас эди бу ҳаёт, лекин чидарди,
Нолимаган ҳатто онасига ҳам.
Ўғли ўртага тушарди,
қилтириқ қўлларида куч бўлмаса ҳам.
Калтаклардан бенасиб эмасди ўғилгинаси.
Шишиб кетарди баъзан қулоғи,*

пешона ғурраси гўё хусндай...
Ўғилгинаси ранжимай,
ўзи қарғамай,
яшайверишарди кўпнинг қатори.
Ўғил ранжимаса ҳам,
ўзи қарғамаса ҳам,
пивохонадан келди эрнинг ўлиги.
Сассиқ хонада
сассиқ ошнасининг бир мушти билан
кераксиз жонни бера қолибди.
Хотинга юзлаб мушт туширган одам
Битта муштга кўна қолибди.
Кўтариб келдилар
кулфат замбилида
кераксиз бир уюм ахлат мисоли.
Қалбда қайғу йўқ, кўзларда нам йўқ.
Меҳрибонлар таскин берарлар бир-бир...
Хотинда ғам йўқ.
«Султоним!» деб нидо қилмади,
«Вой тўрам!»га тили келмади,
«Шўргинам қурсин», деди пичирлаб.
... Эрсиз яшайди ўшандан бери,
Ўшандан бери яшар калтаксиз.
Кечалари чўчиб уйғонар,
Эри эшикни тепиб очгандай гўё.
Суяклари зирқирай бошлар,
мушт зарбаларини соғиниб.
Уйда тамаки чекилмас,
ароқ ҳиди йўқ.
Тоза ҳавода бўғилаверар,
сиқилаверар юраги.

Ўғил улғайди,
Пешонадан кетди ғурраси,
Андух кетмади юракдан.
«Отангинг қабрига тош қўй тузукроқ».
«Тош эмас, бир арава
шишани қалаштиргайман қабри устига».
«Бунчалар қаҳринг қаттиқ!».
«Менинг эмас, қаҳри қаттиқдир
отамдан қолган ҳаётнинг».
Тош қўйилмади қабрга,
Босиб тураверди
юракни
кулфат тошлари...
Чўкиб кетган эди ароқ тубига
Боланинг болача ширин орзулари.
Яна нима десин?
«Ўлди» деб ачинманг отамга.
Ўлим унга бахтини берди.
Энди уни хўрламас ҳеч ким,
ароқ топиш азоби ҳам тарк этди уни.
Шиша излаб ахлатларни титиб юрмайди.
У ўлиб кетди, ахир,
биз эса яшаяпмиз
у қолдириб кетган ароқ балчиғининг
сассиқ ҳидларига кўмилиб.
Хотираларимиздан ҳам уфуриб турибди
шу ҳид.
Эҳтимол... дўзах ҳам тўлиб кетгандир
бу ҳидга?»
Онага айтмади бу гапни,
дилини куйдириб турса ҳам.

... Кўшни хонада пичирлашар ўғли, келини.
Гап пойлашни муносиб билмас ўзига.
Ўғлининг овози баландласа сал
Юраги қалқиб кетади:
«Отасига ўхшамасин!» -
Худога муножоти шу.
Бирон нима тарақласа
сапчиб туради
келинининг ҳимоясига,
Қулоқлари шишиб кетган шапалоқлардан.
Пешонаси ғурра ўғли...
хайриятки,
хотинни урмайди.
Ўғилчасин чертиб ҳам қўймас.
«Шу ҳам ҳаётми?
Шундай яшаши мумкинми аёлнинг?» -
Бундай ўй келмас хаёлига.
Фақат... эрини соғинади.
Тамаки ҳиди сингиб кетган эски кўйлаги
ёстиғи остида...
Ичкари хонада пичир-пичир...
Дилгир юраги уйғоқ...

«ПАДАРКУШ»

(ҳикоя)

– Прокурорнинг айбловини тушундингизми? Жинойтингизга иқрормисиз?

Соҳиб саволни тушунмагандай суд ҳакамига қараб қолди. Ҳакам, ёшларнинг ўжарлик одатларини билгани учун ҳам, уни қистамади. Узун бўйли, қорачадан келган, майса каби мўйлаби ўзига ярашган бу йигитчани кўриши билан юраги бир ўйнаб кетган эди. Дунёда бир-бирига ўхшаган одамлар кўп. Тақдирнинг қалтис ҳазилимикин, падаркушликда айбланаётган бу йигитча унинг ўғлига жуда-жуда ўхшарди. Агар иккови ёнма-ён турса, кўрган одам улар эгизакмикин, деб ўйлаши аниқ эди.

Соҳибни маҳқамага олиб чиқишларидан олдин қамоқхонадаги ёши катта маҳбуслар унга насиҳат қилиб, «ҳакам билан қораловчининг жиғига тегма», деб тайинлашган эди. Қўллари кишанланган ҳолда бу хонага қадам босиб киргунича прокурорни ҳам, суд ҳакамини ҳам кўрқинчли аждаҳо кўринишида тасаввур этган эди. Ичкари кириб, атрофга аланглаб, дастлаб прокурорни кўрди: ранги оқ сарикқа мойил, гавдаси ёшига ярашмаган семиз, ўттиз ёшлардаги бу одамнинг қарашлари совуқроқ бўлгани билан аждаҳога ўхшамас эди.

Ҳаммадан кейин кириб келган маҳқама ҳакамига кўзи тушгани ҳамон аждаҳо ҳақидаги тасаввури тарқаб кетди. Қомати келишган, қалин қора қошли бу аёлнинг кўзларида меҳр нури бор эди. Истарали бирон-бир аёлни кўчада учратиб қолган онларида

Соҳиб «Менинг онам ҳам шундай бўлсалар эди», деган армон билан хўрсиниб қўярди. Унинг онаси хунук эмас, аксинча, келишган, чиройли. Фақат... юзларида қон йўқ, захил. Кўзлари кулиб турмайди, боқишлари нурсиз... Қарашларида маъно йўқ. Кийимлари ҳам бир аҳволда. Баъзи аёллар топган пулини кийим олишга, пардоз-андозга сарфлайди. Унинг онаси эса...

Ана, ўтирибди...

Ўғлининг темир панжара ортида эканидан афсусланяптими, оқланиб чиқишидан умидворми, билиб бўлмайди.

«Ўғли неча йилга қамалиб кетишини ўйлаб, юраги тилим-тилим бўлиб кетяпти», дейилса, бу аёлни таниганлар гапингизга ишонишмайди. Агар «маҳкамадаги гаплар адо бўлиб, кўчага чиққач, нафсини қандай қондириш ташвишида ўтирибди», дейилса, танимаганлар «наҳотки?» деб ажабланиб, сизни шафқатсиз муболағада айблашади.

Ҳақиқат шуки, ўғлининг қамалиб кетиши ҳам, оқланиб чиқиши ҳам ҳозир уни қизиқтирмайди, чунки ҳар икки ҳолда ҳам бу ўғилдан энди фойда йўқ. Ўн йил муқаддам оналик ҳуқуқидан маҳрум этиб, ўғлини бағридан юлиб олиб, болалар уйига жўнатишганда қайғургани рост. Бироқ, бу қайғу айрилиқ азобини туғдирмагани сабабли тез кунларда унутилгани ҳам рост.

Оналик ҳуқуқидан маҳрум бўлгунига қадар боласидан фойда бор эди. Пулга муҳтож бўлган кезлари уни қабристон дарвозаси олдига олиб бориб қўярди...

бошқа... Соқчилик қилаётган милиса йигит темир панжарани очиб, ўғлини чиқариб юборгани билан у энди «адам ўлди», деб тиланчилик қила олмайди, унга пул берадиган лақма ҳам топилмайди... Ўғли пул топган тақдирда ҳам, қўлига тутқизмайди, аксинча «ароқ ичмайсиз», деб яна юрагини сиқади... Ўн йил аввал ўғлини болалар уйига олиб кетишгач, баъзан ўзи, баъзан эри тиланчилик қилиб кўришди, лекин нафс балосини қондира оладиган миқдорда пул топа олишмай эзилишди. Ана шунақа пайтда ўғлидан айирганларни лаънатлашарди...

Жабрланувчи даъвогар курсисида ўтирган ҳам, хона тўридан жой олган ҳакам ҳам «аёл» ва «она» деган ном билан шарафланади. Лекин уларнинг бири шу шарафга муносибми?

Йигитчага шу савол берилса-ю, у кўп ўйламай, мулоҳаза ҳам қилмай қатъий тарзда «йўқ!» деб жавоб қайтарса хайратланиш керакми?

Она унутиб юборган хўрликлар ўғил ёдидан кўтарилмаган. Мозор яқинидан ўтаётган ҳар одамга мўлтиллаб қараб саховат кутиш, қишнинг совуқ кунларида дилдираб туришларни унутиш мумкин-дир. Лекин мактабга чиройли кийимларда келувчи тенгқурларига ҳавас ва ҳасад билан термилиш, ошхонадан таралаётган ёқимли хиддан бош айланиши, ширин кулчалар олиб, иштаҳа билан еяётганларга суқ билан тикилиш... буларни ҳам унутиши керакми? Тиланчилик билан топган пулларини сўнгги тангасигача қоқиб олишарди. Бир марта ширин кулча олиб ейиш мақсадида пул яширганида... беаёв калтаклашган эди. Отаси ҳам, онаси ҳам кўп

урарди, аммо буниси хотирасига михланиб қолган: Алифбе байрами арафасида калтаклангани эҳтимол, ўлгунича ҳам ёдидан кўтарилмас...

Байрамга тайёргарлик кўрган тенгдошлари ҳам, уларнинг ота-оналари ҳам хурсанд, Соҳиб эса нимадан қувонишни билмас эди. Маъюс болачанинг бетларидаги шапалоқ излари ҳали кетмаган бўлса-да, сўраб-суриштиришга устозининг вақти йўқ эди... Синфдошлари яп-янги кийимларда... Ҳар бола бир ҳарф қиёфасида чиқиб, шу ҳарфда бошланувчи бир байт ўқиган эди. Унга «О» ҳарфи тушгани сабабли устози ёдлатган байтни жарангли овози билан ўқиганди:

*Онангдан бош товлама, ошмасин дарди,
Ҳаёт тожи эрур оёғин гарди...*

Афсуски, байрамга онаси келмаганди...
Шундан сўнг...

Ширин кулчанинг ёқимли ҳиди иштаҳасини қитиқлаганида ўша калтакларни эслаб, болалик нафсини енга оладиган бўлди. Ҳамма-ҳаммасини нутишни истарди... Илло, бу ёқимсиз хотиралар юрагига маҳкам ўрнашиб олган бўлса нима қилсин?

Унутолмайди, бироқ... бу хўрликлар учун марҳум отасини ҳам, рўпарасида фарқсиз ўтирган онасини ҳам айблаш нияти йўқ. Ёмон бўлса ҳам ота-онаси борлигидан рози эди. Ота-онасини бирон марта ҳам кўрмаган тенгдошларининг аламли кўз ёшларига болалар уйида кўп гувоҳ бўлган. У вояга етгач, ота-онаси бағрига қайтишини биларди. «Май-

хўр, бемехр бўлсалар ҳам борликлари яхши», деб ҳисобларди. У болалар эса... ёлғизлик саҳросида улғайиб, яна ёлғизлик бағрига отилажакларидан қайғуда эдилар.

Маҳкама жараёни бошланиб, прокурор айблов сўзларини баён қилаётганида ҳакам унга ажабланиб қараб ўтирди. «Айбланувчи ота ва онасини мажбурлаб уйга қамаб қўйган, сўнг отасини балкондан итариб юборган. Бу жиноятни амалга оширганидан сўнг онасини ҳам ўлдиришни режалаштирган. Уйга эгалик қилиш мақсадида жиноят кўчасига кирган...» Ҳакам милиция терговчиси тўплаган маълумотлар ва хулосалардан хабардор, прокурорнинг ўқиётганлари у учун янгилик эмас эди. Милиция ходимининг ишни енгил-елпи юритишига тушуниши мумкин, лекин прокурорнинг ҳеч бир таҳлилсиз равишда терговчи хулосаларини ўқиб беришига тоқат қилиши қийин эди. «Ўқиётганларига ўзи ишонармикин? – деб ўйлади ҳакам ғашланиб. Кейин фикрига ўзгартиш киритди: – «Иш»ни бошидан-охиригача ўқиб, ўрганиб чиққанмикин? Ҳижжалаб ўқишига қараганда, хулосага саёзгина назар ташлаган. Бунинг рўпарасида фақат «Жиноят кодекси» туради, тирик одамни кўрмайди».

Ҳакам «Иш» билан танишаётганида айбланувчи йигитчага ўн йил бошпана бўлган болалар уйининг рақамини кўриб, енгил сесканган эди. Худо унга чирой ҳам, илм, ҳатто мартаба ҳам берган, бироқ, аёл учун олий ҳисобланган неъматни раво кўрмаган эди. Эр-хотин орасида гўзал муҳаббат мавжуд, афсуски, бу муҳаббатнинг меваси йўқ эди. У кечалари

ухламай, бешик тебратиб чиқишни орзу қиларди. Шу бахтга эришмоқ учун ҳар қандай синовга, ҳатто ҳар қандай азобга ҳам рози эди. Эри билан ажрашиб, бошқа турмуш курса фарзанд кўриши мумкинлигини айтишганда, бу айрилиқ азобига чидай олмаслигини англади. Умид билан ойларни ойларга, йилларни йилларга улаб яшайверишди. Кейин Худо уларга асранди ўғилни берди.

Ўшанда борган эди бу болалар уйига. Уст-боши бут, қорни тўқ етимларнинг кўзларида мунг кўрганда юрак томирлари узилиб кетгандай бўлган эди. Эҳтимол, бу йигитча ҳам бола чоғида умид билан мўлтиллаб қараётганлар қаторида тургандир... Болаларнинг мунгли нигоҳлари унинг хотирасига ўрнашиб қолган, тез-тез кўзғолиб, юрагидаги ғашликни ҳам уйғотиб турарди. Ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилишга оид «Иш»ларни кўришга ҳам тўғри келган. Ваҳший қотилликка доир «Иш»ларни кўришда, сўнг ҳукм чиқаришда руҳи бунчалик эзилмасди. Оналик ҳуқуқидан маҳрум қилишда у аросат даштида ёлғиз қолгандай ҳис этарди ўзини. «Она!» деган шарафли номга арзимайдиган аёлни оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш жазонинг бир тури ҳисобланади. Кеча молдай бўкиб ичиб, гўдакни минг бир азобларга гирифтор этиб, бугун ҳукм ўқилгач, «Боламини бермайман!» деб ғавғо қилувчиларга аслида бу жазо ҳам кам. Лекин ҳакамнинг назарида у чиқарган ҳукмдан «она» номига иснод келтирган виждонсиз хотин эмас, эндиги тақдири нима бўлишини билолмай эзилиб ўтирган гўдак кўпроқ жабр чекарди.

Ҳозир қотилликда айбланаётган йигитча ҳам ўн йил аввал шу ҳолатда бўлган. Фақат ҳозирги дарди,

кулфати бошқа: умидли кўзлари жавдираб, шафқат тилаб боқяпти. Прокурор эса умид нурларини зулматга қориштириб ташляяпти...

Қораловчи ўқиётган сатрлар янгилик бўлмагани боис айбланувчи йигитча ажабланмади. Зоҳиран хотиржам кўринса-да, юрагини тўхтовсиз кемираётган хавотир қуртларига чора тополмай, боши гангиб ўтираверди. Милицияга олиб келинганидан бери терговчи оғзидан айбловларни эшитавериб бешиб кетган. «Жиноят кодексининг 97-моддаси билан айбланияпсан», деган гапни қамоқ камерасидаги катталар «ука, тилингга эҳтиёт бўл, агар биринчи қисмини қўлласа ўн йилдан ўн беш йилгача, кейинги қисмига ўтса, ўн беш йилдан йигирма беш йилгача кетасан», деб тушунтиришгач, хушидан кетиб қолай деди. Терговчи бўйнига илаётган айбларга иқроп бўлмаслик ўжарлик оқибати эмас, балки адолат учун курашишнинг бир кўриниши эди. «Адамни иккинчи қаватдаги айвондан мен ташлаб юбормаганман, ўзлари йиқилганлар», деган ҳақ гапда қаттиқ туравергач, «Сен адангни ғайриқонуний равишда қамаб қўйиб, иккинчи қаватдан ўзини ташлашга мажбур қилгансан», деган айбловга ўтишди. Навбатдаги терговдан сўнг қамоқ хонасига қайтганида бу айблов нимадан иборат эканини ҳам тушунтиришди: «Зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш», деб 138-модданинг биринчи қисмини қўлласа-ю, агар дилидагини топсанг, энг кам маошнинг эллик баробари миқдорида жарима тўлайсан, агар чўнтагига йўл топа олмасанг, уч йилгача ахлоқ тузатиш ишларига ҳукм қилинасан.

Бу ҳали ҳаммаси эмас, бунинг кетида 102-модда турибди. Буни «эҳтиётсизлик оқибатида одам ўлдириш», дейишади. Бунинг ҳам икки йўли бор, йўлини қилолсанг, икки йилгача ахлоқ тузатиш ишлари, сен йўлини қила олмайсан, шунинг учун уч йил қамоқни нақд қилиб беришади. Шунга қараб, ақлингни ишлат... »

Ақлини қандай қилиб ишлатсин? «Адам ароқхўр эди... » дейишга Соҳибнинг тили бормади. Терговчи эса «Мархум нафс балосининг қули эди, ўлимига ўзи айбдор», дея олмади. Йигитчанинг ё зари ё зўри бўлса, эҳтимол, шундай хулосага келиши ҳам мумкин эди. Афсуски, Соҳибда на униси, на буниси бор. Терговчининг сабр косаси тўлиб, муштлири ишга тушгач, вақтинча қамоқ камерасидаги катталар «нимани талаб қилса, «хўп» деявер. Унинг чангалидан қутулсанг бўлгани, судда бўйнингга олмай тураверасан», деб маслаҳат беришди. Қайсарлиги оқибатида Соҳиб яна икки марта калтакланиб, оғрик азобидан ихраниб ўтирганда унга «Қоракуя» лақабли одам яқинлашди. Баданидаги татуировкани кўз-кўз қилиш учун доим яланғоч ўтирувчи, бошқаларни писанд қилмай, улар билан бек мақомида муомала қилувчи бу одам Соҳибнинг ёнига чўкди-да:

– Ҳа, жўжахўроз, акахонинг патларингни юлиб ташладими? – деб ишшайди.

Соҳиб гаплашгиси келмай, юзини бурган эди, «Қоракуя» темирдек бармоқлари билан унинг иягини ушлаб, ўзига қаратди:

– Мен сени қийнаб-қийнаб, эрталабгача одам қилиб беришим керак. Битта мишиқининг айби-

ни бўйнига қўйиб бериш менга чўт эканми?! Қани, танла: оёғингдан осиб қўяйми ё тирноқларинг орасига игна санчайми ё бурнингни куйдирайми? Уялмасдан айтавер, мен қийноқнинг минг хилини биламан.

Соҳиб ундан нафратланиб, яна бошини бурмоқчи эди, темир бармоқлар йўл қўймади.

– Ўжар болаларни яхши кўраман. Сендақаларни қийнаганимда роҳатланиб кетаман. Болалигимда сенга ўхшаган эдим. Биринчи қамалишимда жонимни суғуриб олай дейишган. Ўғирликка тушиб, минг сўмлик нарса олсам, бўйнимга ўн минглик матоҳларни илиб ташлашган. Емаган сомсамга пул тўлаб, қамалиб кетганим алам қилмайди. Ўшанда қийнаганларига ҳозиргача ҳам чидолмайман. Мана энди, сендақа мишиқиларни қийнаб-қийнаб хумордан чиқаман. Хўш, нима қиламиз? Бўйнингга оласанми, терговчининг айтганига «хўп» дейсанми ё бошлайми?

– Мен адамни ўлдирмаганман, – деди Соҳиб унга тик қараб.

– «Адангни ўлдирдингми?» деб сўраганим йўқ. Аданг ўлгиси келгани учун ўлган. Сен итариб юбормасанг, кўчада тошчага қоқилиб кетиб ҳам ўлаверарди.

Неча кунлардан бери шу айб дўли остида эзилётган Соҳиб ўзини тутолмай, бақирди:

– Адамни итариб юборганим йўқ!

– Жириллама, тиррақи! Хўп, мен ишондим бу гапингга, терговчи ҳам ишонади, лекин унинг қоғозлари ишонмайди. Унга қоғоздаги гап керак.

Қоғозига қўл қўйиб берсанг, балки елкасидаги юлдузчаси кўпаяр. Сен қамалишдан қўрқма.

– Қўрқмайман... Лекин адамни ўлдирмаганман.

– Қўрқяпсан... Ҳамма қўрқади. Лекин билиб қўй, қамоқ уйингдан минг марта яхши. Қамоққа тушганимда мен ойимнинг уйига келиб кетгандай маза қиламан. Сенам биринчисида қийналасан, кейин ўрганиб кетасан.

«... кейингисида ўрганиб кетасан?»

Соҳиб унга энди ҳайрат билан қаради: «Нима дегани бу? Яна қамаламанми? Нима учун?..»

«Қоракуя» унинг ҳайратланганидан завқланиб, ишшайди.

– Қамалсанг, сени ўзим ётган колонияга чақиртириб оламан. Агар «эхтиётсизлик оқибатидаги қотиллик» билан кетсанг, уч-тўрт йилда сени бинойи қилиб тарбиялайман. Агар «қасддан қилинган қотиллик»ни бўйнингга қўйишса, кўпроққа кетасан. Профессорликка етишинг учун саккиз-тўққиз йил етади. Кўчада юрганигда одамлар соянгга салом берадиган бўлишади. Қамалмасанг, ўн йилдан кейин ҳам шўлтайиб юрарасан. Ҳаётни қамоқда ўрганиш керак. Кўраётгандирсан, бу ерда ўтирганларнинг ҳаммаси мендан қўрқади. Очқликда учратса, мендан нафратланиб, афтини буриштирарди. Ҳозир ҳам нафратланадию, лекин афтини буриштиришга юраги бетламайди. Ўғрилигимни эшитганинг учун башарамга қарагинг келмаяпти, тўғрими? Майли, сен ҳали думбулсан, кечираман. Ҳов анави мўйловни кўряпсанми? Кеча «мени шайтон йўлдан урди», деб йиғладими? Гапла-

рига сен тушунмадинг. Аслида унинг ўзи шайтон-ни тақалаб, эгарсиз миниб олган. Шайтон «шу одам бор экан, мени яратиб нима қилардинг?» деб ҳар куни Худога нола қиларкан. Шайтоннинг пачағини чиқариб юборган шу одамнинг кимлигини биласанми? Хужжатида «тадбиркор» деб ёзилган. Асли-ни суриштирсанг, у ҳам ўғри. Лекин «ўғриман», дея олмайди. Мен эсам, ўғрилигимни дадил айтаман. Чунки мен ҳалол ўғриман. Бир марта ўшанинг уйи-ни ўмарганман. Бечора, милисага арз қила олмаган. Арз қилса, «шунча бойликни қаердан олган эдинг?» – деган саволга жавоб топиши керак-да. Буларнинг жавоби қуруқ бўлмайди, мен бирни ўмарсам, сув-дан қуруқ чиқиши учун ўнни сарфлаши керак. Шунинг учун қўлдан кетганига чидашдан бошқа иложи йўқ эди. Охири нима бўлди? Қуруқ қоғозда учта фирма тузиб, давлатни чув туширибди. Энди уни ўғирликда айблашади. Мен ҳам ўғриман, лекин ўша билан бирдай бўлиб ўтиришдан номус қиламан. Шу ҳам адолатми? Кимлигимни энди билгандирсан? Билган бўлсанг, айтганимни қил. Агар бўйин тов-ласанг, кекирдагингни бир бурайки, онанг кўзингга кўришиб кетсин. Мен қийнашни бошлаганимда бу-ларнинг биронтаси ҳимоя қилмайди сени. Ҳаммаси ин-инига кириб кетиб, думини қисиб ўтираверади. Бир соат ўйла, кейин қарорингни айтасан.

«Қоракуя» кўрқитмаса ҳам, Соҳиб кейинги тер-говда бўйин эгишга тайёр эди... Эртасига савол-жа-воб бошланмаёқ, терговчи узатган қоғозларга имзо чекиб берди.

Ҳозир яна шуни сўрашяпти:

– Айбланувчи Маҳкамов, саволни тушундингизми?

– Тушундим, – Соҳиб паст овозда шундай деб ютинди. Гўё ёш бошига ҳаёт ёғдирган бутун аламу дардларни ичига ютгандай бўлди.

– Айбингизга иқромсиз?

– Йўқ. Мен адамни итариб юбормаганман... Қамаб ҳам қўймаганман.

– Сиз айбингизга иқроп бўлиб, имзо чекиб бергансиз. Энди тан олмай туришингизнинг сабаби нимада? Тергов жараёнида сизни қийнашдими ё кўрқитишдими?

Дастлабки кўрсатмаларидан тонган ёки ўзгартирган барча айбланувчиларга айнан шу савол берилишини Соҳиб билмасди. Прокурорнинг қоғоздан бош кўтармай эътиборсизлик билан сўраши унга ғалати туюлди. Терговчининг мушти кўз олдига келган, «Қоракуя»нинг пўписасини эслаган бўлса-да, буни айтишга ор қилди. «Мени қийнашди», деса «битта калтакка холи йўқ сўтакмисан?» деган гап чиқадигандай туюлди. Бахтига адвокати гапга аралашиб, мушкулини осон қилди:

– Ҳимоямдаги Маҳкамовнинг айбсиз эканини суд жараёнида исбот этишга тайёрмиз, – деди у. Адвокатнинг дадиллиги йигитчага далда берган бўлса-да, унинг қанақасига исбот қила олишига ҳайрон эди.

– Айбланувчи саволларга жавоб беришга тайёрми?

Савол ҳимоячига қаратилган бўлса-да, ҳакамнинг кўзи Соҳибда эди.

– Тайёр, – деди ҳимоячи, – лекин биз жараённи жабрланувчини сўроқ қилишдан бошлашингизни сўраймиз.

– Бунга ҳаққингиз бор, – ҳакам шундай деб энди аёлга қаради: – жабрланувчи, тулинг, ўзингизни таништириб, саволларга жавоб беринг.

Маҳкама жараёнининг оддий расмиятчиликлари Соҳибга ғалати туюлди. Салгина илгари ҳакам прокурорни таништираётди, «кичик адлия маслаҳатчи» деганида, «прокурор кичик бўлса, демак, менинг ишим ҳам кичкина экан-да», деб ўйлаб, сал енгил тортган эди. Ҳозир онасининг ўзини таништириши ҳам унга ғалати туюлди. «Ҳалигача танишиб олишмабдими?» деб ажабланди.

– Айбланувчи ким, ўғлингизми? – деб сўроқни бошлади прокурор.

– Ҳа... билиб туриб яна нега сўраяпсиз? – деди аёл ажабланиб.

– Саволларимга аниқ жавоб беринг, бу баённома ёзиш учун керак, – деди прокурор дағал оҳангда. Сўнг давом этди: – Қотиллик содир бўлган пайтда сиз қаерда эдингиз?

– Уйда эдим... Устимиздан қулфлаб кетган эди.

Бу жавобни эшитиб, ҳакамнинг кўнгли ғашланди: «Эси жойидами у хотиннинг? «Қотиллик содир бўлган пайтда» деганда прокурор нимани назарда тутганини тушунмадими? Ўғлини қотилликда айблаётганини билмаяпти, шекилли?»

– Прокурорнинг бундай тарзда савол беришига эътироз билдираман, – деди ҳимоячи ўрнидан туриб. – Қотиллик содир этилгани ҳали исбот қилинмади.

– Мен ҳимоячига айбланувчининг иқрорини эслатиб, қотиллик содир этилган жойда, яъни айвон тўсиқларида унинг бармоқ излари борлигини таъкидлаб ўтаман, – деди прокурор, унга норози қиёфада боқиб. Гарчи ҳимоячига қараб гапирган бўлса ҳам, Соҳиб унинг кўзларида «менга ким қарши гапирса нақ мажақлаб ташлайман», деган маънони уқиб, чўчиди. Ҳимоячи эса уни қойил қолдириб, чўчимайди, яна дангал қарши гапирди:

– Ҳимоямдаги Маҳкамовнинг айблов хулосасига муносабатини ҳаммамиз эшитдик. Бармоқ излари борлиги эса ҳеч нимани исбот этмайди. Маҳкамов шу уйда яшаганидан кейин бармоқ излари бўлиши табиий. Ахир уйда қўлқоп кийиб юрмайди-ку?

– Ҳимоянгиздаги Маҳкамовнинг, – прокурор энди киноя оҳангига ўтди, – уйга эга чиқиш мақсади борлиги ҳам табиийми?

– Мен жабрланувчи тўққизинчи ёки тўртинчи қаватдан эмас, иккинчи қаватдан йиқилганига маҳкама жараёни иштирокчиларининг диққатини тортмоқчиман. Айвоннинг пастки қирраси билан ергача бўлган масофа салкам икки ярим метрни ташкил қилади. Агар ҳимоямдаги Назаров отасини итариб юборган тақдирда ҳам у ўлмаслиги мумкин эди. Ўлдириш қасдидаги одам намоийшкорона ҳаракат қилмайди.

– Намоийшкорона ҳаракатида аниқ мақсад мавжуд эди: «эҳтиётсизлик оқибатида йиқилиб тушган», деб ишонишимизни истаган.

– Баҳсни эртароқ бошлаб юбормадиларингизми? – деб ҳакам уларни тўхтатди. – Жараёнга алоқадор саволлар беришингизни сўрайман.

– Жабрланувчи, айтинг-чи, эрингизнинг ўзи йиқилиб тушдими ё ўғлингиз итариб юбордими?

Аёл бир ўғлига, бир прокурорга жавдираб қаради-ю, паст овозда: «эсимда йўқ», деди.

– Дастлабки терговда «итариб юборди» дегансиз?

– Эсимда йўқ... балки итариб юборгандир...

– Ойи, ёлғон гапирманг, мен уйда йўқ эдим! – деб бақириб юборди Соҳиб.

– Айбланувчини огоҳлантиришингизни сўрайман, – деди прокурор қатъийлик билан.

– Айбланувчи, агар ўзингизча бақириб, иш юришимизга халал берсангиз, сизни чиқариб юбориб, жараённи иштирокингиз давом эттирамиз. Ҳимоячи, буни тушунтириб қўйинг, – деди ҳакам қошларини чимириб.

Жабрланувчи бир тоғдан, бир боғдан келиб, прокурорни ҳам чалғитиб юборди. Шунда ҳимоячи яна ўрнидан туриб, сўроққа аралашишга мажбур бўлди:

– Воқеа содир бўлган куни жабрланувчи тиббий кўрикдан ўтказилганда қон таркибида алкоголь мавжудлиги ҳақидаги маълумотнома «Иш»нинг ўн тўққизинчи саҳифасида қайд этилган. Демак, у аслида нима бўлганини фаҳмлаши қийин. Ундан ташқари, кўп йиллар тўхтовсиз майхўрлик қилиш оқибатида унинг руҳиятида салбий ўзгаришлар юз бериши мумкинлиги тергов давомида яхши ўрганилмаган. Шунинг учун унинг кўрсатмаларига танқидий муносабатда бўлиш керак, деб ҳисоблаймиз.

– Биз ҳозир жабрланувчининг майхўрлигини муҳокама қилаётганимиз йўқ. Эси паст ёки соғ эка-

нини ўғли айта қолсин: Маҳкамов, онангизда жин-
нилик аломатларини сезганмисиз?

Буниси қизиқ бўлди-ку?! Олдин «отамни ўлдир-
ганман», деб тан олишга мажбур қилишувди, энди
«онам жинни, ароқ миясини суюлтириб ташлаган»,
десинми? Соҳиб нажот кўзи билан ҳимоячисига
қаради.

– Мен қатъий норозилик билдираман, – деди
ҳимоячи.

– Норозилик қабул қилинди, – деди ҳакам, сўнг
прокурорга танбеҳ берди: – Бунақа саволлардан
ўзингизни сақланг.

Прокурор бошқа саволи йўқлигини айтгач, сўроқ
навбати ҳимоячига тегди:

– Айтинг-чи, нима учун сизларни ота-оналик
ҳуқуқидан маҳрум қилишган?

– Қўшнилардан чақув бўлган...

– Сиз оналик, эрингиз оталик ҳуқуқидан маҳкама
хукми билан маҳрум қилингансиз. Маҳкама битта
чақувга асосланиб ҳукм чиқармайди. Ўша маҳкама
маълумотларига кўра, болани тиланчиликка маж-
бур қилгансизлар, бола кўпинча оч-наҳор қолган,
уни ургансизлар. Буни қўшнилар аниқ далиллар би-
лан исботлашган.

– Қўшнилар чақишган... – деди аёл ерга
қараганича. У ўзи тўқиган ёлғонга бошқаларни
ишонтира олмаслигини билгани учун ҳам бошини
эгиб олди.

– Ўғлингизни кўргани болалар уйига неча маро-
таба боргансиз?

– Эътироз билдираман, – деди прокурор ўтирган
жойида. – Қотиллик ишига бунинг нима алоқаси бор?

– Эътирозингиз қабул этилмаиди, бундан кейин ўтирган жойингизда гапирмаслигингизни илтимос қиламан, – деди ҳакам унга, сўнг аёлга қаради: – Жабрланувчи, ҳимоячининг саволларига жавоб беринг.

– Кўп борганман...

– Болалар уйининг раҳбари берган маълумотномага қараганда, жабрланувчи бирон марта ҳам бормаган. Севинч Комилова деган аёл мунтазам хабар олиб турган. Бу маълумотнома «Иш»нинг йигирма учинчи саҳифасидан ўрин олган.

– Ҳа, шундай маълумотнома бор, – деб тасдиқлади ҳакам.

«Иш» билан танишиш жараёнида бу маълумотномани ўқиб, этлари жимирлашиб кетган эди. «Боласини соғинмайдиган она ҳам бор эканми дунёда?» деб ўзига-ўзи савол берган, бироқ, жавоб топмаган эди. Ҳимоячининг шу ҳолатга урғу беришидан у мамнун бўлди.

– Сизларни ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш масаласи икки марта кўрилган, – деб давом этди ҳимоячи. – Биринчисида катта ваъдалар билан қутулиб олгансиз. Жабрланувчи, айтинг-чи, Севинч Комилова кимингиз бўлади?

Аёл «нега уни эслаб қолдингиз?» дегандай ҳимоячига савол назари билан қараб, паст овозда жавоб қайтарди:

– Қайин эгачим...

– Ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум этиш ҳақидаги масала биринчи марта кун тартибига қўйилганда Комилова болани боқиб олиш истагида сизларга мурожаат қилгани ростми?

– Эсимда йўқ...

– Эсингизга солишимиз мумкин: сиз Комилованинг таклифни қабул қилгансиз, бироқ эвазига катта пул сўрагансиз?

– Ёлғон! – деб юборди аёл, кейин лаблари титраб, қўшиб қўйди: – Сўрамаганман...

– Ана кўрдингизми, ҳаммаси бирданига эсингизга тушди. Бу далилдан тона олмайсиз, мен жабрланувчининг ўн бир йил муқаддам ўз боласини сотишга уринганлигига маҳкама жараёни иштирокчилари диққатини қаратмоқчиман.

– Норозилик билдираман, – деди прокурор ўрнидан туриб. – Биз ҳозир бола сотиш ишини кўраётганимиз йўқ. Ўтган иш ўтиб кетган.

Ҳакам она сифатида бу ярамасликни четлаб ўта олмас, лекин маҳкама жараёнига доир қонунга бўйсуниб, прокурорнинг эътирозига қўшилишга мажбур эди. Шу боис ишончсиз оҳангда:

– Норозилик қабул қилинди, – деди. – «Иш»га алоқаси бўлмаган воқеалар бизни қизиқтирмайди.

– Биримиз «эсимда йўқ», иккинчимиз «ўтган иш ўтиб кетди», десак, ҳақиқатнинг асосини қаердан қидирамиз? – деди ҳимоячи қатъийлик билан. – Иккинчи қаватдан йиқилиб ўлган марҳум ва асоссиз далиллар қурбони бўлиб ўтирган айбланувчи... «Иш»га алоқаси бор воқеа шундангина иборатми?

– Мақсадингизни очикроқ айтинг, – деди ҳакам унинг сўзини бўлиб.

– Ҳимоямдаги Маҳкамов прокурор томонидан Жиноят кодексининг 138-моддаси билан ҳам айбланган. Маҳкамовни шу ишни қилишга мажбур этган сабабларни аниқлашимиз керак эмасми?

– Яхши, у ҳолда мен Комилова чақирилиб, сўроқ қилиниши керак, деб ҳисоблайман, – деди прокурор.

Севинч Комилова маҳкамага чақирилмагани сабабли ҳакам прокурорнинг талабини инобатга олиб, уч кунлик танаффус эълон қилди-да, «уч кун бу йигитчага уч йиллик руҳ азобини беришини ҳис қилмайманми? Бунга мени сиз мажбур этдингиз», дегандай ҳимоячига норози қиёфада қаради. Ҳимоячи эса айбини билгандай бош эгди. Маҳкама жараёни бошланмай туриб у Комиловага учрашган, унинг дардли баёнини эшитган эди. «Шу гапларни бориб айтишингиз керак», деганда унамади. «Жиянингизнинг ҳимояси учун зарур», деса ҳам «ошкор қилсам, укамнинг арвоҳи чирқирайди», деб ўжарлик қилди. Уч кун ичида фикридан қайтиб, маҳкамага келса келди, бўлмаса... Ҳимоячи эски гапни қўзғаб, ўз бошига ғалва орттирган бўлиб чиқадими?

Прокурор ҳакамнинг қароридан мамнун бўлиб, қоғозларини тезгина тахлаб, жилдига солди-да, «хайр», дегандай бош ирғаганича чиқиб кетди. Аслида Комиловани сўроқ қилишнинг у учун зарурати йўқ эди. Маҳкама ишида танаффус эълон қилинишига баҳона излаб ўтирганида ҳимоячи унинг муаммосини осонгина ҳал қилиб берди. Маҳкама биноси яқинидаги машинада бетоқат кутаётган ошналарига қўшилди-ю, қишлоғидаги тўйга жўнаб қолди.

Одамлар тарқагач, ҳакам уни хонасига чақириб, суҳбатлашмоқчи эди. Албатта, «йигитчага ортиқча зуғум қилаверманг, айбловга доир даъволарингиз

мантиқ доирасида бўлсин», деб очикчасига айтолмасди. Шундай деса, «еган оғиз уяляптими?» деган маломат тошлари остида қолиб кетиши аниқ эди. Ҳакам бу прокурорнинг қилиқларини яхши биларди. У узоқ давом этаётган бир «Иш» бўйича ҳакамни гўё инсофга чақириб, бу «инсофнинг ўзига яраша баҳоси» борлигига шама қилган эди. Ҳакам кўнмагач, маҳкаманинг кейинги мажлисида беҳурматлик қилишдан тоймаган эди. Ҳакам унинг одобсизлигидан ранжиди, «бирон-бир каттанинг жияни бўлгани туфайли димоғига қурт тушгандир», деган ўй хаёлига келган бўлса ҳам чўчимасди. Прокуратура раҳбариятига расмий равишда маълум қилинган, унинг ҳайфсан билан жазоланганидан билдики, суянадиган тоғи бақувват эмас экан.

Қисқа муддатда яқунланган бугунги жараён чарчатиш даражасига етмагани билан, ҳакам толиқди. Ҳали ҳукм чиқаришига анча вақт борлигига қарамай, йигитчанинг тақдири уни ташвишга сола бошлаган эди. У совиб қолган чойдан бир хўплам ичди-да, деразага яқинлашди. Маҳкама биносидан сал нарида ёлғиз турган аёлга кўзи тушиб, уни кузатди.

Аёл ниманидир эслагандай, орқасига ўгирилди, югурик назари кимнидир излади. Эҳтимол, яқинларидан кимнингдир пайдо бўлишини, кўнглини кўтарадиган сўзларни айтиб, таскин беришини кутгандир? Бир неча дақиқа муқаддам бу аёлдан нафратланган ҳакам энди унинг ҳолига ачинди. «Яқинда эрини қаро ерга топширган, энди ўғлидан ҳам ажраётган аёлга наҳот ҳеч кимнинг раҳми келмаса? Наҳот ҳамдард топилмаса?!» – деб ўйлади.

Аммо ачиниш ҳисси узоқ сақланмади, қизиб турган темирга томган томчи мисол «жиз» этди-ю, йўқолди.

«Ўғлидан ажраётган аёл», дедимми? Ўғлидан аллақачон ажраган эди-ку? Ҳозир унга ўғил керакми? Нима учун? Аёл ҳомиласида бола пайдо бўлганини билган онидан бошлаб, ҳали фарзанди туғилмасиданок, унинг камолини кўришни орзу қила бошласа керак. Бу хотин нимани орзу қилган? Орзу учун юрагида жой бўлганми?»

Кўчада турган аёл чорасизлик ҳукмига бўйсуниб, аста юра бошлади. Уч-тўрт қадам босгач, тўхтаб яна ўгирилди. Ҳакам унинг кимнидир умид билан кутаётганини сизди. Унга бошқа қарагиси келмай, деразани ёпди-да, жойига қайтди. Бирок, ўрнига ўтиргиси келмади. Қўлига «Иш»ни олиб яна варақлади. Ҳар бир саҳифаси яхши таниш бўлса-да, бирон янгилик чиқиб қолишига умид қилгандай кўз югуртирди. Шу пайт телефон жиринглади:

– Терговга қайтарилган «185- Иш» бўйича қўшимча маълумотларни олиб, ҳозир шаҳар маҳкамасига етиб боринг.

Бошлиқ бугун бошланган маҳкама жараёни билан қизиқмади, аксинча, совуқ оҳангдаги буйруқ билан чекланди. «185-Иш»ни кўриш жараёни салкам икки ой давом этиб, кеча натижасиз тугалланган, далиллар ва кўрсатмалар етарли бўлмагани учун «Иш» терговга қайтарилган эди. Бошлиқ кечанинг ўзида бу борадаги эътирозини билдирганди, демак, юқори раҳбарлар ҳам бундан норози. Ҳакам аввал ҳам шунга ўхшаш ҳолатлар учун танбехлар

эшитгани сабабли, ортиқча ҳаяжонланмади ҳам, хавотирга ҳам тушмади. Керакли ҳужжатларни олиб, ташқарига чиқди. Даҳлизда рўпарадан келаётган ҳимоячини кўриб, қадамини секинлатди. Ҳимоячи унга яқин келгач, тўхтади:

– Балоғат ёшига етгани билан ҳали болаликнинг ғўрлиги бор. Танаффусдан мақсадни тушунтиришим қийин бўлди. Иш бугуннинг ўзида яқунланиб, кутулиб кетишига умид қилиб ўтирган экан.

– Умидни ким уйғотган? Ўзингиз эмасми? – деди ҳакам норози оҳангда. – Комилова масаласида ҳам ўзингиз ғўрлик қилдингиз.

Ҳакам бошқа сўз айтмай, йўлида давом этди. Ҳимоячи унга эргашиб, мақсадини тушунтирмоқчи эди, «бирга келаётганимизни прокурор кўрса, хаёлига бир эгри фикр келади», деган мулоҳазага бориб, тўхтади.

Кўчадаги аёл ҳакамни кутаётган эди, унинг зинадан тушаётганини кўриб, пешвоз чиқди. Ҳакамнинг у билан гаплашгиси йўқ бўлса-да, умидли нигоҳга эътиборсиз равишда ўтиб кета олмади. Аёл ийманмади, гап тополмай, тараддудланмади ҳам:

– Ўғлимга неча йил берасиз? – деб дангал сўради.

Ҳакамнинг келтирган бу кутилмаган саволга жавоб бермасдан ўтиб кетаверса бўлаверарди. Тушунтиришга тоқати ҳам, вақти ҳам йўқ эди.

– Агар жинойти исботланса, ҳукм шунга яраша бўлади, – деб йўлида давом этмоқчи эди, аёл яна сўради:

– Исбот қилинмаса-чи?

– Исбот қилинмаса... уйингизга олиб кетасиз. Шоду хуррамлик билан яшайверасиз.

– Менинг ароқ ичишимни баҳона қилишиб, болалигида тортиб олишган эди. Энди сиз қамамоқчимисиз? Уни қамаманг, биттагина ўғлим бор, у мени боқиши керак.

Бу гапдан ҳакамнинг боши зирқираб кетди. «Биттагина ўғлинг борлигини энди билдингми? Керак-сиз матоҳдай қарамай қўйганинда нимани ўйлаган эдинг? Нега энди у сени боқиши керак?» – деб ғазаб ўқларини сочгиси келди-ю, ўзини босди. Аёлга нафрат билан қараб қўйиб, тез-тез юриб кетди. Манзилига бора-боргунича аёлнинг гаплари бошига гурзи мисол урилаверди:

... биттагина ўғлим бор...

... у мени боқиши керак...

Чақалокларини кўтаришга эриниб, аравачагами ё халтачагами ё саватчагами солиб юрган жувонларни кўрганида болани улардан тортиб олгиси келарди. Хатто «Худо сенга буюк неъмат берибди, шукр қилиб, бағрингга босиб юрмайсанми?!» деб хайқиргиси келарди.

Аввалги ҳафта ҳамкасб дугонаси бир кампирнинг аризаси бўйича очилган «Иш»ни кўриб чиққанини айтиб берганда ҳам шундай ҳолга тушган эди. Қариялар уйда яшаётган кампир «ўғлим менга қарамай қўйган», деб маҳкамага арз қилибди. Фарзандлик бурчи Конституциянинг қайси бандида қайд этилгани-ю, бурчни бажармаганлик учун қайси модда билан қандай жавобгарликка тортилишигача аниқ кўрсатиб ёзибди. Ўғил: «Кичкиналигимда мени

болалар уйига ўз кўллари билан топширганларида мен қариялар уйига олиб келиб қўйсам нима бўлибди. Қайтар дунё-да», дебди. Кампир: «Мен давлат ишлари билан эдим», деб баҳона қилса, ўғил «Мен ҳам иш билан бандман», дебди. «Ҳақ ўғил томонда бўлса ҳам, кампирнинг фойдасига ҳукм чиқардим, нима қилай», деб афсусланган эди ҳамкасби. Ҳакам ҳозир шуни эслади.

«Ўғлим адолатсизлик қурбони бўлмасин», демади...

«Ўғлим мени боқиши керак» деди...

Орадан уч кун ўтиб маҳкама жараёни давом этди. Бу кунлар ичи қандай оғриқ дардлар исканжасида яшаганини Соҳибнинг киртайган кўзлари ошкор қилиб турарди. Ҳакам унинг сўлғин чехрасига қараб, ачинди. Чорасизлигидан эса афсусланди.

– Гувоҳ Комилова келдими? – деб сўради котибадан.

Котиба барча гувоҳлар келганини маълум қилгач, Севинч Комиловани чақирди. Бошига рўмол ўраган, қошлари ўсма юқидан қорайган ўрта ёшлардаги аёл кирган заҳоти Соҳибга қаради: титроқ лаблари йиғини, қуюқ киприклари кўз ёшлари йўлини тўсди. Уни кўргач, йигитчанинг ҳам кўзлари пирпирлади, югуриб бориб қучиб олишни истагандай аста ўрнидан турди. Сўнг айти ошда чорасизлик омбуридан қутилиш мумкинмаслигини эслаб, яна ўтирдида, бошини эгиб олди. Ҳакам унинг аҳволини сезди. Расмиятга кўра, гувоҳ ўзини танитаётганида кулоғи унда, нигоҳи эса жабрланувчида бўлди. Хаёлида уйғонган «Айбланувчи билан гувоҳни эзаётган дард

бу аёлда бормикин?» деган саволига жабрланувчининг маъносиз қарашидан жавоб ололмади. Гувоҳ химоя томонидан тавсия этилган бўлса ҳам, унинг чақирилишини аввалги мажлисда талаб қилгани сабабли сўроқни прокурор бошлади:

– Жабрланувчини танийсизми?

– Танийман... – Комилова шундай деб хўрсинди. – Боламнинг ўрнига шу алвасти ўтириши керак эди. Укамнинг ажалидан олдин ўлиб кетишига шу сабабчи.

– Укамни вақтида тўғри йўлга солганларингда бошимизга бунақа кулфат ёғилмас эди. Сенлар туфайли мен бахтиқаро бўлдим! – деб бақариб юборди аёл.

– Укамни тинч қўй, арвоҳини чирқиратма. Уни сен абгор қилдинг, – деди гувоҳ ҳам овозини балан-длатиб.

– Бир-бирингизга бақирманглар, – деб тартибга чақирди ҳакам. – Гувоҳ, сиз фақат саволга жавоб беришингиз керак, бошқа гапга чалғиманг.

Севинч Комилова бу танбеҳни қабул қилиб, бош ирғади. Бир гап билан ҳасрат чўғлари титилган жабрланувчи эса ўрnidан туриб кетди:

– Ким кимни абгор қилди?! Айт, булар ҳам эшитсин! Укам мени зўрлаганида қаматиб юборишим керак эди, қамокда чириб кетса, бу кўргуликлар йўқ эди.

– Энди укам зўрлаган бўлиб қолдимиз? Укамнинг қўйнига кириб олиб, оиласини бузган суюқоёқ сенмидинг ё бошқасимиди?

– Оиласини ўзинг бузгансан, «туғмас хотинингни қўйиб юбор» деяверганингдан кейин укам менга

илакишган. Туғмас хотини борлигини мен кейин билганман.

Бу гап юрагига найзадек санчилиб, ҳакам столни муштлаганини ўзи ҳам билмай қолди:

– Жим бўлинглар! – деб бақирди.

– Жабрланувчи жараёнга халақит беряпти, уни чиқариб юборишингизни сўрайман, – деди химоячи.

– Жабрланувчи гувоҳ томонидан ҳақорат қилиняпти, – деди прокурор.

– Сизлар ҳам жим бўлинглар! – деди ҳакам ғазаб билан.

Хонага бир неча нафаслик сукут чўкди.

– Гувоҳ, ўзингизнинг болангиз борми? – деди прокурор жимликни бузиб.

Унинг саволи жабрланувчининг гапини давом эттиргандай туюлиб, ҳакам ғашланди, қошларини чимириб, прокурорга қаради:

– «Иш»га алоқадор саволлар беришингизни сўрайман, – деди совуқ оҳангда.

– Бу саволга бериладиган жавоб муҳим, – деди прокурор ўжарлик билан.

– Ўзимники тўртта, Соҳибжонни қўшиб, ҳамиша бешта дейман, – гувоҳ гапира туриб йигитчага «Ҳали ҳам ўз боламдай кўраман, сенда айб йўқ», деган маънода қаради.

– Агар ўзингиз туғмаганингизда, бола боқиб олишингизга тушунардим. Тўртта болани туғиб қўйиб, яна бола боқиб олишга сизни нима мажбур қилди?

Ҳакам прокурорга бақариб юбормаслик учун, кўзларини ундан олди.

– Ўз жиянига қарашга ҳам бир нима мажбур қилиши керакми? Сизнинг жиянингиз мозор олдида гадойлик қилиб турса, индамай ўтиб кетаверармидингиз?

– Менинг жияним билан ишингиз бўлмасин, бу – биринчидан, иккинчидан гувоҳ прокурорга савол бермайди, аксинча, прокурорнинг саволига жавоб беради. Адвокатингиз ўргатмадими? Демак, сиз исноддан қутилиш учун жиянингизни боқиб олмоқчи бўлгансиз, шундайми?

– Исноди ўз йўлига. Бунақа аҳволдан уялмай юрганлар ҳам сон мингтадир. Мен жиянимнинг ойнаҳор юриб, ўлиб қолишидан кўрққан эдим.

– Менга бир нарсани аниқ тушунтириб беринг: болани боқиб олмоқчимидингиз ё сотиб олмоқчимидингиз?

– Сотиб олмоқчи? – гувоҳ бир жабрланувчига, бир айбланувчига қараб, гангиди: – Қайси гўрдан топдингиз бунақа гапни?

– Гўрдан топмадим, адвокатингиздан эшитдим.

– Норозилик билдираман, – деди ҳимоячи шарт ўрнидан туриб. – Олдинги мажлисда жабрланувчи пул сўрагани ҳақида гап борган. Сотиб олиш билан пул сўраш – бошқа-бошқа тушунча.

– Норозилик қабул этилди, – деди ҳакам унга мамнун боқиб, кейин прокурорга жиддийлик билан қаради: – Айтилаётган гапларга диққат қилишни тавсия этаман.

– Яхши, демак, сотиб олишга уринмагансиз, аксинча, жабрланувчи сиздан пул талаб қилган. Нега бера қолмадингиз ўша пулни?

– Нега беришим керак? Уч-тўрт кун бўкиб ичиб, совуришлари учунми?

– Жабрланувчи, гувоҳнинг даъвосини тасдиқлайсизми? Сиз пул сўраганмисиз?

Аёл қайин эгачисига ўғринча қараб олгач, «сени сотмоқчи эмасдим, ишонма бу гапларга» дегандай ўғлига тикилди. Прокурор саволни такрорлагандан сўнг иложсиз аҳволда, паст овозда тан олди:

– Сўраганман... – Тан олди-ю, ўғлининг кўзларидан отила бошлаган нафрат учкунларидан омон қолиш мақсадида тез изоҳ берди: – Лекин бола учун сўрамаганман, эримни даволатмоқчи эдим.

– Эрингиз ўлганда бу опаси жанозага келдимми?

– Келмадим, биз беҳабар қолдик – деб келини ўрнига ўзи жавоб берди Комилова. – Соҳибжон довдираб қолган, бу алвасти эрини тупроққа топширдими ё кетмондаста кўмдимми, ҳали ҳам фаҳмига борма гандир?

Прокурор яна икки-уч чалғитувчи савол бергач, тинчланди. Ҳимоячи ортиқча савол бермади. Шундан сўнг ҳакамнинг ижозати билан ҳимоячи Соҳибни сўроқ қилишни бошлади.

– Фожа содир бўлган вақтда қаерда эдингиз?

Саволнинг бу тарзда берилиши прокурорга ёқмай, «фожа» эмас, «қотиллик содир бўлган пайтда», деб ўзича тўнғиллаб қўйди. Соҳиб ҳимоячисига умид кўзлари билан қараб тургани учун унинг норозилигини сезмади.

– Ишда эдим.

– Қаерда ишлайсиз?

– Мошина тузатадиган устага шогирд тушганман. Мошинанинг пачоғини тузатамиз.

– Айбланувчининг эрталаб ишга келгани, кун бўйи хизматда бўлганини исбот қилувчи устанинг ва яна икки ишчининг кўрсатмалари «Иш»нинг ўттиз еттинчи саҳифасида берилган, – деди ҳимоячи ҳакамга қараб. – Бундан ташқари уста гувоҳ сифатида келган. Чақиришингизни кутиб ўтирибди.

– Устани чақиришга ҳожат йўқ, деб ҳисоблайман. Чунки айбланувчи ва ҳимоячи айтаётган устахона аслида йўқ, – деди прокурор.

– Нега йўқ бўларкан? – деб эътироз билдирди ҳимоячи унга.

– Устахона рўйхатдан ўтмаган, ғайриқонуний равишда иш юритган. Прокуратура ҳали бу масаланинг тагига етади.

– Томонлар, чалғиманглар, – деб икковига танбеҳ берди ҳакам.

– Сиз бир бошдан бор гапни айтиб беринг, – деди ҳимоячи Соҳибга. Унинг овозидаги меҳрибонлик оҳанги йигитчага далда бериб, аввалига тутила-тутила сўзлади, кейин равон гапира кетди.

Болалигида кўрган хорликларини тилга олишни истамади. Гапни балоғат ёшига етиб, уйига келган кунидан бошлади:

– Уйга келсам... – деб тутилди.

– Дадил айтаверинг, ҳеч нарсани яширманг, – деб далда берди ҳимоячи.

– Иккалалари маст экан. Балконга битта эски кўрпача ташлаб ётдим. Эртасига пешинга яқин уйғонишди. Аввал адам уйғониб, «нега келдинг?» деб сўрадилар. «Бутунлай келдим», дедим.

Соҳиб «бутунлай келдим», деганидан сўнг адасининг қувонишини, ҳеч бўлмаганда пешонасидан

ўпиб қўйишини кутган эди. Афсус, ундай бўлмади, адаси шишган қовоқларини кўрсатгич бармоғи билан обдон уқалаб, кўзларини баттар қизартирди-да, гаранг аҳволидан қутула олмай, «пулинг борми?» деб сўради. Бир ҳафта олдин Севинч аммаси болалар уйига борганида пул бериб, «уйга қайтганинда ишлатарсан, ота-онангга билдира кўрма», деб тайинлаган эди. Шу сабабли «менда пул нима қилади?» деб жавоб берди. Адаси «ҳа, шохи йўқ ҳўкиз», деб ғўдраниб, юмалаб ётган шишани олди-да, юқини пиёлага томизди. Кейин ўғлига ғазаб билан тикилди:

– Бўйингни қара, ҳўкиз, шу сўхтанг билан шўп-пайиб кириб келдингми? Қачонгача сени боқишим керак?!

Болалигида бунақа аҳмақона гапларни кўп эшитгани учун, адасидан хафа бўлмади. Ошхонага кирди, чойнакка сув қуйган эди, тагидан тома бошлади. Эскиргани учун тешилганмиди ё оловда қолиб кетганиданми, билолмади. Сири кўчган чўмични сувга тўлдириб, оловга қўйди...

Соҳиб буларни эслади-ю, айтмади.

– Кейин ойим уйғониб чой дамлаб бердилар. Бирга нонушта қилдик, – деб ёлғон гапирди.

Аёл ўғлининг ёлғон сўзлашга мажбур бўлаётганини фаҳмламади. Чиндан ҳам шундай бўлгандек, бепарво ҳолатда эшитиб ўтираверди.

– Кейин... биллалашиб уйни йиғиштирдик. Битта хонани менга беришди. Кўчага чиқувдим, Уста амакимни кўриб қолдим. Уста амаким адам билан бир синфда ўқиган эканлар. Мени шогирдликка

олиб, иш ҳақи бериб турдилар. Пул топаётганимни билдирмадим. Пул тўплаб, ота-онамни касалхонага ётқизмоқчийдим, Уста амаким «фойдаси йўқ», дедилар. Маҳалла икки марта мажбурлаб ётқизганида қочиб келишган экан. Кейин «бир ҳафта кўчага чиқармасанг, ичкиликдан қайтиб қолишади», дедилар. Кейин... ўша куни ухлаб ётишганда устларидан қулфлаб кетдим.

– Эшикни бир марта қулфладингизми ё бу ҳол аввал ҳам бўлганмиди? – деб сўради ҳимоячи.

– Бир марта беркитдим.

– Демак, эшикни қулфлаб қўйишни уста амакин-гиз ўргатган, ўзингизда ота ва онангизга нисбатан нафрат бўлмаган, қасос олишни ҳам ўйламагансиз? – деб ҳимоячи Соҳибнинг жавобига ойдинлик киритди. Бу прокурорга ёқмай, гапга аралашди:

– Наҳотки, – деди у ўрnidан туриб. – Қўшнилар гувоҳлик беришига қараганда, болалигингизда ота-онангиз сизни кўп хўрлашган. Кейин етимхонага бериб юборишган, шунда ҳам нафрат уйғонмаганми? Хўрликлар учун қасос олишни ҳечам ўйламаганмисиз?

– Болалигимда... ҳеч... эсимда қолмаган. Етимхонага ойим бермаганлар, мени олиб кетишган.

– Демак, олиб кетишганини эслайсиз-у, қийнашганларини эсламайсиз, шунақами? – деди прокурор пичинг оҳангида. – Хўп, бу ёлғонга ишона қолайлик. Унда айтинг-чи, етим ўртоқларингиз билан ўтирганингизда ота-оналарингиз ҳақида ҳеч гаплашмаганмисиз? Бизнинг синфимизда етимхона болалари ҳам ўқишарди. Ота-онасини сўрасак, ҳаммаси ёлғон гапирарди. Биттасининг отаси учув-

Прокурор «менга ҳаммаси ойдин бўлди», деб жойига ўтирди. Ҳимоячи эса давом этди:

– Сиз ишлаб топган пулингизни ота ва онангиздан яшириб, йиғаётган экансиз?

– Ярмини уйга ишлатардим, ярмини йиғардим, – деб аниқлик киритди Соҳиб.

– Ота ва онангиз ичкилик учун пулни қаердан топишарди?

Соҳиб жавоб ўрнига бошини эгди. Қайси фарзанд «Ота-онам кўчада ахлат титиб, қоғозми латтами тўплаб сотишарди, камига тиланчилик қилишарди», дейди? Соҳиб бу шармандалик юкини кўтаролмагани учун ҳам бошини эгиб, паст овозда «билмайман», деб қутулмоқчи эди, ҳимоячи бунга йўл қўймади:

– Воқеа содир бўлган куни отангиз ҳам, онангиз ҳам маст бўлишган. Сиз эшикни қулфлаб чиқиб кетган бўлсангиз, ароққа пулни қаердан топишган, умуман, ароқни ким келтирган?

– Билмайман...

– Йиғаётган пулингизни ота-онангиз топиб олишмаганми?

Соҳиб бошини кўтариб, «шу ростми?» дегандай онасига қаради. Кўзлар тўқнашди. Она бу қарашга дош беролмади:

– Тухмат қилманг, уйга битта нон кўтариб келмайдиган болада пул нима қилади?

– Ойи, унақа деманг, бозор қилиб чиқардим-ку? – деди Соҳиб зорли оҳангда.

– Сўроқни узмай туриб, жабрланувчига савол бермоқчиман, – деб ҳимоячи ҳакамдан изн сўради.

– Марҳамат, жабрланувчи, ўрнингиздан туриб, жавоб беринг.

– Садир Минуллин деган одамни танийсизми?

– Танимайман.

– Ҳа... Тўғри, Минуллинни танимаслигингиз мумкин, лекин «Қозон» деганни билишингизни рад этолмасангиз керак. «Қозон» – Минуллиннинг лақаби.

– Қозонни ҳам танимамайман, чўмични ҳам танимамайман, – деди аёл қўрслик билан.

– Минуллин туман маҳкамаси ҳукми билан мажбурий даволанишга ётқизилган. Мен у билан учрашиб, кўрсатмаларини ёзиб олдим, – деб ҳимоячи қоғозлар орасидан бир варақни ажратди. – Ўша куни Минуллин буларни кута-кута толиқиб, уйларига келган, эшик қулфлиги учун орқасига қайтмоқчи бўлганда марҳум балконга чиқиб, уни чақирган. Кўчага чиқолмаслигини билдириб, учта ароққа етадиган пулни пастга ташлаган. «Иккитаси бизга, биттаси сенга хизмат ҳақи», деган. Арзон мусаллас ичиб юрадиган одамда учта ароққа етадиган пул пайдо бўлганидан Минуллин ажабланганида «узумини егину, боғини суриштира», деб сўкиб берган. Минуллин вазифани бажарган, марҳум арқонга боғлаб туширган халтага икки шиша ароқни солиб, узатган. Мазкур кўрсатмани «Иш»га қўшиб қўйишингизни сўрайман.

– Эътироз билдираман, – деди прокурор. – Ароқхўрга юз грамм қуйиб берилса, Америка президентига ким суиқасд уюштирганини ҳам кўрган бўлиб чиқади.

– Прокурор томонидан ҳимояга тухмат қилиняпти, норозилик билдираман.

– Норозилик қабул қилинди. Томонлар, ўзаро ҳурмат ва одоб доирасидан чиқмасликларингни талаб қиламан, – деди ҳакам. – Кўрсатма ўрганиб чиқиш учун қабул қилинади.

Соҳиб жавоб бериши лозим бўлган саволлар ниҳоясига етгач, гувоҳлар бир-бир чақирилдилар. Иккинчи гувоҳдан кейин прокурор кўрсатмаларда чалкашликлар борлигини баҳона қилиб, ўн кунга танаффус эълон қилинишини сўраган эди, ҳакам унинг илтимосини рад этиб, танаффусни бир соат деб белгилади.

Шомга яқин барча гувоҳлар сўроқ қилиб бўлинди. Ҳакам томонлар баҳсини ҳам кейинга қолдиришни истамади. Унга ҳар иккала томоннинг айтар гаплари олдиндан маълум эди. Прокурор, шубҳасиз, яна айблов хулосасидан чекинмай гапириб, айбланувчини озодликдан маҳрум қилишни талаб этади. Химоячи эса тергов томонидан қўйилган айб асосиз бўлгани учун исботланмаганини айтиб, йигитчани шу ернинг ўзида озод қилинишини сўрайди.

Ҳакам адашмаган эди. Прокурор одатига хилоф этмагани ҳолда, тергов хулосаларидаги айбловдан чекинмади. Маҳкама жараёнида ҳеч гап бўлмагандай, гувоҳлар гапирмагандай фикрига ўзгартиш киритмади. Химоячи кўрсатмаларга асосланиб, фожиаслида қандай содир бўлганини аниқ баён қилиб берганда ҳакамнинг кўнгли равшанлашди. Соҳибнинг бўздек оқариб турган юзига қон югургандек бўлди. Химоячи «шу ернинг ўзида озод қилинишни сўраганида» Соҳиб темир панжара эшигини очармикин, деган илинжда милиция соқчисига умид кўзларини қадади.

«Ҳаммаси тўғри баён қилинди, – деб ўйлади ҳакам, ҳимоячига мамнун боқиб. – Эр-хотин молдай ичса ҳам тўймаган. Кейин эр балкондан осилиб тушиб ароқ топиб келмоқчи бўлган. Ўғли яшириб қўйган пулни топиб олгани ҳам рост бўлиши керак...»

Жабрланувчи аёл кутилмаганда ўрнидан туриб, аввал ўғлига, кейин ҳакамга жавдираб қаради:

– Энди сал-пал эсимга тушди. Мен сизларни алдаганим йўқ... Маст бўлиб ётиб қолувдим. Ғира-шира эсимда... Яна тортиб қолувди, қарасак, тамом бўлибди. Адаси балконга чиқиб, Қозонни чақирганларини эшитдим. Қозон келмади. У ҳам учиб қолган бўлса керак. Қозон икки юз граммдан нарига ўтолмасди. Адаси сўкиниб-сўкиниб пулни олдилар. Қўшнининг балконига ўтиб, ўшанақаси кўчага чиқиб ароқ топиб келмоқчи бўлувдилар. Соҳиб ишдан келмаган эди... Алдаётганим йўқ... Эсимдан чиқиб қолибди...

«Хайрият, Худо инсоф бергани рост бўлсин», деб енгил нафас олди ҳакам. Прокурор эса жаҳл билан ўрнидан турди-да, «ароқ ичавериш мияси суюлиб қолган» хотиннинг кўрсатмасига танқидий муносабатда бўлишни талаб қилди. Ҳимоячи эса баҳс сўнгида лўқма бериш ҳуқуқидан фойдаланиб, аввалги мажлисда ҳимоянинг айна шу эътирозини рад этганини прокурорга эслатиб қўйди.

Ҳакам ҳукми тайёрлаб, эълон қилиш учун эртага соат ўнга қадар танаффус эълон қилди...

АҲЛИ ДОНИШ МЕРОСИДАН

Май косаси ичида жилваланиб турган куёш алдамчи куёшдир. У сенинг оғзингга ботишидан эҳтиёт бўл.

Ақлдан оздирадиган ҳар қандай модда, гарчи у май бўлмаса ҳам, майнинг яқин қариндошидир.

Май косаси майхўр қўлида тилга кирганида уни ўз ичида кўтариб туришдан ор қилаётганини айтиб берган бўлур эди.

Май ўз ичувчиларининг яширин сирларини ошкор қилиб беради.

Май ичишга одатланган киши унинг йўлида ҳамма нарсадан, ҳатто энг керакли буюмлари ва соғлиғидан ажаралади.

Май ёмон ишларни яхши қилиб кўрсатади, ўша ёмонликлардан қайтариб юрган кишиларнинг ўзлари ҳам уларга мубтало бўлиб қолишади.

Май ичувчилар сувга бораётган пода каби оғзидан нима чиққанини билмай бақираверади.

Эй май, улуғ мартабалар биноти ва ақл кошоналари сен туфайли харобага айланди.

Ичкилик ичиб ақлини бир нафас йўқотган киши оғир мусибатга учраб ўлганлар қаторида бўлади.

Ақл-идрокда денгизга қиёс қилишга арзийдиган кишининг бир коса майга ўзини ғарқ қилиши айб ва беҳаёликдир.

Ичкилик мансаб ва обрўда улкан тоғ ҳисобланган улуғ кишиларни ҳам тўрт оёқли ҳайвонга айлантиради.

Ичувчилар оз фурсатли «лаззат»ни кўзлаб, кетидан келадиган фалокатларга эътиборсиз қарашади.

Сен ичкиликни сира ичма: у ақдан, тўғри фикр-лашдан адаштиради, озгина хурсандчилик, кайфу сафо эвазига узоқ муддатли қайға ва бахтсизликларга гирифтор қилади.

Шариат ичкиликни ҳаром деб эътироф қилди, агар ҳалол, деганида ҳам мен уни ўз нафсимга асло раво кўрмас эдим.

Биз ўз фойда-зарарини билмайдиган махлуқлармиз, ахир дунёда майдан бошқа ҳам лаззат берувчи неъматлар жуда кўп-ку!

Майхўр ҳаёт қадрини билганида эди, майни дўстларига эмас, душманларига ичирган бўлур эди.

Ичкилик барча балоларнинг эшиги, сен ўша эшикка бош суқишдан эҳтиёт бўл!

Май дўстларни койиш, улар билан жанжаллашиш, ҳамсуҳбатларга озор бериш ва яқин кишилардан жудолашишга сабаб бўлади.

Мен ўз ҳаётим билан онт ичиб айтаманки, май шишаларини ушлаган қўллардан темир-терсак билан шуғулланувчи темирчининг қўли покизароқдир.

Эй май! Агар сенда кишиларга озор беришдан бошқа бирор хусусият бўлганида эди, албатта, унда сени ичиш раво кўриларди.

(Абу Аъло ал-Маарий, қадимги араб шоири)

* * *

Майхўр кишига ҳеч бўлма ошно,

Ундайлардан узоқ юрганинг авло.

(Фаридиддин Аттор (1148 – 1220 йиллар) – буюк тасаввуф олими ва шоири)

* * *

«Шароб, уни ичадиган кишида, тўрт сифатни юза-га чиқаради. Аввало киши товусга ўхшаб қолади – у гердаяди, унинг ҳаракатлари мулойим ва улуғвор. Шундан кейин маймун феълини ўзида намоён этади ва ҳамма билан ҳазил-мазаҳ қилади ва ўйнашади. Сўнгра у арслонга ўхшаб қолади ва ўз-ўзига ишонган, мағрур, ўз кучига ишонч ҳосил қилган бўлади. Лекин охир оқибатда чўчқага айланади ва унга ўхшаб лойга булғаниб ётади».

«Майхўрлик – барча иллатларнинг асоси» (Абул Фароҳ – араб шоири, 897 – 967 йилларда яшаган).

* * *

«Қоровул маст бўлса, бош кесар ҳам дадил бўлади» (Низомий Ганжавий – озарбайжон шоири, 1142-1203 йилларда яшаган).

* * *

*Хору-хасни кўрсатур бир шуъла тупроқ устида,
Оқибат аҳли ҳавасни айлагай расво шароб.*

* * *

Май аввал юзга ранг берур, сўнг эса безрайтурур (Саъдий Шерозий – форс шоири, 1184 – 1292 йилларда яшаган).

* * *

«Эй фарзанд, билгилки, сенга шароб ич, деб айтмасман. Аммо ичма, деб ҳам айтмасман. Негаки, ёш йигитлар қари кишининг сўзи била йи-

гитлик вақтининг ишларин тарк этмаслар. Менга ҳам йигитлигимда кўп панд бердилар, мен ҳам қабул қилмадим. Аммо эллик ёшимдан сўнг тавбатвафиқни қабул этдим.

Эй фарзанд, агар шароб ичмасанг, икки жаҳон фойдасини топғунгдир: Ҳақтаолонинг хушнудлиғин ҳосил қилғунгдур, ва халқнинг маломатидан қутулғунгдур, мен ҳам сени ўзумга ниҳоятсиз дўст тутғунгдур. Шароб ичмас бўлсанг кишиларнинг таъна надоматидан ва беақл кишиларнинг хулқ-атвори ва одатларидан қутуласан ва ёмон ишлардан халос бўласан» («Қобуснома»дан, XI аср).

* * *

«Кўп ичиш – ақлдан озиш машқидир».

* * *

«Нодонлар ичкилик ичганда маст бўладилар, бахтсизликда эса – ақл-хушдан ажраладилар».

«Маст одамдан қандай қилиб ичкиликни ташлаш йўлини сўрамоқчимисан? Унинг учун мен жавоб берман: мастликда қилган ишларини кўпроқ ўйлаб кўйсин» (Пифагор – юнон файласуфи ва математик олими, эрамиздан аввалги 580 – 500 йилларда яшаган).

* * *

«Майхўрлиги туфайли одам кўпинча ўзига ўзи ашаддий душманлик қилади» (Цицерон – Рим файласуфи, эрамиздан аввалги 106 – 43 йилларда яшаган).

* * *

«Кўзгу киши юзини акс эттирганидек, мастлик унинг руҳий башарасини очиб кўрсатади» (*Эсхил – юнон драматурги, эрамизгача 525 – 456 йилларда яшаган*).

* * *

«Чанқоғини сув билан эмас, ичкилик билан қондирган одам ҳайвондан ҳам бешбаттар» (*Диоген – юнон файласуфи, эрамизгача 404 – 323 йилларда яшаган*).

* * *

«Менинг назаримда, ичкиликбозлик қолган барча гуноҳлар ичида энг кўполи ва пасткашидек туюлади» (*М. Монтень – француз файласуфи, XVI аср*).

* * *

«Қанчадан қанча зўр ишлар ва ҳатто қанчадан қанча ажойиб одамлар майхўрлик қурбони бўлиб кетганлар».

* * *

«Маст одамга ёруғ кўча ҳам зулмат» (*К. Ушинский – рус маърифатпарвари, XIX аср*).

* * *

«Бошқалар томонидан йўқ қилинган кишилардан кўра ўзини ўзи йўқ қилган майхўрларнинг сони анча-мунча кўп» (*Ж. Леббок – инглиз табиатшуноси, XIX аср*).

«Афсуски, ўз хатоларимиздан олган сабоқларимиздан фойдалана оладиган даражада кўп яшамаймиз» (*Ж. Лабрюйер – француз адиби, XVII аср*).

* * *

«Майхўрликка берилиш яхши фазилатларга эшикни беркитиб, жуда кўп иллатларга уни очиб беради» – (*В. Максим – Рим тарихчиси, I аср*).

* * *

«Кўпгина ёвузликларнинг сабаби май шишаси тагида ётади» (*И. Вазов – болгар адиби, XX аср*).

* * *

«Ичкиликбозлик – ваҳшийлик оқибати бўлиб, қадим ва ёввойи ўтмишдан бошлаб инсониятни гиппа бўғиб келмоқда, одамзоднинг энг яхши на-
мояндаларининг ёшлигини ғажиб, кучини совуриб, кувватини сўриб, ҳалокатга учратиб, инсониятдан мудҳиш хирож довлаб келмоқда».

* * *

«Муваффақиятсизликка учраган пайтимизда, бў-
шашган пайтимизда, чарчаган пайтимизда доимо бизга ичкилик кўл чўзади. Лекин унинг ваъдалари пучдир: у куч бағишлайман дейди-ю, аммо алдайди, кўнгилни кўтараман дейди-ю, аммо бу ҳам сохта».

* * *

«Бир қадах – ичкиликнинг бошланиши, ўртаси эса – ичадиган улфатларга қўшилиб, муқим ширакайф юриш, таом олдидан икки қадахдан отиб олиш. Охири – маст ҳолда одам ўлдириб ёки ўғирлаб камоқхонага ёинки жиннихонага ёки арзимаган дардга чалиниб гўрга тушиш билан тугайди».

* * *

«Ақлий меҳнатдан толиққан қанча-қанча кишилар ва қанчадан қанча қора ишчилар ичкилик домига илиниб, ўзларини ўлимга олиб борувчи мудҳиш йўлга кирадилар».

* * *

«Маст одам соғлик пайтида етти ухлаб тушига кирмаган ёмон ишларни қилишга ҳам қодир».

* * *

«Ёшларнинг кўпчилик қисми ичкиликбозликка шу қадар бегонаки, спиртли ичимликларнинг бор-йўқлиги ҳам уларга унча сезилмайди. Ўсмирлар қачонлардир ўтмиш вақтларда одамлар майхоналарга қатнаганини китоблардан ўқиб биладилар ва бу нарса қўтослар жанги ва алвастиларни ўтда ёндириш каби уларга жуда эриш одат бўлиб туюлади»
(Ж. Лондон – америка адиби, XIX аср).

* * *

«Ичкилик ичиш инсониятга, гарчи у хурсандлик учун ичилса ҳам, шодликдан кўра кўпроқ мусибат келтиради. Қанчадан-қанча истеъдодли ва забар-

даст одамлар ичкилик туфайли нобуд бўлдилар ва нобуд бўлмоқдалар» (*И. Павлов – рус физиологи, XIX – XX аср*).

* * *

«Ҳар қандай ҳужум ва жиноятлар ҳам халқни ва халқ бойликларини ичкиликбозликдек қийратмайди» (*Ф. Бэкон – англиз файласуфи, XVI аср*).

* * *

«Ичкиликбозлик инсон, жамият ва давлатнинг энг ёмон душманидир» (*П. Ковалевский – рус психиатри, XIX аср*).

* * *

«Ичкиликбозлик шундай бир ижтимоий ёвузликки, уни баҳолаш ҳам қийин» (*В. Бехтеров – рус психиатри, XIX аср*).

«Ичкиликка муккасидан кетган одам номус, урф-одат ва мулозаматларга ёмон муносабатда бўлади, маънавий тўқнашувларга, ўз оиласининг хонавайрон бўлиши, қўни-қўшниларининг нафратига бефарқ қарайди; у раҳмсиз, худбин ва сурбетга айланади» (*Р. Крафт-Эбинг – австриялик психиатр, XIX аср*).

* * *

«Биз бир-биримизнинг саломатлигимиз учун ичиб, шахсий соғлиғимизни йўқотамиз» (*Жером К. Жером – англиз адиби, XIX аср*).

* * *

«Майхўрлик нафосатни ўлдиради, май ёшликни қисқартиради» (*Гораций – Рим шоири, I аср*).

* * *

«Барча иллатлар ичида ичкиликбозлик, айниқса, киши руҳи улуғворлигига доғ бўлиб тушади» (*В. Скотт – инглиз адиби, XVIII аср*).

* * *

«Ичкилик одамларнинг жисмоний соғлиғини нобуд қилади, ақлий қобилиятини нобуд қилади, оила ҳаловатини нобуд қилади ва энг даҳшатлиси, одамларнинг қалбини ва уларнинг авлодини нобуд қилади».

* * *

«Майхўр одам на ақлий жиҳатдан, на ахлоқий жиҳатдан ҳеч қачон олдинга қараб юрмайди».

* * *

«Спирт анатомик парепаратларни қотиргани каби ичкиликбознинг қалби ва ақлини ҳам қотириб қўяди».

* * *

«Кишилар ичкилик ичиб янада баттар кўполлашиб, тентаклашиб ва бераҳмлашиб борадилар».

«Ўғри ва қотил камдан-кам ҳолларда ўз ишини ҳушёр пайтида қилади».

* * *

«Инсониятга доғ бўлиб тушувчи жиноятларнинг ўндан тўққиз қисми ичкилик қистови билан қилинади».

* * *

«Аслида киши ҳаёти учун энг зарури ақлга ўхшайди-ю, шунга қарамай кўпгина одамлар ўз ҳузурларини ўйлаб шу ақлни тамаки, вино, ароқ билан заҳарлашдан ҳам тоймайдилар».

* * *

«Агар одамлар ичкиликдан ақлларини йўқотиб, ўзларини заҳарламаганларида эди, ҳаётимизда нақадар тотли ўзгаришлар юз беришини тасаввур этиш ҳам қийин».

* * *

«Ақлимиз ва виждонимиз биздан ичкилик ичмаслик ва ичирмасликни қатъиян талаб этади».

* * *

«Чекиш ва ичишни ташлаш жуда қийин, деган тасаввур сохтадир, бу фикрга бўйин эгмаслик керак».

* * *

«Одам ичишга имконияти бўлмай қолганда эмас, балки шундоқ хонасида, рўпарагинасида ичкилик тургани, унинг ҳидини сезгани ва сал қўлини чўзса олиши мумкин бўлгани ҳолда уни ичмасагина ичкиликни ташлайди».

«Киши ичишни ва чекишни ташласа, барча ҳаёт ходисаларини унга янгитдан очиб берувчи ақлий тиниқлик ва босиқ дунёқарашга эга бўлади».

* * *

«Агар одамлар ароқдан, винодан, тамакидан, афюндан ақларини йўқотиб, ўзларини заҳарламаганларида эди, бутун одамзод ҳаётида қанчалар ҳаётбахш ўзгаришлар юз беришини тасаввур этиш ҳам қийин» (*Л. Толстой – рус адиби, XIX аср*).

* * *

«Анави киши мастликдан қалтираб қолган қўллари билан стакандан нима ичаётганини биласизми? У хотини ва болаларининг кўз ёши, қони ва ҳаётини сипқоряпти» (*Ф. Ламенне – француз адиби, XIX аср*).

* * *

«Эр қанча кўп ичса, хотини ва болалари шунча кўп кўз ёши тўккан, дейиш мумкин».

* * *

«Мастлик ва маданият – муз ва оловдек, нур ва зулматдек ўзаро бир-бирига мутлақо қарама-қарши тушунчалардир... Мастлик ва жисмоний тарбия бир-бирига ётдир».

* * *

«Ичкилик инсон соғлиғига фақат танани заҳарлаши билангина путур етказиб қўя қолмайди,

у ичкиликбоз одамни бошқа ҳар турли хасталикларга мойиллаштириб қўяди».

* * *

«Қўли қалтирайдиган, хиралашган кўзи билан зўрға кўрадиган, ёмон эшитадиган, нафас сиқишидан ҳарсиллайдиган ичкиликбознинг қилган иши нима бўларди» (*Н. Семашко – рус жамоат арбоби, XX аср*).

* * *

«Ичкиликбозлик одамзод истиқболнинг энг ашаддий душманидир» (*А. Форель – швейцариялик невропатолог олим, XIX аср*).

* * *

«Зерикиш шишадан – ўйин-кулгини, кўрқоқлик – журъатни, ландовурлик – қатъиятни, ғам эса қувончни излайди-ю, охири ўз ҳалокатини топади» (*Б. Жонсон – англиз шоири, XVI аср*).

* * *

«Ароқ ўзи оқ, аммо бурунни қизартириб, обрўни қора қилади» (*А. Чехов – рус адиби, XIX аср*).

* * *

«Ичкилик одамни гаранг қилади, ҳамма насани унуттириб, сохта хурсандчиликка бошлайди, жазавага солади; киши қанчалик саёз, қанчалик ўз қобиғига ўралиб қолган бўлса, бу гаранглик ва жаза-

ва унга шунчалик ёқади» (А. Герцен – рус адиби, XIX аср).

* * *

«Ичкилик кишини ҳайвонга айлантириб, ваҳшийлаштиради, уни бешафқат қилиб, яхши фикрлардан чалғитади, мияни ўтмаслаштиради» (Ф. Достоевский – рус адиби, XIX аср).

* * *

«Маст одам – одам эмас, чунки у инсонни ҳайвондан ажратиб турувчи – ақлини йўқотган» (Т. Пейн – америкалик публицист, XVIII аср).

* * *

«Мастлик маълум вақтгача бўлса ҳам кишини тубанлаштиради, ақлдан оздиради ва бора-бора уни ҳайвонга айлантиради» (Ж. Руссо – француз ёзувчиси, XVIII аср).

* * *

«Одамнинг ҳайвонлиги тутганда у ҳайвондан ёмон» (Р. Тагор – ҳинд ёзувчиси, XIX – XX аср).

* * *

«Маданиятли кишилар ҳам мастликда ўз кифоаларини йўқотиб, инсонгарчиликдан чиқадилар» (Жюль Верн – француз адиби, XIX аср).

* * *

«Мастлик ўзи истаб жинни бўлишдир».

* * *

«Ичкилик ичиш – захар ичиш каби зарарлидир»
(Сенека – Рим ёзувчиси, I аср).

* * *

«Биринчи қадаҳ чанқоқни босиш учун, иккинчиси – хурсандчилик, учинчиси – кайф қилиб хузурланиш, тўртинчиси эса – ақлдан озиш учун ичилади» (Анахарсис – скифлар файласуфи, эрамизгача VII аср).

* * *

«Мастлик ғирт ақлсизлик, у бизни истеъдодларимиздан маҳрум этади» (Солон – юнон файласуфи, эрамизгача 638 – 559 йилларда яшаган).

* * *

«Зиғирдек ичкилик ҳам ҳаётбахш фикрларнинг йўлини тўсади, у туғилган пайтдаёқ йўқ қилади» (Г. Гельмгольц – немис табиатшуноси, XIX аср).

* * *

«Ақлни камайтиришнинг энг нақд воситаси ичкиликдир» (В. Данилевский – рус физиологи, XIX аср).

* * *

«Ичган киши сир сақлай олмайди ва ваъдасига вафо ҳам қилмайди» (М. Сервантес – испан адиби, XVI аср).

* * *

«Ичкилик телба одамни ҳам, донони ҳам бирдай энгилтак қилиб қўяди» (*Феогнид – юнон шоири, эра-мизгача XI асрда яшаган*).

* * *

«Мен ҳеч қачон дунёда чарчоқни ёзиш, фикри-мни ойдинлаштириш учун ичкиликка ошно бўлиш-ни истамас эдим» (*Т. Гексли – инглиз табиатшуноси, XIX аср*).

* * *

«Маст одам манфур ҳайвондан ҳам баттар бўлса, бу ҳамманинг айби» (*К. Паустовский – рус адиби, XX аср*).

* * *

«Ҳамма ҳам ейди, ичади, аммо фақат ёввойи-ларгина хурмачасига ортиқча ичиб, бўкиб қолгунча ейди» (*В. Белинский – рус адабиётшуноси, XIX аср*).

* * *

«Ҳар қандай бақувват гавдани ҳам ичкилик еми-риб ташлайди» (*Плутарх – юнон файласуфи, I аср*).

* * *

«Майхўр одам ҳеч қачон ўз саломатлигининг га-штини суролмайди ва узоқ умр ҳам кўролмайди» (*А. Нелюбин – рус фармакологи, XIX аср*).

* * *

«Ичкилик спирти кучга куч кўшолмайди, қайтага бўшаштиради, дилни, вужудни ва характерни ёшартирмайди, қайтага қаритади ва ақлни сусайтиради» (Р. Кох – немис микробиологи, XIX аср).

* * *

«Ичкилик таъсиридан пайдо бўладиган ҳаммага маълум қизиллик – аслида қон томирчаларининг фалаж бўлишидан бошқа нарса эмас» (Г. Бунге – немис биохимиги, XIX аср).

* * *

«Майхўрлик зарарлидир, у жигар ва мия фаолиятини бузади, асабни бўшаштириб, асаб касаллиги ва бевақт ўлимга олиб келади» (Ибн Сино – 980 – 1037 йиллар).

«Ичкилик тана аъзоларини емириб, унинг юқумли касалликларига бардош бериш қувватини олиб қўяди» (А. Бодрираллар – француз публицисти, XIX аср).

* * *

«Болалардаги нимжонлик ва касалмандликнинг сабаби ичкиликбозликдир» (Гиппократ – юнон медици, эрамизгача 460 – 377 йиллар).

* * *

«Ичмайдиганларга нисбатан ичувчиларда ҳар қандай касаллик ҳам оғир ва хатарли ўтади... Ичкилик ҳар қандай хавфли юқумли касалликлардан ҳам кўра кўпроқ одамларнинг ёстиғини қуритади».

* * *

«Ичкиликбозлик ва жиноят – туғишган оғасингиллиги врачлар ва криминалистлар томонидан аллақачонлароқ исботланган. (К. Бэр – рус табиатшуноси, XIX аср).

* * *

«Одамлар вабодан қўрқишади-ю, аммо ичкилик ундан ҳам бешбаттар» (О. Бальзак – француз адиби, XIX аср).

* * *

«Барча юқумли касалликларни қўшиб ҳисоблаганда ҳам инсониятнинг ичкиликдан нобуд бўлган қисми кўплик қилади» (Ж. Рошар – француз медици, XIX аср).

* * *

«Ичкиликбозлик уч тарихий мусибат: очлик, вабо ва урушдан ҳам кўра кўпроқ вайронагарчилик келтиради» (В. Гладстон – инглиз ёзувчиси, XIX аср).

* * *

«Ичкиликни суистеъмол қилиш – ёмон шиш касалликлари (рак) келиб чиқишининг бир сабаби бўлиши мумкин» (А. Богомолец – рус физиологи, XX аср).

* * *

«Шишада мен даҳшатли манзарани кўраман, у шиша ичидаги нарсадан келиб чиқади: назаримда, илмий табиёт музейидаги шишачада беўхшов

* * *

«Кимки ичса, у тубанлик йўлига кирган бўлади»
(Ж. Чосер – англиз шоири, XIV аср).

* * *

«Ичкиликбозлик бузуқлик анқиб турувчи киморхонага, порахўрликка, камомадга, чидаб бўлмайдиган жинсий бебошликка ва зўравонликка йўл кўрсатиб берувчи нурсиз нишондир» (Е. Ярославский – рус публицисти, XX аср).

* * *

«Ичкиликбозлик ва жиноят ижтимоий ҳаётнинг бир-бири билан доимо узвий боғланган икки ҳодисасидир» (И. Мержевский – рус психиатри, XIX аср).

* * *

«Ичкилик одамни қотил ва ўғрига айлантиради»
(К. Колтон – англиз адиби, XIX аср).

* * *

«Ичкилик – турмани тўлдириб турувчи хизматкор» (А. Бодрираллар – француз публицисти, XIX аср).

* * *

«Бугунги кунда барча тузумларнинг жиноятлари-ни ҳам, безорининг хириллашини ҳам, турмушдаги доғларни ҳам фақат қанча пиво ва ароқ ичилгани билан ўлчайсан» (В. Маяковский – рус шоири, XX аср).

* * *

«Ҳамма ичган ичкиликбоз эмас. Аммо ичкиликнинг хусусияти шундаки, уни ича бошлаган одам осонгина ичкиликбозга айланиб қолиши мумкин» (П. Ковалевский).

* * *

«Оз-оздан пинҳона ичиш доимий сархушликка айлана боради ва сурункали ичкиликбозликнинг барча оқибатларини бошга солади» (С. Корсаков – рус психиатри, XIX аср).

* * *

«Агар ичимликдан сақланиш – арзимас бир қурбон ҳисобланса, бошқалар учуноқ шуни қилинг; агар оғир қурбон ҳисобланса, ўзингиз учуноқ шу қурбондан кечманг» (С. Мэй – америкалик руҳоний, XIX аср).

* * *

«Инсоният агар бу қадар сархуш бўлмаганда ақл бовар қилмас ютуқларни қўлга киритишга қурби етарди».

* * *

«Мен туни билан бош оғриғини келтириб чиқарувчи майхўрликка берилиб, кундузи ихраб юрадиган кишиларга ўхшашни сира-сира истамас эдим». (И. Гёте – немис шоири, XVIII аср).

* * *

«Агар ҳаётингни ароқ билан суғормаганингда эди, у мудхиш қушқўнмас дарахтни ҳам бино қилмасди ва у ароқ таъсирида жирканч бир тарзда бу қадар шохлаб ҳам кетмас эди» (А. Луначарский – рус маърифатпарвари, XX аср).

* * *

«Ичмаслик – ўчоққа ўтин, қозонга – гўшт, дастурхонга – нон, давлатга – даромад, ҳамёнга – пул, танга – куч, энгилга – кийим-бош, мияга – ақл, оилага фаровонлик бахш этади» (Б. Франклин – америкалик сиёсий арбоб, XVIII аср).

* * *

«Ароқ ичманг, тамаки сўраб юрагингизни кийнаманг ва сиз Тициан умрини кўрасиз» (И. Павлов – рус физиолог, XIX аср).

* * *

«Мен улғайганимдан бери ҳеч қачон ўзимда чекишга эҳтиёж сезмадим ва бу одатни ҳамиша ваҳшийлик, ифлослик ва кони зарар деб биламан» (М. Ганди – ҳинд мутафаккири, XIX – XX аср).

* * *

«Ғам-ғуссани ичкиликдан бошқа барча йўл билан бартараф этиш мумкин» (С. Жонсон – инглиз шоири, XVIII аср).

* * *

«Ичкиликбозлик» деб аталган ёвузлик жуда катта давлат аҳамиятига эга, чунки ичкиликбозлик кучайиши билан мамлакатда халқнинг жисмоний ва ақлий қуввати, меҳнат лаёқати ҳам пасаяди, дея қатъият билан айтиш мумкин, натижада мамлакатнинг иқтисодий кучи ва шу билан бирга унинг ахлоқи ҳам бўшашади, оқибатда жиноятлар сони кўпаяди» (*В. Бехтеров – рус психиатри, XIX аср*).

* * *

«Аянчли тақдир осмондан тушмайди, у инсоннинг аҳмоқлигидан келиб чиқади» (*Л. Альберти – итальян меъмори, XV аср*).

* * *

«Ичкиликка одатланишдан ўтиб тушувчи золим йўқ. Токи одам ўзининг ярамас одати фармойишларига қарши туролмас экан, у эркин бўла олмайди».

* * *

«Фаросатсизлигимиз ва иллатларимиз туфайли ҳаётимизни барбод этамиз-да, кейин унинг оқибатида келиб чиққан кулфатлардан нолишга тушамиз ва охири «бахтсизлик пешонада бор экан-да», деб гапириб юрамиз» (*К. Боуви – америкалик адиб, XIX аср*).

* * *

«Ичкиликни ташлаб, ўз ҳаётини яхшилаб олишга шошилмаган одам дарё бўйида ўтириб сувнинг ту-

гашини кутган тентакка ўхшайди» (Гораций – Рим шоири, I аср).

АРОҚНИНГ КАСОФАТИ

Ичкиликбозлик Ғарб ҳаётининг ажралмас қисмига айланиб бўлган. Пиво ва вино каби маст қилувчи ичимликлар йигирманчи асрдаёқ аксарият оврупаликлар учун асосий «ҳузурбахш» ичимликка айланиб улгурди. Кўплар ичкиликка берилишнинг ёмон оқибатлари ва зарарларини билса-да, бу ҳақда жуда кам одам бош қотиради.

2007 йилда Буюк Британия ҳукумати жуда ташвишли маълумотларни эълон қилди. Унда айтилишича, спиртли ичимликлардан кўриладиган зарар йилига 20 миллиард фунт-стерлингдан ошар экан. Ичкилик сабаб бўладиган қарахтлик ва турли касалликлар натижасида бир йилда 17 миллион иш куни йўқотилиб, иш берувчилар салкам 6,5 миллиард фунт-стерлинг зарар кўришади. Мамлакат солиқ тўловчиларининг 1,7 миллиард фунт-стерлинг маблағи йилига ана шу бемаъни ишга сарф бўлиб кетади.

Одамлар ароқ ва вино кабиларнинг соғлиқ учун қанчалик хавфли эканидан хабардор қилинган. Соғлиқни сақлаш хизмати маълумотларига кўра, мастлик натижасида йилига 1 миллион 200 минг зўрлаш ҳодисаси содир бўлади. Қасалхонага тушган ҳар ўн кишидан бири ичкилик туфайли азият чекади. Дам олиш кунлари, ярим кеча, тонгга яқин бу кўрсаткич еттитадан ўнтагача кўпаяди. 1 миллион

300 минг мактаб ўқувчиси майхўр ота-оналаридан зулм кўради.

Ичкиликбозлик туфайли очилган жиной ишлар сони йилига 7 миллион 300 мингдан ошади. Мутахассислар фикрича, бу рақамлар ўртача кўрсаткичлардир.

* * *

Ҳозирги кунда Ғарбда ичкиликбозликка қарши бошланган кураш деярли бой берилган. Яқинда спирт ишлаб чиқарувчи биргина «Smirnoff» фирмаси реклама учун 250 миллион доллар пул сарфлади.

Буюк Британияда ичкиликбозлик йилига 22 минг кишининг ўлимига, 150 минг кишининг хасталикдан ёки кўнгулсиз воқеадан касалхонага тушишига сабаб бўлмоқда. Шунингдек, ҳар йили 1 миллион 200 мингтача зўрлаш, номусга тажовуз қилиш ҳолатлари қайд қилинади. Сиёсатчилар, бу соҳанинг мутахассислари бу ҳолатга қарши киритган таклиф алкоғолли ичимликлар билан савдо қилувчи савдо шохобчалари иш вақтини узайтириш, уларнинг кун бўйи очиқ туришини таъминлашдан иборат бўлди.

* * *

Америкалик тадқиқотчи олим доктор Эдвард Хилл спиртли ичимликларнинг асаб тўқималарига, бош мия фаолиятига зарарли таъсири шу кунгача эълон қилинган маълумотлардан аслида икки баравар ортиқ эканини аниқлади. Унинг фикрича, ичувчи ёшларда миянинг бошқарув фаолияти сустлашиб, эслаб қолиш ва фикр юритиш қобилияти ич-

майдиган ёшларга нисбатан 10-20 фоиз заиф бўлади. Америкалик майхўрларнинг аксарияти ичишни 12 ёшидан бошлайди. Кузатишлар уларнинг дарс ўзлаштириш қобилияти тенгдошларига нисбатан жуда паст эканини кўрсатди. Доктор Эдвард Хиллинг айтишича, ичкилик сабабидан пайдо бўлган рухий хасталиклар туфайли Фарбда ўз жонига қасд қилишлар тобора кўпаймоқда.

* * *

Ичкиликнинг ҳаромлигини бугунги кунда илмфан ҳам исбот этмоқда. Француз шифокори Дэмме 28 йил мобайнида ўнта оилани кузатган. Бу оилаларда ота ҳам, она ҳам ичкиликка мубтало бўлганлардан эди. Мазкур хонадонларда дунёга келган 57 та боладан 25 таси ёшига етмасданоқ нобуд бўлган. 17 таси рухий жиҳатдан хаста бўлган, 5 нафарининг бош миясида сув йиғилган, фақат ўнтасигина рисоладагидай ўсган.

* * *

Болаларда ахлоқий бузилишлар, асабий ҳолатлар, жиноятга қўл уриш каби салбий жиҳатлар оиладаги майхўрлик туфайли пайдо бўлмоқда. Айниқса, оналарнинг ароққу ружу қўйишлари келажак авлод ҳаётига раҳна солмоқда. Машҳур доктор Ванкамо айш-ишрат қилувчиларнинг фарзандларини тиббий кўриқдан ўтказганида учтасидан иккитасининг бошида чандиқ кўрган. Уларнинг руҳияти текшириб кўрилганида бундан ҳам аянчли ҳолатга дуч келинган.

* * *

Америкада ичкилик ичиш ман қилинган 1920 йили ҳар мингта аҳолидан 13 киши мастлик орқасидан ҳалок бўлган эди, 1925 йилда бу қонун бекор қилиниб, ичкиликка рухсат бўлганидан кейин ҳар минг кишидан 86 нафари мастлик туфайли ҳалок бўлган.

* * *

Машхур доктор Алфина Деброч ҳаёт ва ароқ ҳақидаги мулоҳазаларида бундай ёзади: «Спиртли ичимликларни кўп истеъмол қиладиган миллатларда ўлим кўпайиб, туғилиш камайиб кетади. Ароқнинг мудҳиш оқибати миллат фаолиятини сусайтиради, жиноятларни авж олдиради, ижтимоий иллатлар урчиб кетади. Сархушлик оқибатида кўплаб фалокатлар рўй беради. Касалманд, мажруҳмайиб болалар туғилади, уларнинг ўлими тезлашади. Ҳар бир инсон миллатини сақлаб қолишни ўйласа, ичкилик деб аталувчи захри қотилга қарши ўт очмоғи лозим».

* * *

1866 йилда Нью-Йоркда икки мингта фоҳиша текширувдан ўтказилганида 569 тасининг отаси, 347 тасининг онаси мунтазам равишда майхўрлик қилгани, қолганларининг оиласида эса ўртача меъёрда ичилгани маълум бўлган. Хуллас, уларнинг ҳаммаси ичкилик туфайли ёмон йўлга кириб кетгани аниқланган.

* * *

Биргина Россияда 2007 йилнинг беш ойида қалбаки ароқдан захарланиб, 10 000 киши ҳалок бўлди.

* * *

Дунёда қотилликларнинг 70 фоизга яқини, безориликларнинг 80-90 фоизи мастлик оқибатида рўй беради. Агар алкогольли ичимликлар истеъмол қилиш 35 фоизга камайтирилса, қотиллик 40 фоизга, безорилик эса 25 фоизга камайган бўлур эди.

* * *

Рус шифокори И. В. Стрелчукнинг ёзишича, ароққа мубтало бўлган алкашларда кўкрак қисиши (стенокардия), юрак мушагининг емирилиши (инфаркт) ёки юракнинг фалажланиши каби бахтсиз ҳодисалар кўп юз беради.

* * *

Олим В. Кутснинг ҳисоб-китобига қараганда, ичилган юз грамм спиртли ичимлик спортчини икки ҳафтага ишдан чиқаради.

* * *

Тадқиқотчи Ашаффенбург шундай дейди: «Ароқхўр оиласида наслий ногиронликдан ташқари кўплаб фалокатлар рўй беради. Унинг боласи ифлослик ва қашшоқликда ўсади, маст отанинг қилмишлариға беихтиёр гувоҳ бўлади, жанжалларни, уриш-сўкишларни кўради. Шундай шароитда ўсган боладан нима кутиш мумкин?»

* * *

Бугунги тиббиёт ароқ ҳақида бундай дейди: «Спиртли ичимликлар одам танасининг барча хужайра ва тўқималарига заҳарли таъсир кўрсатади ва энг аввало, сурункали гастрит, ошқозон яраси касалликларини юзага келтиради».

* * *

Доктор Т. П. Симпсон маълумотларига кўра, 1000 нафар тентак бола текшириб кўрилганида 500 тасининг отаси, 70 тасининг онаси, яна шунчасининг ҳам отаси ва ҳам онаси алкоғолли ичимлик истеъмол қилиши аниқланди. Тутқаноқ касаллигига дучор бўлган юзта боланинг 60 тасида ота-онаси ароқхўр бўлган.

* * *

Л. Орловский тадқиқотларидан маълум бўлишича, Россияда спиртли ичимлик ичувчиларнинг 16-17 фоизида иш унумдорлиги пасайиб кетган, 20 фоизида оилавий қўйди-чиқди бўлган. Жами жиноятларнинг 85 фоизи, безориликларнинг 90 фоизи, қотилликнинг 70 фоизи, кўча жиноятларининг 47 фоизи, уйдаги фалокатларнинг 22 фоизи, ишхоналардаги бахтсиз ҳодисаларнинг 45 фоизи мастликда содир бўлган.

* * *

Қадимги Рим ҳукмдори Юпитер чўлоқ фарзанд кўрган. У бунинг сабабини суриштирганида донишмандлар бир овоздан: «Фарзандингни кайф остида

орттиргансан», дейишди. Шу-шу римликлар орасида ўттиз ёшгача ичиш қатъиян ман этилди. Чунки донолар шу ёшгача соғлом фарзанд туғилади, деб ҳисоблашган. Шу важдан кўп жойларда никоҳ куни келин ва куёвга спиртли ичимлик берилмайди.

* * *

Академик Иван Павловнинг шогирди М. К. Петрова тажриба учун итларга 15 – 20 граммдан алкогольни сутга аралаштириб бериб юрган. Асаби кучли итлар 40 дақиқадан сўнг маст бўлиб, эртасига ўзларини соппа-соғ сезишган. Асаби кучсиз итлар эса уч кунгача ўзларини хаста ҳис қилишган. Бу итлар тезда алкогольга ўрганиб қолган, қанча берилса ичаверган. Асаби кучли Жой лақабли ит сут билан 15 грамм алкоголь ичганидан сўнг бир соат чамаси ғалати бўлиб юрган, кейин қайт қила бошлаган, кейин бўйи овқат емаган. Шунда қилиб ичкиликка қарши бош мия ғалаёни етти кун давом этган. Саккиз кундан кейин Жойга яна икки марта ўша миқдорда алкоголь ичиришган. Ит яна олти кун касал бўлиб ётган. Шундан сўнг у алкоголь аралашган сутни бутунлай ичмай қўйган. Қизиғи шундаки, ит оч бўлса-да, кейинчалик алкоголь қўшилмаган сутдан ҳам ҳазар қиладиган бўлиб қолган.

* * *

Мусулмонлар учун бундай кенг кўламли фожиа билан боғлиқ муаммолар деярли бегона. Биз бу ҳаром ичимликлар соғлиққа ёки ҳушёрликка зарар етказгани учунгина ичкиликдан тийилмаймиз. Биз-

га Аллоҳнинг бу ёмон, гуноҳ ишдан қайтаргани кифоя. Аллоҳ таоло бандаларининг берилган имкониётлардан тўлиқ фойдаланиб, тўғри ҳаёт кечирishiни истади. Ғарбда юзага келган муаммоларни ўрганар эканмиз, Аллоҳ таолонинг қатъий тақиқлари инсоният учун қанчалар фойдали эканига ишончимиз комил бўлаверади.

ИЧКИЛИКХЎРНИНГ ЖАЗОСИ

Ўн тўққизинчи асрнинг бошларида Англияда ичкиликка берилган одамни тавба қилдириш учун эгнига ифлос кийимлар кийдириб, бўйнига «ароқхўр» деб ёзилган ёрлиқ осиб, энг малол келадиган ишларни қилдиришган.

Йигирманчи асрнинг ўттизинчи йилларида Мексика пойтахти Мехикода кўчада ётган мастни полиция машинасига олиб келиш «маросими»ни кинотасвирчи суратга олган. Агар маст киши биринчи марта қўлга тушган бўлса, фильмни фақат унинг ўзига кўрсатишган. Иккинчи марта қўлга тушганида унинг қариндош-уруғ, таниш-билишларини тўплаб, уларга кўрсатилган. Агар учинчи марта яна маст ҳолда ушланса, қисқа бу фильм пойтахт экранларида ҳаммага намойиш қилинган.

* * *

Буюк Карл замонида (742 – 814) май ичиб биринчи марта қўлга тушган кишини одамлардан холи қилиб қамаб қўйишган, иккинчи мартасида халқ олдида шарманда қилиб жазолашган, учинчи марта шу айб билан ушланганлар қатл қилинган.

* * *

Қадимги юнонларнинг қулдорлик давлати Спартада қул қилинган асирларга май ичириб маст қилишар, «бу мастларнинг аҳволи ёшларга сабоқ бўлсин», деган мақсадда ёшларга намойиш қилинар эди.

* * *

Ислом дини келгач Арабистонда май ичиш ҳаром ишлардан деб эълон қилинган ва уни ичиш қатъий тақиқланган. Май ичган киши қўлга тушса қаттиқ жазоланган. Хур одам ичса 40 дарра, қул ичса 80 дарра урилган. Илгари Тошкентда ҳам май ичгани учун 40 дарра уриб жазолашган. Одамлар ичган кишидан ҳазар қилиб, ундан узоқ юришган.

* * *

Қадимги Ҳиндистонда май ичмаслик ҳамма табақалар учун мажбурий бўлган. Ичкилик ичгани фош қилинган кимсанинг оғзига кумуш, қўрғошин ёки мис эритиб қуйишар эди.

Агар ҳиндистонлик браҳман (юқори табақадаги аслзода киши) маст бўлиб қолса, унга қайнаб турган шароб, қайноқ сув ёки сигир сийдигини то маст ўлгунича зўрлаб ичиришган. Браҳманнинг хотини ичкилик ичиб қўйса, хонадондан ҳайдаб юборилган, пешонасига шиша шаклидаги тамға босилган.

* * *

Будда (милоддан аввалги II аср) ва Конфуций (милоддан аввалги V аср) ҳам ичкилик ичишни қатъий ман этишган. Хитой императори Бу Ванг (милоддан олдинги 1200 йиллар) эса бадмастларни ўлимга

хукм қилган. Ҳозирги пайтда Хитойда автомобилни кайф ҳолда бошқарганлар ҳам ўлим жазосига хукм этилади.

* * *

Рус подшоҳи Пётр Биринчи ичкилик ичган кишининг бўйнига «ичганлиги учун» деб ўйиб ёзилган оғир чўян «медал»ни осиб қўйишга буюрган.

* * *

Қадимги вақтларда Россиянинг Самара губернасида ичкиликдан ўлган кишини мотам маросими қилиб мозорга кўмиш қурғоқчилик, қаҳатчилик келтиради, деб ҳисоблашган ва бундай кимсанинг жасадини дарёга оқизишган ёки ўрмонда чуқур кавлаб ўшанга кўмишган.

* * *

1874 йилда Америка аёллари ичкиликбозликка ва бунинг ўчоғи бўлган қовоқхоналарга қарши исён кўтаришди. Аёллар қовоқхоналарни қамалга олиб, у ерга ҳеч кимни киргизишмади. Бочка-бочка шаробларни ариққа оқизишди. Қовоқхона эгаларини калтаклаб, бошқа фойдалироқ касб қилишни тавсия этишди. Минглаб ёш болалар майдонларга йиғилиб, ичкиликка норозилик билдиришган. Улар: «Оталар, оналар! Сизлардан ўтиниб сўраймиз: ичкиликка қарши астойдил курашинг! Бизни маст оталар, маст оналар калтаклашяпти», деб ёзилган плакатларни кўтариб олишган эди. Ичкиликка қарши аёллар ва болаларнинг норозилик исёни бир шаҳарда бошланиб, кейинчалик бутун Америкага тарқалган эди.

Мундарижа

Барча ёмонликларнинг боши.....	3
Муқаддима.....	3
Шаробни ўйлаб топган киши.....	5
Шароб ҳақидаги ояти карималарнинг маъноси ва улардан олинадиган ибратлар.....	8
Ҳадиси шариф шароб ҳақида	12
«Тафсири Ҳилол»дан.....	19
Ҳадиси шариф қоралайди	32
Шайх Санъон воқеаси	36
«Бобурнома»дан сатрлар	68
Давлат арбоби, саркарда ва олим Алихонтўра Соғуний айтади.....	82
Ёмонликлар онасидан юз ўгирайлик.....	86
Зулмат салтанати	111
Маъсума	134
«Падаркуш».....	138
Аҳли дониш меросидан	175
Ароқнинг касофати.....	197

ТОҲИР МАЛИК

ЗАЛОЛАТГА БОТМА, ЭЙ ИНСОН

(Зулмат салтанати)

Муҳаррирлар:	А.Тилавов А.Абдужалилов
Нашр учун масъул:	У.Султонов
Техник муҳарир:	Ю.Ўринов
Мусахҳиҳа:	И.Захидова
Саҳифаловчи дизайнер:	Ю.Ўринов

Наш.лиц. № АІ 245, 02.10.2013.

Теришга 10.03.2017 йилда топширилди. Босишга
05.07.2017 йилда рухсат этилди. Бичими: 60x90 1/16.
Офсет босма. Таймс гарнитураси. Шартли б.т. 12.09
Нашр б.т. 13 Адади: 5000 Буюртма №41.
Баҳоси шартнома асосида

«Sano-standart» нашриёти, 100190, Тошкент шаҳри,
Юнусобод-9, 13-54. E-mail: sano-standart@mail.ru

«Sano-standart» МЧЖ босмаҳонасида босилди.
Тошкент шаҳри, Широқ кўчаси, 100-уй.
Телефон: (371) 228-07-96, факс: (371) 228-07-95

Тоҳир Малик

Tohir Malik

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Тоҳир Малик томонидан тартиб берилган бу китобда адиб бизларни энг ёмон иллат ҳақидаги суҳбатга чорлайди. Ҳеч биримизга сир эмас-ки, майхўрликка, гиёҳвандликка берилганлар, адашган бандалар орасида ўзимиз учун энг ардоқли бўлмиш инсонлар — бировимизнинг ота-онамиз, бировимизнинг оға-иниларимиз, яна бировимизнинг фарзандимиз, яқин ёки узоқроқ қариндошимиз, кўшнимиз, ҳамкасбимиз... ҳам бор. Эҳтимол улар ҳидоятдан адашганларини биларлар, эҳтимолки, билмаслар. Билмаганларга билдириб қўйиш вазифамиз эмасми? Эҳтимол улар жаҳолат ва гуноҳлар жаридан қутулмоқчилару аммо тўғри йўлга чиқишга кучлари етмаётгандир. Уларга ёрдам қўлини узатиб, иймонсизликдан қутулишга кўмаклашиш бурчимиз эмасми? Мазкур китоб ана шу хайрли ишимизда кўмак берар, иншааллоҳ!

"Sano-standart"
нашриёти

ISBN 978-9943-4882-5-0

9 789943 488250